

COL·LECCIÓ HISTÒRIES DEL RAVAL

16 FELIP CORTIELLA

CREADOR DEL TEATRE ANARQUISTA CATALÀ

FERRAN AISA

COL·LECCIÓ HISTÒRIES DEL RAVAL

16 FELIP CORTIELLA

CREADOR DEL TEATRE
ANARQUISTA CATALÀ

FERRAN AISA

el
LOKAL

Barcelona, desembre 2023

Disseny i maquetació: **El Lokal**

Fotografia coberta: **Dibuix de Felip Cortiella fet per Miquel Soldevila (1910)**

Llicència:

Aquesta obra està sota llicència de Reconeixement -
No Comercial - Sense Obra Derivada 3.0 de Creative Commons

Edició:

Associació Cultural el Raval «El Lokal»
C/ de la Cera, 1 Bis. 08001 Barcelona
ellokal@ellokal.org
www.ellokal.org

ISBN: 978-84-125320-7-4

Dipòsit legal: B 21324-2023

Impressió: Estugraf impresores, S.L.

C/ Pino, 5. 28350 Ciempozuelos, Madrid

ÍNDEX

Presentació	7
I. Infància agredolça	9
<i>Del cor del Raval a Vila-seca. De l'adrogueria a l'Asiàtic. Estudi. Excursions a la natura i passejades per la ciutat. Crisi econòmica familiar.</i>	
II Temps de formació	27
<i>De nou al Raval. Primers treballs. La Publicidad. Aficionat al teatre. Obrer il·lustrat.</i>	
III Cultura i anarquisme	39
<i>Internacionalista. Crítica als centres obrers. El teatre com eina ideològica. Companyia Lliure de Declamació. Repressió antianarquista.</i>	
IV Tipògraf i activista cultural	57
<i>A cavall del tombant de segle. El plor de l'Auba. Tipografia L'Avenç. Agrupació Dramàtica Vetllades Avenir. Una xerrada al Teatre Lara.</i>	
V L'anarquisme en català	77
<i>El periòdic Avenir. Homenatge dels catalans a Ibsen. De Solidaritat Obrera a la CNT. Ateneu Enciclopèdic Popular. Anarquines.</i>	
VI Dramaturg llibertari	99
<i>Els drames socials. Teatre anarquista en català. La lluita per l'ideal. La vida gloriosa. Final de camí: carrer Felip Cortiella.</i>	
Notes	135
Bibliografia	142

PRESENTACIÓ

Felip Cortiella i Ferrer és un autor que ha estat sovint oblidat tant en la literatura catalana com en la bibliografia llibertària. La seva recuperació va començar tímidament amb els estudis de l'assagista Xavier Fàbregas, que l'any 1969 va publicar *El teatre català d'agitació política*, i posteriorment ha estat citat de forma positiva per altres autors com Joan Fuster, Josep M. Huertas Claveria i Josep Termes. En concret, jo vaig tenir notícies de Cortiella l'any 1980 a l'Ateneu Enciclopèdic Popular quan pel seu Centre de Documentació Històric-Social vam començar a comprar les seves obres per a catalogar-les. Ernest Núñez (president del CDHS-AEP) em va convidar a escriure la introducció per un catàleg elaborat per Marcel·lí Reyes Vidal (in memoriam) sobre el teatre social i anarquista dipositat en el referit arxiu. Paral·lelament, vaig escriure articles sobre el teatre de Cortiella per a la revista *El Vaixell Blanc* de la Secció Literària de l'AEP i a reproduir textos dramàtics i versos d'Anarquines als *Quaderns* de l'AEP. Des d'aleshores he publicat diversos articles sobre Cortiella a publicacions com *Catalunya*, *Emergències*, *Enciclopèdic Noticiari*.

A la revista *Catalunya* també va sortir un interessant article de Joan Rocamora sobre la fidelitat de Cortiella a la llengua catalana. També he de citar l'estudi del teatre de Cortiella als llibres *La cultura anarquista a Catalunya*, *Dinamita cerebral*, *Memoria llibertaria*, *Barcelona rebelde* i la meua participació al programa "Va passar aquí" de BTV.

Des de la mort de Felip Cortiella, el 1937, no s'havia reeditat cap text de la seva extensa obra fins al 2018, en què Arola Editors va publicar *Teatre Anarquista*, que comptava amb un pròleg de Laura Vicente, les notes biogràfiques escrites per Miquel Guitart i les obres de Cortiella: "*El teatro y el arte dramático de nuestro tiempo*" (conferència), sis obres dramàtiques i

dues traduccions (Ibsen i Mirbeau) al català. Entre els seus treballs inèdits destaca *Anarquines*, del que reproduïm en el present treball alguns poemes.

Per a realitzar aquest assaig biogràfic he comptat amb el material que acabo de descriure i amb documentació dels arxius, sobretot del CDHS-AEP i de la Biblioteca de Catalunya. El principal document del que m'he servit ha estat el que va escriure el mateix Felip Cortiella, *La vida que jo he viscut*, un manuscrit inèdit on el dramaturg explica la seva vida des de la seva infància i adolescència fins a la primera joventut.

Per acabar aquesta introducció vull agrair a les bibliotecàries de la Biblioteca de Catalunya (secció reserva) que van atendre correctament les meves comandes. A Carles Sanz, que em va obrir l'arxiu del CDHS-AEP perquè pogués consultar els opuscles de Cortiella. A Jordi Martí Font, que em va passar diversa documentació sobre el dramaturg llibertari. A Mei Vidal, que em va ajudar a seleccionar el material manuscrit de la Biblioteca de Catalunya. A Gerard Jacas, company de tertúlies literàries i llibertàries. A Elsa Plaza i Miquel Vallès per confiar-me l'elaboració d'aquest assaig biogràfic de Felip Cortiella.

Barcelona, gener–octubre de 2023

I INFÀNCIA AGREDOLÇA

DEL COR DEL RAVAL A VILA-SECA

Felip Cortiella i Ferrer va néixer el dia 9 de novembre de 1871 al primer pis del número 36 del carrer de Sant Jeroni, actual Rambla del Raval. Era el primer fill del matrimoni format per Ferran Cortiella i Salvadó i Maria Ferrer i Prats, una família procedent del Camp de Tarragona, de Vila-seca i la Riba, respectivament. El seu pare procedia d'una família acomodada des de diverses generacions que disposava de suficients terres i negocis per viure de renda. En canvi, la seva mare procedia d'una família humil de pagesos que vivien dels fruits del camp.

Ferran Cortiella i Salvadó havia estudiat a l'Institut de Tarragona. Malgrat que volia ser militar es va trobar amb l'oposició del seu pare i, per tant, es va dedicar a tenir cura de les terres de la família en aquella comarca. A l'edat de setze anys va visitar Barcelona i es va enamorar de l'ambient que hi havia als cafès de la Rambla i de la plaça Reial tant com de l'elegància de les botigues del carrer Ferran i dels vaixells ancorats al moll. Ferran Cortiella parlava català, castellà i francès, cosa que li permetia presumir d'home de món. D'esperit liberal, l'any 1869 va lluitar amb els federals de Vila-seca entrant en combat a la Canonja, però la seva unitat fou traïda i, al cap de sis dies de lluita, es va rendir a Cornudella. Durant la guerra carlina va arribar a ser tinent de voluntaris.

Ferran Cortiella amb la seva esposa Maria Ferrer es van establir a Barcelona l'any 1870 poc després del seu casament, i fou aleshores quan van

llogar el pis del carrer Sant Jeroni, 36, on va néixer el seu primer fill, Felip Cortiella i Ferrer.

El Raval d'aquells anys ja no vivia encaixonat entre les muralles de la Rambla i del que ara són les Rondes i el Paral·lel. Entorn de les rieres i dels horts havia crescut un barri fabril que estava en plena efervescència amb les fàbriques fumejant, les tavernes plenes d'obriers i els carreters amunt i avall amb les seves mules. Sobre aquesta zona del Raval, Mei Vidal i jo mateix, escrivíem: «El carrer Sant Rafael, abans un carreró sense sortida envoltat d'horts, s'obrí a l'inici del segle XIX, igual que els carrers Aurora i Sant Jeroni, al carrer Aurora s'edificaren diverses cases-fàbrica, la de Pau Sevard i la de Josep Isbert, un gran edifici que ocupava tres carrers: Aurora, Sant Jeroni i Sant Rafael. Al carrer Aurora hi hagué serradores, fàbriques de pasta, de mobles, de sabó, etc.»¹

El carrer Sant Jeroni, avui engolit per la flamant Rambla del Raval, anava del carrer Sant Pau fins al carrer Aurora, més endavant l'obririens fins al carrer de l'Hospital, ja que fins aleshores quedava tancat pel solar on pasturaven les cabres de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau. La llet de les cabres servien per alimentar als malalts pobres del referit hospital.

Al carrer de l'Hospital cantonada Cadena des de 1855 existia la farmàcia i laboratori del doctor Sastre i Marquès, que limitava amb la paret del trinquet on els veïns jugaven a pilota. Aquesta farmàcia es va fer popular pel sucre que confeccionaven contra els cucs intestinals dels infants i també per la seva façana i fanal modernista dissenyada per l'arquitecte Josep Puig i Cadafalch.

La urbanització d'aquesta zona de Barcelona va significar l'aparició de nous carrers que abans només eren camps, horts i rieres. Al voltant del carrer Sant Jeroni, on va néixer Cortiella, es notava la influència de l'església amb el nom dels carrers: Beat Oriol, Sant Bartomeu, Sant Martí, Sant Pacià, Sant Rafael, Sant Pancràs, Sant Ramon, Sant Antoni de Pàdua, Sant Oleguer, Santa Elena. Joan Amades, a *Històries i llegendes de Barcelona*, afirma que el carrer Sant Jeroni: «Era conegut en altres temps per carrer de l'Hort Pintat. Vers l'extrem d'aquest carrer que dona al de Sant Pau, havien tingut propietats les comunitats jerònimes, conegudes per les cases i hortes de Sant Jeroni, de les quals va prendre nom el carrer en urbanitzar-se.»²

Felip Cortiella va néixer l'any que es proclamà la Comuna a París. El moviment internacionalista va viure moments culminants durant el segle

XIX com els fets de la Comuna de París de 1871, on van destacar militants d'una gran categoria moral com Louise Michel, Jules Vallès, Eugène Varlin, Elisée Reclus, Édouard Vaillant, Gustave Courbet i molts d'altres. Gairebé tots ells en la línia federalista de Proudhon. Els fets de la Comuna foren narrats pel periodista reusenc, republicà i internacionalista, Lluís Carreras a *París a sangre y fuego. Jornadas de la Comuna*: «*Ya estaba hecha la revolución. Ya estaba elegida la Comuna. Ahora empezaba la parte más delicada, más grave, más difícil del movimiento, empezaba su consolidación y triunfo definitivo.*»³

La Comuna va tenir una vida breu perquè va durar des del 18 de març fins quan les forces del general Thiers van entrar a sac i foc a París el 28 de maig de 1871. Espanya per aquell temps vivia dins del que s'ha anomenat Sexenni Democràtic o Revolucionari, que va començar el setembre de 1868 a Cadis amb el moviment de “La Gloriosa”, quan els generals José Serrano, Joan Prim i Juan Topete van enderrocar a Isabel II.

El moviment, malgrat posar fi a la monarquia dels Borbons, no va acabar d'apuntalar un règim de llibertat i de sobirania popular, ni cap República federal. El gener de 1871 es promoguè de nou la monarquia posant de rei a Amadeu de Savoia, que regnà sense pena ni glòria fins a l'onze de febrer de 1873 en què es proclamà la Primera República Espanyola, que fou també breu perquè fou suprimida el 29 de desembre de 1874 pel general Pavia. A partir d'aleshores es va iniciar la Restauració de la monarquia borbònica i la proclamació d'Alfons XII com rei d'Espanya. Durant aquests sis anys també es constituí a Espanya l'associacionisme obrer internacionalista, alhora que el mateix 1871 es produí l'escissió entre els partidaris de Marx i els de Bakunin. Finalment, el 1872 fou il·legalitzada la Internacional a Espanya.

Aquest país és el que es va trobar Felip Cortiella quan va arribar al món en el petit pis del carrer Sant Jeroni. Emili Salut, a *Vivers de revolucionaris. Apunts del districte cinquè*, escriu: «Els barcelonins que en finir la passada centúria es criaren a les barriades obreres dels diferents indrets de la nostra ciutat i d'una manera especial en aquest tros de ciutat, avui conegut per districte cinquè, un dels més poblats i antihigiènic de Barcelona, tingueren la immensa desgràcia de conèixer, a tan poca edat, la més tràgica i desesperant visió de vida. El mateix en la vida familiar que en els jocs de carrer, corrent d'un barri a un altre, perquè aleshores només podien contemplar misèria, prostitució, maldat o càstig. En aquells anys i en alguns barris d'aquest districte de bruts i estrets carrers, llavors plens de sorolls de maquinària i

ombrejats per fàbriques i la presó vella, on, de temporada en temporada i a primeres hores de la matinada, hom podia veure les conduccions de presos custodiats per la Guàrdia Civil que sortien de la presó vella i passant pel Paral·lel eren portats a peu per carretera camí del llunyà presidí. Als pocs transeünts d'aquella hora quieta de la ciutat, els causava una fragant impressió el presenciar les llargues caravanes de quaranta o cinquanta homes lligats de dos en dos, formant una llarga cordada, miserablement vestits, carregats amb mantes i farcells, a la manera de motxilla, i callats i feixucs, en llevar-se el dia, deixaven la ciutat per començar un forçós i llarg pelegrinatge de sofriments, mentre que a l'entorn de la presó vella, una hora després d'haver tingut lloc el dramàtic tràfec, a les sis del matí, com cada dia, sonaven pitos i esquesles de fàbriques, en aquella hora força abundants, donant l'avis d'entrada al treball al nombrós formigueig de silenciosos obrers, que amb l'esmorzar dins del mocador, eren engolits pels grans portals de les fàbriques.»⁴

El 1872 la família Cortiella va retornar al poble de Vila-seca, municipi de la comarca del Tarragonès propera a les poblacions de la Canonja, Reus, Cambrils i Salou. Ferran Cortiella i Salvadó, que havia nascut en aquesta vila, era fill de Felip Cortiella i Virgili “Don Felip”, que fou alcalde de Vila-seca durant el Sexenni Democràtic, i de Dolors Salvadó Granell, mestressa de casa. Durant l'etapa d'alcalde de “Don Felip” es va fundar una escola que agrupava els nens i les nenes del poble. Felip Cortiella i Virgili va ser amic del pare del general Prim, militar com el seu fill Joan. Prim, en retornar victoriós a Catalunya del Marroc, un dels pobles que va visitar fou Vila-seca hostatjant-se a casa de “Don Felip”.

La família Cortiella disposava d'extenses terres en propietat a la comarca del Tarragonès que oferia feina a molts veïns de l'entorn. A Vila-seca els vells recordaven la tradició liberal i generosa dels Cortiella, gent acomodada amb grans extensions de terres, ocupant càrrecs polítics. Gent amb escalafó militar com el besavi de Felip Cortiella i Ferrer, Ferran Cortiella i Guardiola, metge cirurgià de la Reial Armada Espanyola, i que estava casat amb Rosa Virgili.

Els Cortiella eren gent altruista i il·lustrada que els feia tenir un tracte agradable i generós amb els seus veïns. També estaven sempre al costat de la gent humil i dels que representaven idees avançades. Per una altra banda, Maria Ferrer i Prats, la mare del futur dramaturg, era filla d'una família senzilla i camperola nascuda a la Riba, a l'Alt Camp. Aquesta localitat té el seu

límit amb les poblacions de Vilaverd i Montblanc al nord, amb Valls a l'est, amb Rojals a l'oest i amb Alcover al sud. El municipi de la Riba és veí del Camp de Tarragona, les muntanyes de Prades i la Conca de Barberà. Felip Cortiella a *La vida que jo he viscut* afirma que la seva mare no queia bé a les germanes del seu pare, les cunyades Roseta i Dolors, per la seva condició de ser de família modesta. Però no tot eren flors i violes en la família Cortiella, ja que per la seva generositat anaren perdent patrimoni.

Felip Cortiella recorda que la casa pairal de Vila-seca tenia dos pisos, golfes i una botiga als baixos. El seu pare li feia bromes amb una llum tot dient-li: «-Xiquet! Xiquet! Felip mira!, i, a la claror d'una poderosa llanterna -explica Cortiella- m'ensenyava amb gran il·lusió, pel meu goig i alegria, una gàbia tota plena de variats i bellugosíssims ocells, caçats fàcilment amb la mà en les nits d'hivern més properes, de vent, perquè les boniques no sentissin cap trepig ni s'adonessin de res, mentre dormien arrupides i mig mortes de fred.»⁵

Durant els mesos d'estiu alguna vegada tota la família anà d'excursió a Salou on el petit Cortiella es banyà per primera vegada a la Mediterrània. A Vila-seca també jugava amb una cosineta de la seva edat mentre els grans treballaven a l'hort casolà de la família. En aquest poble del Tarragonès naixeren els seus dos germans, primer la Maria el 1874 i després el Ferran el 1876.

Quan van retornar a Barcelona, el 16 de març de 1876, es van instal·lar primer a una fonda i després al pis que havien llogat a una segona planta de la Ronda Sant Antoni, 40, cantonada al carrer Sant Gil. Allà hi viurién el matrimoni, els tres fills, l'àvia materna i una minyona. Aviat van arribar també al pis de Barcelona l'avi "Don Felip" i, temporalment, les seves tietes Roseta i Dolors. L'edifici, encara en peu actualment, consta en el seu frontispici que fou restaurat el 1895.

Felip Cortiella, el més gran dels germans, solia jugar al carrer a l'espai que anava de la Riera Alta fins a la plaça del Pes de la Palla. En aquell temps gairebé no hi passava cap persona per aquells indrets... L'infant jugava en les pedrisses i en els reguerols d'aigua que hi havia en aquest entorn. El seu avi "Don Felip" seguia les seves passes vigilant-lo. Cortiella el recorda vestit elegantment amb levita, barret de copa alta i un bastó a la mà. Les seves patilles blanques li feien una sensació d'home aristocràtic: «Jo, personalment de la figura del meu avi només en tinc un petit i vague record, al principi

Felip Cortiella segons un dibuix de F. Vall

que ell visqué a la Ronda Sant Antoni, puix que aviat torna a Vila-seca amb les seves filles, a causa, sembla de no haver estat tractat amb l'amor i respecte que mereixia per part dels meus pares.»⁶

Al seu manuscrit *La vida que jo he viscut*, Cortiella recorda aquell temps en què es dedicava al seu esbargiment abans de dinar i com tornava al carrer després d'haver fet la migdiada: «Era tan diferent la Barcelona d'aleshores a l'actual, només cal dir que tot jugant o les matinades que no podia dormir sentia el xiular de tots els trens que passaven pel carrer Aragó. Tal era el poc soroll i limitada població a la nostra ciutat comparat, amb els eixordaments i l'extermini i compacta edificació del nostre temps.»⁷

L'infant Cortiella mirava com passava pel carrer Sant Gil la figura desagradable del Sereno, amb el seu fanal, imatge torbadora a la nit. Des del seu balcó veia el solar encara sense edificar del que seria la casa veïna i les finestres simulades de la casa de davant. La nova casa en construcció treia la llum a l'edifici on vivien els Cortiella, a les seves memòries inèdites hi escriu: «Ocasionada per l'al·ludida edificació, ella, la meva àvia i padrina,

em feu dir i repetir no sé quantes vegades la breu oració, que no recordo pas si en fragué del meu patiment: Messi, messà / tinc mal de ventre / i voldria anar»⁸

La família Cortiella va adquirir un local al carrer Casanova, entre Sepúlveda i Floridablanca, on va obrir una botiga d'adrogueria, també anomenada *colmado* o *ultramarinos*. Allà es podien adquirir queviures frescos, fruita de temporada, fruits secs, oli, sabó, etc. Les bugaderes hi anaven a comprar les pastilles de sabó que feien servir per rentar la roba en els nombrosos safareigs que hi havia en el barri. La inauguració va ser sonada, tot nou de trinca i amb gèneres frescos i de tota confiança. La botiga situada al carrer Casanova,¹⁸ s'inaugurà amb ball al carrer fins tard i begudes de franc per a una alegre gentada. Fou un gran èxit.

El seu pare es llevava d'hora i, abans d'obrir la botiga, feia exercicis físics i, després d'esmorzar, sortia a caminar per la ciutat i, Rambla avall, anava a veure el mar i les embarcacions que hi havia atracades al port. Aquest costum els hi va encomanar als seus fills que, quan eren més grandets, l'acompanyaven en el seu passeig per Barcelona. Més endavant, alguns diumenges, la família pujava fins a Vallvidrera on podien gaudir d'un àpat a Can Maties o a Can Trampes i descansar sota els nombrosos pins.

Al cap de poc temps d'obrir la botiga va caure una gran tempesta sobre Barcelona que va inundar d'aigua els carrers Casanova, Sepúlveda, Floridablanca i altres entorn de la Ronda Sant Antoni. Els veïns van haver de col·laborar a treure l'aigua que havia entrat a tots els baixos. El novembre de 1877 canviaren de pis passant de la Ronda Sant Antoni a un tercer del carrer Sepúlveda, 172: «I allí fou -diu Cortiella-, durant els tres anys que hi visquérem, on jo vaig passar els millors anys de la meva infantesa, i on havia de començar, l'últim temps de viure-hi, el calvari de la meva vida.»⁹

El canvi de pis va significar també el canvi de minyona. La nova xicota es deia Cisca. Cortiella diu d'ella: «n'era molt trempada i feïnera, com tenia la cara marcada per una malaltia li dèiem Cisca gravada.»¹⁰

En els primers temps la botiga tingué força èxit amb productes que atreïen la gent del barri, ja fossin avellanes del camp de Tarragona o cistells de raïm del Penedès. Per la Mercè guarnien la botiga amb banderetes i altres motius festius i per Nadal posaven un pessebre a l'aparador que feia les delícies dels infants.

Des de la Riba havia arribat un cosí de la seva mare, anomenat Manuel, que tenia setze anys. Durant un bon temps va viure amb ells, ajudava a la botiga fent encàrrecs i tenia cura del petit Felip. Els dies festius anaven a passejar pels camps deserts de l'Eixample on hi havia horts i arbres fruiters. Quan s'acostaven les festes nadalenques anaven a buscar un tronc o un tauló per convertir-lo en el Tió de Nadal. El tauló el trobaven fàcilment al carrer Balmes, entre la Gran Via i el carrer Diputació, per on passava el tren de Sarrià. Aquell any els tres germans Cortiella a garrotades van fer Cagar el Tió i foren obsequiats amb regals: joguines de llauna, torrons de Xixona i d'Alacant. Felip Cortiella, diu: «La meva innocència respecte a certes costums i tradicions s'acabà pels Reis de 1879.»¹¹ Recorda Cortiella que uns nois que venien del carrer Ponent li van dir qui eren els Reis; però el regal més preciós que va tenir li va regalar el senyor Ramon, mestre de l'escola del carrer Casanova-Sepúlveda: un estoig de colors.

El cosí Manuel acostumava a portar-lo a descobrir la Barcelona del seu voltant. Aleshores, des de casa seva igual anaven fins a Hostafrancs i Sants per un cantó; o per l'altre caminaven cap als carrers Muntaner i Aribau. En direcció a Hostafrancs gairebé tot eren solars sense construir, zona despolada i alguns tancats fets amb parets de maó. Aquests espais esdevenien la delícia pels infants que sortien a jugar als carrers i buscaven espais per les seves fantasies o per caçar sargantanes.

El Manuel els hi va inculcar l'amor a la natura, en especial els dies de festa o els dijous a la tarda quan no hi havia escola. De vegades, els acompanyava un company de l'escola que es deia Salvador Vives, que amb els anys arribaria a ser un prestigiós doctor en medicina. Cortiella, escriu: «El que a mi m'agradava més de les tardes del dijous era quan anàvem a cercar peres (no dic robar perquè és massa fort per aplicar a una *canalletada*.)»¹²

El petit Cortiella amb el cosí Manuel tant podien pujar per les costes del Poble-sec cap a Montjuïc on hi havia un gran clos pagesívol o fins els camps que hi havia a l'alçada del que ara és el carrer Vilamarí, on el mestre els portava a berenar el dijous gras. Aquesta zona de l'Eixample estava deshabitada i sense edificar. Per Casanova amunt per la Gran Via cap a l'esquerra només hi havia en peu un convent, algunes cases de pagès, tancats amb horts i alguns camps de blat. A l'estiu, una vegada recollit el blat, els nanos anaven a fer volar l'estel. De vegades, amb la mare hi anava des del carrer Casanova fins al petit Mercat del Ninot, aleshores lliure de l'impost

de consum i, per tant, molt popular pel preu barat dels seus productes. A poc a poc els improvisats excursionistes anaven descobrint aquella Barcelona que naixia a l'Eixample de Cerdà. Des del carrer Sepúlveda es dirigien a la plaça Universitat amb el seu nou edifici universitari construït el 1874 per l'arquitecte Elies Rogent. El carrer d'Aribau estava mig construït, s'acabava a Consell de Cent, i tenia molt poques edificacions cap a l'esquerra i algunes cases més cap a la dreta, on passat les vies del carrer Balmes destacaven els edificis de la Rambla de Catalunya i el Passeig de Gràcia. De vegades feien excursions a llocs més allunyats com Vallvidrera o Sant Pere Màrtir.

El cosí Manuel aviat va deixar la casa del carrer Sepúlveda i va retornar al seu poble de la Riba. Cortiella va cobrir l'absència del cosí amb un nou amic, Andreu Simó, veí de la seva escala. Aquest noi el portava sovint a la impremta on treballava d'aprenent al carrer Tallers. Allà li ensenyava a fer una caixeta de lletres i li deia: «T'agradaria, Felipet, fer d'aquest ofici quan siguis gran? -Si, li vaig contestar, jo a l'acte, decidit, no suportant, certament, l'abast i importància transcendental de la tipografia, però sí sentint-me l'esperit que, la intel·ligència i el mèrit que vaig endevinar a la vista d'aquelles lletres i del particular indret d'aquell taller.»¹³ Andreu Simó li va encomanar l'amor per la tipografia. Des d'aleshores, Cortiella sovint va anar a recollir lletres a una impremta del carrer Muntaner al costat de Sepúlveda i les va guardar com un petit tresor en una caixeta.

Els diumenges a la tarda el pare els portava a una xocolateria que hi havia davant mateix de casa seva al carrer Sepúlveda, 171. El propietari era un aragonès de nom Antonio que estava casat amb una catalana i no li faltava mai humor per fer riure els clients. Una vegada, per l'època de Nadal, el pare els portà al Centre del Buen Retiro, a la plaça Catalunya, on representaven *Els pastorets*, obra tradicional catalana que ja es representava a l'edat mitjana.

La família Cortiella-Ferrer algun estiu anava de viatge als pobles de Vila-seca o a la Riba, fos amb el pare o la mare, ja que a Barcelona sempre hi havia de quedar algun responsable a la botiga. Anar al Camp de Tarragona significava fer canvi d'aires, cosa que per la família Cortiella era normal en aquells temps quan vivien al carrer Sepúlveda.

L'abundància econòmica del principi, a poc a poc, anà minvant. No era estrany que això passés perquè la botiga havia d'alimentar a la família formada pel pare, la mare i els tres fills, l'àvia, la minyona, el dependent i tota una corrua de familiars que, un moment o un altre, passaven per aquella

casa, parents transeünts de Vila-seca o de la Riba. Total, una dotzena de persones vivien a costa dels Cortiella. A més, els pares eren uns enamorats de la bona vida i acudien sovint als teatres, als restaurants i als balls de Barcelona. Cortiella afirma que ell no va ser mai un gran ballador com sí que ho eren els seus pares que anaven sovint a l'Asiàtic del carrer Roser, 33-35, del Poble-sec. Un local que posteriorment s'anomenà Societat Recreativa La Igualitària i va incloure el Teatre Lope de Vega i que més endavant fou el Sindicat Únic de la Fusta de la CNT.

Els diumenges era habitual mudar-se el millor possible i sortir a passejar ja fos anant cap al carrer Ponent per buscar la Rambla o anar per les dues rondes (Sant Antoni i Sant Pau) en direcció al Paral·lel on hi havia tavernes, teatres i balls. Els barcelonins també tenien el costum de pujar a Montjuïc a través dels camps i horts del Poble-sec. Aleshores, aquest barri era despoblat, amb molt poques cases de veïns.

Al carrer Roser destacava l'edifici de l'Asiàtic, que acollia en el seu espai bar, teatre i ball. Llavors estava de moda la polca, el vals, el minuet, etc. Els balls se celebraven a les tardes dels dies festius. Cortiella parla de les vegades que hi anaven els seus pares, i fins i tot la seva mare acompanyada de la minyona: «Per a ballar, els balladors de la meva mare havien d'ésser potser fins a cert punt, per al·licient de contrast amb el meu pare, més o menys rossos i tenir els ulls blaus i d'una distinció ciutadana que no sabia apreciar en ell i no tant baronívola... Quan, acabat el ball, tornàvem a casa, algunes vegades acompanyats un tros del camí per algun dels balladors, no sé si de la mare o de la minyona.»¹⁴

Una altra de les aficions de la seva mare, la minyona i algunes noies de l'escala del carrer Sepúlveda era pujar al terrat a cosir, i mentre ho feien cantaven cançons o s'explicaven històries de llibres il·lustrats que havien llegit o representacions de sainets que havien vist. D'aquesta manera el petit Cortiella sentia parlar de *L'As d'Oros*, *Las campanas de Carrión* o les aventures de Jules Verne amb obres com *Los sobrinos del capitán Grant* i *De la terra al sol*. Allà, la seva mare i les noies cantaven mentre cosien una popular masurca titulada *Cotorrita del alma*. Entre les amigues de l'escala que pujaven al terrat hi havia tres germanes que es deien Francisca (de vint-i-cinc anys) i les altres dues més joves, Ramona i Elvira. Totes tres solteres les quals gaudien dels balls de màscares del Liceu per Carnaval, sobretot el del dia de la Candelera que era el ball més lluït de tots. Els

seus pares eren tan balladors que quan sortien de nit, de vegades deixaven els nens amb la minyona que es deia Cisca i, de vegades, venia al seu pis l'Elvira que feia somiar al jove Cortiella: «De la mica de resplendor del quinqué del menjador, on hi havia la minyona i l'Elvira, m'arribava per culpa d'aquesta el passar uns mals moments, compareixia amb l'altra, que moments, puix amb llum perquè m'hi veiés i, en veurem despulat em presentava la gibrelleta perquè orinés per mor d'aquella desvergonyida Elvira que, els ulls fets en la meua cigaleta, no parava de fer rialletes i fent-me escapar a la minyona amb les seves observacions i comentaris de beneiteria i mala educació.»¹⁵

La seva mare tenia les amistats al barri, i fins i tot donava consells a les noies com fou el cas de la Ventureta, una noia de vint anys, filla d'un cisteller del carrer de l'Hospital, que havia quedat embarassada del seu ballador... La Ventureta explicava que havia anat a ballar a Montjuïc i en retornar al revolt d'un camp el seu ballador li feu tantes promeses que no es va poder contenir. I ara ella estava encinta i el xicot havia desaparegut.

ESTUDIS

Felip Cortiella, com tots els nanos d'aquell temps, passava molta estona jugant al carrer amb els amics, molts d'ells companys d'escola. Els seus principals amics eren l'Eduardet, els seus dos germans i l'Alexandre, conegut al barri com Titos. De vegades esclataven les guerres amb els nois d'altres carrers propers, sobretot de l'altre costat de la Ronda, principalment del carrer Ponent. Aleshores s'armaven amb pals que recollien de la serralleria del barri o es llançaven pedres. Precisament, la primera escola en què van anar els dos germans Cortiella (Felip i Ferran) fou una del carrer Ponent (actual Joaquim Costa, 44) davant del carrer del Tigre que, pel que explica Cortiella, podria tractar-se de l'Acadèmia Soler, molt popular al barri i que fou una de les darreres escoles de filera. És a dir, que el mestre passava casa per casa a buscar els alumnes. Felip Cortiella ho recorda: «L'escola era en una casa que a l'escala hi havia un rellotger que tenia per senyal un gran rellotge que penjava al balcó del primer pis. De l'estudi no recordo més que s'havia de pujar moltes escales per arribar-hi, i aviat vam deixar d'anar-hi i ens van fer anar a un altre que hi havia al carrer Bot.»¹⁶

En aquesta darrera escola també hi va durar poc. Finalment, després de passar per vàries va acabar a la Sant Gabriel del barri de Gràcia.

Felip Cortiella recorda l'escola del carrer Casanova-Sepúlveda on va anar-hi amb el seu germà Ferran: «El mestre senyor Ramon, era ja una mica vell, caràcter asprós, no per això tractava amb rigor els seus deixebles. Dins de la classe, la dels nois que jo hi anava, començàvem a aprendre de comptes, geografia i dibuix, sota el mestratge personal del mestre. Una altra classe era la dels petits infants que aprenien l'abecedari amb la presència d'una senyoreta, filla del senyor Ramon, que es deia Esperanceta. L'hora de berenar anàvem a buscar-lo a casa i sortíem a jugar al carrer sense cap perill de trànsit rodat. Jugàvem al costat d'una fàbrica serradora i al carrer sempre hi havia bigues i taulons. Des del carrer observava una noia joveneta, la filla del mestre, que sortia cada tarda a prendre la fresca al balcó, tots ens la miràvem.»¹⁷

Cortiella, inspirat amb aquesta noieta, a ritme de vals va escriure el seus primers versets:

Cuando te veo, niña
de pecho en el balcón
y enseñas el pie
me da no sé qué
dentro del corazón.
Pim. Pim. Pom.

La cançó va córrer per l'escola amb la burla dels companys i el malestar del mestre que el va castigar a rebre una palmetada, un càstig molt habitual en aquell temps. Cortiella, rememora: «Arribada l'hora de plegar, recollides les nostres coses, sortíem de pressa al replà del pis de l'escala, i tots escales avall mirant l'un si podia passar l'altre i adelerats de la joiosa llibertat del carrer, i cap a jugar a l'esplanada limitada per reguerols i encanyissats d'horts a final del carrer Casanova.»¹⁸

En un moment determinat d'aquesta època la mare va caure malalta, i, aleshores, Cortiella va deixar d'anar a l'escola per dedicar-se, una breu temporada, a ajudar a les feines de la casa que feia amb la minyona. En el nou curs va deixar l'escola del carrer Casanova passant a una altra que estava situada al carrer Tamarit, entre Villarroi i Comte d'Urgell. Aquesta

consistia, com de costum, en una sala i alcova a la part davantera del pis, amb una sola classe on tots els alumnes estaven barrejats, nois de cinc o sis anys fins a alguns que tenien dotze o tretze. El mestre era castellà, d'uns trenta-cinc anys, i es deia Don Cayetano: «Tot i que era molt sever aviat es sulfurava i es posava terrible, i terribles eren les palmetades que ens feia petar les mans per culpa de dos o tres nois grandets que no sabien estar-se quiets deu minuts sense dir coses desavinents o de fer ganyotes als altres, En aquell estudi del carrer Tamarit hi vaig fer un apreciable avenç en la lectura en veu alta llegint llibres impresos i manuscrits, en canvi no era massa bon estudiant en comptes, puix no vaig passar dels més fàcils exercicis de les regles de dividir. De dibuix no recordo que Don Cayetano m'ensenyés. A l'escola del mencionat mestre, igualment que altres escoles que vaig assistir quasi mai vam passar de les primeres nocions de geografia i d'aritmètica. Don Cayetano també ensenyava Doctrina Cristiana, per sort vaig convèncer al meu pare que el dia d'aquesta classe, els dissabtes per la tarda, no hi assistiria.»¹⁹ D'aquesta manera, amb l'excusa d'haver d'ajudar al seu pare a la botiga, deixava d'escoltar els sermons de la doctrina catòlica del seu mestre.

EXCURSIONS A LA NATURA I PASSEJADES PER LA CIUTAT

Els pares de Cortiella eren uns enamorats de la natura i aquest hàbit els hi van inculcar als seus fills. A tota la família li agradava fer excursions per la rodalia de Barcelona, fos al Tibidabo o a qualsevol punt de Collserola. Un dels llocs habituals d'excursions era Sant Pere Màrtir, on arribaven caminant des del carrer Sepúlveda. De vegades sortia tota una colla encapçalada pel seu pare, el seguien ell, el seu germà i alguns amics del barri. Travessades les vies del tren del carrer Aragó anaven deixant enrere els carrers en construcció de l'Eixample i, pel carrer Comte d'Urgell, sortien a la carretera de Sarrià. Amunt, amunt arribaven a Pedralbes on lluïa el seu magnífic Monestir, però ells continuaven fins a aturar-se una estona a la Font del Lleó i, a continuació, creuaven algunes terres avui convertides en carrers fins a arribar a Sant Pere Màrtir. Felip Cortiella, en el seu recull autobiogràfic, diu: «Tanta il·lusió que em feia estar-hi, com tota la vida no m'ha fet les moltes vegades que hi estat, i aquell dia que era la primera, no en guardo

cap impressió, i fou segurament que amb la fal·lera tots els companys de cercar farigola i no trobar-ne amb abundor fins haver baixat al Coll de Finestrelles. Retornàvem a la ciutat pel camí d'Esplugues cap a Pedralbes aturant-nos a la torre del cosí del bon amic Fermí.»²⁰

Per la Rambla baixaven a veure el mar, els petits o grossos vaixells i fins i tot el Jardí del General: «Del que només recordo -diu Cortiella- la bonica entrada formant ara el brancatge de tendres arbrets, d'una i altra banda, i els cavallets del Passeig de Gràcia, instal·lats, on anys més tard havia d'ésser el començament del carrer Casp. Hi havia un carrilet o trenet, gronxadors, anelles, trapezis, barres fixes on molts nanos practicaven gimnàstica, al costat hi havia *El Prado Catalán* amb un circ eqüestre i a temporades ball lluit a l'aire lliure. El Teatre Tívoli al començament del que ara és el Passeig de Gràcia i Ronda de Sant Pere.»²¹

Cortiella recorda que, de vegades, el seu pare els portava al Cafè d'Espanya a la Rambla del Mig, on el cambrer els regalava terrossos de sucre; també que quan tenia vuit anys se l'endugué una tarda als toros, però el noi estava més encuriolit per l'arribada dels trens que per l'art de Frascuelo o Lagartijo. Des d'un finestral del popular Torín (a la Barceloneta) contemplava el moviment dels trens de l'anomenada, llavors, Estació de Mataró. Cortiella gaudia més anant a la platja, fos la de la Barceloneta o a la molt popular de Can Tunis. Als banys de la Barceloneta arribaven amb el tramvia que, aleshores, era una carrossa arrossegada per mules. El trajecte fins a la platja el feien des de la Rambla, però no pel Passeig de Colom que llavors encara no existia, sinó pel Dormitori de Sant Francesc i carrer Ample (actualment Anselm Clavé), plaça de Sant Sebastià (on hi hagué la plaça Antonio López), Passeig d'Isabel II, Pla del Palau i torçant a la dreta arribaven als banys de la Barceloneta. Des dels banys retornaven a casa a peu tot passejant per la ciutat, hi passaven pel Pas de Sota de la Muralla de Mar fins a la Rambla on trencaven pels carrerons del Raval fins a la Ronda i d'allà al carrer Sepúlveda.

Cortiella criticava com havien espatllat la sortida de la ciutat al mar amb la construcció del Passeig de Colom, amb el gran trasbals que fou el Moll de la Fusta i els magatzems que tapaven la visió del mar. El fum, la pols, el soroll i les moltes edificacions ofegaven la bellesa «del digne joiell de la Mediterrània.»²²

Tots els dies festius pujaven al terrat amb veïns i veïnes i allà gaudien del berenar, els jocs infantils i el ball que aprenien amb les noies de l'escala. Al terrat també hi pujava el matalasser a picar la llana dels matalassos i qual-sevol veí que hagués de pintar les persianes. Des del terrat van contemplar el foc de l'incendi d'una fàbrica del carrer de la Paloma. En aquest mateix carrer hi havia la Foneria Coma, fundada l'any 1853 en plena Revolució Industrial, on es va construir el monument a Colom inaugurat el 1888 al port de Barcelona. Aquesta foneria es va convertir posteriorment en la popular sala de ball La Paloma inaugurada el 1903. No fou l'únic incendi que hi hagué al Raval, en aquells anys en què encara hi havia nombroses fàbriques n'era una cosa habitual que causava veritables tragèdies. *La Tramontana*, revista llibertària fundada per Josep Lluнас i Pujals, es va fer ressò el 28 de juny de 1882 de l'explosió d'una caldera a la fàbrica Can Saldes del Raval, que va ocasionar 18 morts i nombrosos ferits.

CRISI ECONÒMICA FAMILIAR

La crisi econòmica va caure de ple sobre la família Cortiella. La falta de recursos fou tan important que van deixar de pagar les 24 pessetes de lloguer del pis del carrer Sepúlveda. Els pares havien de vendre's totes les pertinences i encara així els diners no arribaven per pagar el lloguer. La propietària del pis, que vivia en el principal del mateix edifici, no parava de dir-los que, si no es posaven al corrent del pagament, anirien al carrer. La família Cortiella, com no podia pagar el deute, buscaren un altre pis més econòmic de 15 pessetes al carrer Campo Sagrado

Felip Cortiella manifesta que el canvi de casa significà un gran desori per la seva família. Aquest desnonament representà per a tota la família un punt d'inflexió per com havien viscut fins aleshores i com ho farien a partir d'ara. L'ambient veïnal del carrer Sepúlveda-Casanova el van perdre de cop, com també la situació de bonança d'una família de classe mitjana va donar pas a una família ensorrada en la misèria.

Al carrer Campo Sagrado només hi havia tres cases construïdes, totes a la banda de mar; en canvi, a la de muntanya hi havia la cotxera on guardaven els tramvies. El carrer, aleshores, no tenia sortida pel Paral·lel, i per l'altra costat hi havia la Ronda de Sant Pau i molt a prop la presó d'Amàlia.

L'única cosa positiva és que en el nou pis no havien de pujar tantes escales, però això no significava res, perquè la casa era freda i fosca. Tampoc no tenia aigua corrent i tan sols hi havia una comuna per replà. El jove Cortiella era l'encarregat d'anar freqüentment a buscar aigua a la font.

Els pares de Felip Cortiella es veieren amb la necessitat de fer qualsevol feina per sobreviure. El pare va trobar alguna mena de treball al moll i la mare se les apanyava per buscar carbó o pidolar oli i altres aliments a amics i coneguts. Poc després van aconseguir el lloguer d'una botigueta al carrer Sant Gabriel, 6, de Gràcia. Aleshores Gràcia era una vila independent que no seria annexionada a Barcelona fins al 1897. Aquest carrer era (i és) paral·lel a les vies del tren de Sarrià i a l'estació de Gràcia a l'actual Via Augusta. La botiga llogada no era un negoci, sinó un habitatge en què hi havia dues habitacions, la saleta amb cuina i un pati-jardinet amb comuna i on podien criar gallines i conills.

De nou, els nois canviaren d'escola, aquesta última situada al mateix carrer Sant Gabriel. L'edifici de l'escola compartia espai amb un dispensari veïnal. El mestre es deia Don Pedro, un senyor d'uns quaranta anys, castellà, de mitjana estatura, que no es mostrava massa amable, que sovint cridava: *¡Basta! ¡Basta! ¡Basta!* L'escola pertanyia a una comunitat protestant que acollia nens de tota condició religiosa i l'únic que havien de fer era pagar religiosament cada mes.

La mare havia arribat a Gràcia embarassada, per tant, necessitava que el seu fill gran l'ajudés en moltes de les feines de la casa i també a buscar recursos per aconseguir uns cèntims. La situació de pobresa feia que la mare enviés els seus fills a pidolar almoïna. Un anava pel carrer dels Banys Nous i l'altre pel carrer de l'Om. Felip Cortiella ho recorda: «La nostra gran pobresa ens feia allargar la mà per a rebre els diners. Jo només sabia murmurar "gràcies".»²³

Felip Cortiella, a Gràcia, va trobar les seves primeres feines que consistien en ajudar a dues germanes, que venien carregades amb viandes de la Boqueria, rebent aleshores una propina per la seva ajuda. Els dos germans Cortiella continuaven fent excursions amb el pare cap a Pedralbes, sobretot darrere del Monestir o passejades pel Passeig de la Bonanova fins al Mercat de la Riera de Sant Gervasi, molt a prop de l'estació de Gràcia i el seu jardinet animat amb el pas del tren.

A Gràcia també van gaudir de la Festa Major del mes d'agost amb el carrer guarnit amb banderetes.

Un 15 d'agost, sant de la seva mare, van venir dues amigues de Barcelona a passar el dia amb ells portant-los uns bons cistells de fruita i altres productes alimentaris per fer un bon tiberi. El jove Felip recorda aquell dia amb alegria perquè, quan va tornar a casa, sentia els cants que sortien del pati amb els seus pares asseguts a l'eixida somrient mentre les dues convidades ballaven. Acabada la Festa, Maria Ferrer, la mare de Felip Cortiella, es trobava amb el seu embaràs molt avançat i amb la situació econòmica familiar molt empitjorada. El seu pare va decidir anar-se'n a peu a Vila-seca a demanar ajut a les seves germanes. Sortí de Barcelona acompanyat d'un amic anomenat Lluís, treballador en vaga que aprofità l'aturada laboral per apuntar-se a l'excursió, però el company de viatge es va cansar aviat de la caminada, quedant-se aturat en una taverna de Molins de Rei. Mentre el pare va ser fora, la seva mare va rebre la visita de Pere Palau, un bon amic que ja els havia ajudat en altres ocasions. El pare va retornar amb menys ajudes de les pensades però, malgrat això, aviat va trobar feina en una fàbrica de xarops del carrer Petritxol.

El 2 de setembre de 1881 naixia la nova filla dels Cortiella i li posaren de nom Carmeta. Ara, la família Cortiella-Ferrer tenia una boca més per alimentar: Felip (deu anys), Ferran (8), Maria (6) i Carmeta (acabada de néixer).

II TEMPS DE FORMACIÓ

DE NOU AL RAVAL

La mare de Cortiella feinejava per a un militar retirat i el Felip l'ajudava amb les comandes. El militar va canviar de casa anant a raure a un tercer pis de la Ronda Sant Pau tocant al carrer Parlament i, aleshores, va proposar-los d'anar a viure amb ell a canvi d'atendre'l en les seves necessitats i fer totes les feines de la casa. El pis no tenia aigua corrent i el jove Felip era l'encarregat de baixar amb els cubells a buscar-la a la font, així com anar de compres. Pel Felip va ser la casa més lletja on va viure, perquè l'amo del pis disposava de les habitacions principals a la part del davant, més il·luminades, i la família Cortiella la part de darrere: «No recordo el nom del militar, però sí del seu gos que es deia León. De vegades dinàvem tots plegats amb un dinar que havien preparat la meva mare i jo.»²⁴

Poc després el militar i el seu gos van marxar deixant la casa als Cortiella amb un lloguer de vint-i-cinc pessetes mensuals. Malgrat que eren pobres una matinada mentre dormien els van entrar a robar, però amb el soroll el pare es va despertar i va sortir darrere dels malfactors escales avall, Cortiella, escrigué: «Lladres tan rucs i tan mal informats volent robar a una casa tan pobre...»²⁵

El Mercat de Sant Antoni, encara en construcció, era a prop d'una taverna on anaven a dinar. Després pujaven cap a Montjuïc vorejant els horts al final del Poble-sec on hi havia un "merendero". Allà per berenar prenién una truita amb pa i bevién un rajolí de vi del clàssic porró català. Però les coses no anaven bé i, novament, el pare es desfeia dels mobles del pis, cri-

dava un drapaire i es venia per sis duros la calaixera del menjador. Per sort, aviat va trobar feina de mosso en un magatzem de paper del carrer Notariat on li pagaven divuit pessetes setmanals.

La família, aprofitant que la feina del pare anava bé, van canviar de casa llogant un primer pis al número 45 del carrer Valldonzella, entre Ponent i Ronda Sant Antoni. En aquest pis van començar a sortir de la misèria que havien viscut en els darrers anys. La família Cortiella-Ferrer, per poder guanyar uns diners extres, van llogar alguna de les habitacions a altres famílies. Pedro García Faria, a *Insalubridad en las viviendas de Barcelona*, explica com era aquella barri en què famílies rellogades s'amuntegaven en un pis ocupant les distintes habitacions, on fins i tot cuinaven. Pisos sense aigua corrent i sense WC, habitacions sense ventilació i sense llum directa. No només els habitatges, també els tallers i les fàbriques que hi havia al nucli antic de la ciutat estaven en pèssimes condicions: «Numerosos establecimientos Industriales insalubres que deberían desaparecer de esta zona y ser saneados y relegados a la periferia, porque si no se hayan aislados completamente, dichos centros generadores de insalubridad, ésta trasciende al poblado produciendo fatales resultados en todas ocasiones, hecho que se hace más tangible durante las epidemias, en las que aquellos constituyen un grave foco de infección.»²⁶

La família Cortiella va llogar una habitació a una dona valenciana que tenia una filleta i, al cap de poc, la nena va caure malalta. Malgrat que ho van intentar no van trobar cap metge que acudís a visitar-la, així que la pobre nena anava perdent la vida. El metge arribà tan sols amb el temps just per certificar la mort. El fet va causar un gran dolor i tristesa a tota la família. Felip Cortiella parla de la impotència que li va produir aquesta mort, ja que considerava que allò era la representació del tràgic silenci d'aquella societat ingrata que deixava morir als pobres. Aquests fets que havia viscut conscientment els expressava a través d'una esperança social futura que acabés amb l'extrema misèria. La seva mare i ell van restar muts i aclaparats de condolença: «La manera precursora de la mort de la pobreta nena, sense cap metge a prop seu, i a la matinada de la nit següent se l'enduia cap el darrer estatge el cotxe de la bassa, tractat en vida i en mort, el meravellós i delicat ésser humà víctima de la indiferència de la que qualsevol persona en moltes cases vivien indiferents a les iniquitats socials, que és una manera de ser còmplices, quan no són principals causants i mereixedors de la injuria pública.»²⁷

Felip Cortiella passava molta estona fent feines per la casa i ajudant a la seva mare, però quan podia sortia al carrer a jugar amb els nanos del barri pels voltants de la Ronda de Sant Antoni.

El noi s'anava formant amb la saviesa de la vida al carrer... De vegades es guanyava alguns cèntims ajudant a carregar cubells d'aigua dels pous de les cases veïnes. Inclús un amic del carrer Ponent li deixava històries il·lustrades que, assegut a un racó del balcó, llegia omplint així la seva imaginació. Eren les seves primeres lectures dels autors clàssics francesos: Alexandre Dumas, Jules Verne, Víctor Hugo.

PRIMERS TREBALLS

Felip Cortiella visqué les vicissituds pròpies de l'època i de la classe obrera; com la majoria dels nois d'aquell temps es veié molt aviat obligat a treballar així que, quan encara no havia fet els deu anys, va deixar d'anar a escola. Al principi tot eren petites feines de mosso o d'aprenent, naturalment, mal pagades. El seu primer treball el va tenir en una fàbrica de llibretes del carrer Rec Comtal, on va començar a treballar l'1 d'octubre de 1881.

Al cap de pocs mesos canviava de feina. Aleshores va entrar de mosso a la Barreteria Fontcuberta de la Rambla del Mig. Cortiella, a més de ser un jove obrer, també era un infant que gaudia jugant al carrer amb altres infants, i la seva gran afició era el joc de bales. Les bales les anava a comprar a una botiga del carrer de la Cera i les guardava dins d'una bosseta de roba que li havia fet la seva mare. Cortiella confessa que tenia una gran destresa en aquest joc que jugava al costat del Portal de Sant Antoni. Per aquestes dates va fer amistat amb un pintor de parets que convidava els nanos a veure l'espectacle que feia en el seu taller del carrer Lleialtat. En aquest magatzem els dies de festa el pintor feia putxinel·lis amb un bonic escenari que havia construït.

L'amistat amb el pintor el va portar als onze anys a entrar d'aprenent al seu taller i, per tant, cada dia baixava les escales que conduïen de la Ronda Sant Pau al carrer Lleialtat al costat del mur que tancava la presó d'Amàlia. El treball d'aprenent era dur i mal pagat: netejar pinzells i pots, carregar escales, anar sempre brut de pintura. Cortiella en aquest treball tingué la primera necessitat de reivindicar un augment de sou, cosa que

se li va negar i, d'acord amb sa mare, va decidir plantar-lo. Cortiella, explica com van ser aquells moments en què va deixar la feina: «En deixar de fer de pintor de parets (finals de gener o començament de febrer de 1882) altra vegada em tocà encarregar-me d'una bona part de les feines domèstiques i tenir cura dels germans Maria i Ferran, mentre la mare se'n cuidava de la Carmeta.»²⁸

La tragèdia que havíem patit amb la mort de la nena de la dona valenciana no fou l'única que vam viure, perquè ben aviat la Carmeta, la filla petita dels Cortiella, es va posar malalta. Una tarda la mare va enviar Felip a la farmàcia que hi havia al carrer Ferlandina, cantonada Ponent, a buscar al doctor senyor Blanc, però en retornar a casa amb el metge la nena ja havia mort. Era el 25 de juny de 1882 i l'enterrament el va haver de pagar un amic de la família, el senyor Palau.

Felip Cortiella va trobar un nou treball, aquesta vegada d'aprenent a casa del sabater senyor Pepet Iglesias al carrer del Carme. El primer que li van encarregar fou adreçar claus torçats, arrencar-los amb unes estenalles de les sabates i, alhora, aprendre a descosir el calçat vell. El senyor Pepet tenia quaranta-cinc anys i era solter com la seva germana Pilar, que l'ajudava a portar el negoci.

La sabateria tenia un taller per la reparació del calçat i una botiga per vendre sabates i espadenyes. A l'hora d'esmorzar el Felip anava a la fleca del carrer del Carme a comprar-se un llonguet o un tros de coca ensucrada. Mentre treballaven cantaven cançons populars de Clavé: *Les Flors de Maig* i *De bon matí*. El senyor Pepet era un enamorat del bel canto i sovint entonava estrofes de *La Traviata* de Verdi. El personal (fadrins i fadrinetes del taller) cantaven seguint al ritme del senyor Pepet, entre els que hi posaven més interès era un noi que es deia Sebastià.

El senyor Pepet i la seva germana solien guardar els diumenges per anar a missa a la parròquia de Betlem. Felip Cortiella va treballar d'aprenent a la sabateria uns sis mesos, dels quals va mantenir sempre un bon record de l'amo que, quan va plegar, li va regalar una barretina.

En aquesta època, quan podia s'anava amb els amics del seu carrer a jugar a gepa a l'encreuament dels carrers Floridablanca i Villarroel; Cortiella parla d'aquell temps tot dient: «En el carrer Valldonzella, com en els altres carrers que havia viscut, a mi no m'agradava relacionar-me amb els nois malparlats, deslleials i violents, ni tampoc amb els que eren creguts per

ésser de cases benestants. Els meus amics, la majoria d'ells de família tant o més pobre que la meva aleshores, tots, lluíen en llur rostre, maneres de dir i d'obrar l'espurneig d'una bonesa d'ànima igual o molt semblant a la que jo sentia i que, com a mi mateix, els guardaven d'entrar en els nostres jocs i converses termes a desitjar llur companyia, sobretot l'Andreu, el Manyanet i en Joanet, el primer un xic més gran que jo, molt espavilat i valent, per les belles estones que em feia passar recitant-nos fragments de drames cavallerescos que havia vist representats.»²⁹

Felip Cortiella parlava dels seus millors amics afirmant que el Manyanet, encara que tenia noblesa i germanor amb els nois humils com ell, tenia fama de saber engegar, si feia falta, una baralla amb uns bons cops de puny. Un altre noi de la mateixa edat que en Cortiella era en Tomaset, que un dia a la setmana anava amb un carro d'un forn de Sant Martí a portar pa per les cases. Cortiella havia aconseguit que alguna vegada el deixés anar amb ell a repartir el pa, fins i tot li deixava dur les regnes de l'animal pels carrers de Sant Martí. Per aquesta ajuda rebia un pa i un bocí de coca.

Continuant amb els passeigs, alguns diumenges per la tarda el pare anava amb als seus dos fills (Felip i Ferran) a Can Culleretes a menjar un plat de crema que costava un ral. Cortiella, sobre aquest fet, diu: «Com que jo era molt llaminer li demanava un segon plat.»³⁰

Altres diumenges d'estiu el pare els portava a prendre la fresca al Passeig de Gràcia, i allà s'asseien una estona en un pedrís per veure com anava la gent mudada amunt i avall del Pavelló Ibèric, on uns músics tocaven peces ballables. Aquest Pavelló estava situat a l'esquerra del passeig, entre la Gran Via i el carrer Diputació. Un dia que estaven al mateix passeig els aturà un home aragonès que demanava almoïna i com que el pare dels Cortiella li donà quatre quartos, l'home ple d'agraïment exclamà: «*Quando vaya a mi pueblo el que diga mal de los catalanes lo mato yo.*»³¹

La seva mare volia un futur més escaient pel seu fill, i li posava l'exemple de nois del barri que aprenien l'ofici de manyà, de paleta o de matalasser, oficis nobles, però a ella li feia més gràcia que el seu fill fos tipògraf, perquè considerava que era un ofici de prestigi i de futur; el mateix Cortiella ho explica: «La meva mare no parava d'insinuar-me que busqués feina en una impremta. I així donant veus als amics, sobretot a un antic ballador de l'Asiàtic, el qual tenia una taverna al carrer de l'Om i molt bones amistats, vaig aconseguir entrar d'aprenent a la impremta del diari *La Publicidad*. El

Capçalera de La Publicidad on Cortiella hi treballa uns any

primer dia fou el 4 de setembre de 1882, quart any de la seva fundació, diari dirigit per Eusebi Pasqual i Casas.»³²

En aquest diari barceloní Cortiella hi va treballar fins al 1883. Com ell mateix reconeix a les memòries inèdites *La vida que jo he viscut*, la impremta fou la seva escola i la seva Universitat. *La Publicidad* tenia la seva Redacció i Administració al Passatge Escudellers, 7, baixos, i la impremta situada al número 4 del mateix carrer, era coneguda per “Can Ramírez”. L’Administració va passar poc després a la Rambla del Mig, on l’enviaven sovint a buscar la publicitat per incloure en el diari. El director era Eusebi Pasqual i Casas (Barcelona, 1837-1883), advocat, periodista i polític que durant el Sexenni Democràtic va ser Diputat a Corts per Barcelona com a membre del Partit Republicà Demòcrata Federal. Eusebi Pasqual i Casas, amb altres republicans catalans i castellans membres del Partit Possibilista, havien comprat el diari a una empresa purament comercial. Cortiella, diu: «A la primera setmana del meu aprenentatge a *La Publicidad*, i durant cosa d’un any cada setmana, em donaven deu rals i, pel que vaig tenir ocasió de comprendre, al no haver-se tractat d’un treball principal part del qual calia fer-lo a la nit, hauria hagut d’estar sempre sense guanyar res i no passar-hi tot seguit a les caixes suposat que m’haguessin admès tan jovenet, sinó passar tot aquell temps a prova, la meva instrucció i la meva capacitat llegir a mitja veu els originals que un dels diversos correctors de que disposava la Casa Ramírez, d’aleshores el treball de dia m’hauria posat malament els ulls, mentre el mateix autoritzat operari hauria anat corregint les proves d’impremta corresponents, i m’hagués considerat que reunia suficients aptituds, al cap de mig any i degudament preparat, hauria passat a les caixes, i aleshores m’haurien donat tres pessetes cada setmana.»³³

A *La Publicidad* treballava tots els dies ordinaris i també els festius; Cortiella ho comenta: «Puntual al treball, i quantes vegades, la soledat dels

carrers pels qual havia de passar em fixava la idea que tothom s'estaria divertint als teatres o als balls i per mi tan estimats defores de la ciutat, i no em podia reprimir les ganes de plorar.»³⁴

En el taller tots els operaris eren homes, la majoria joves, i cadascú tenia al davant el seu caixonet de lletres. A l'aprenent l'enviaven amb el càntir a buscar aigua a la font i a passar l'escombra pel taller, però aviat va disposar del seu caixonet per compondre tipogràficament els treballs d'impremta.

L'encarregat, el senyor Nicolàs Roig, l'enviava cada dia a la Redacció a buscar originals i a demanar a l'Administració si hi havia algun anunci per publicar. La correcció de proves la feia un mestre d'escola anomenat senyor Solans i la compaginació un operari experimentat del taller. La feina es feia sense presses, el corrector bromejava amb els empleats mentre es menjava una enorme truita amb mongetes que els dies festius encarregaven a Can Jaume, una taverna de Nou de la Rambla; Cortiella ho diu: «Allà la dona del senyor Jaume, que es deia Caterina, em posava el tiberi en una gran plata i coberta amb un doble sostre de llesques de pa, junt amb un no menys voluminós porró de vi.»³⁵

La seva feina en el diari s'allargava fins a les deu de la nit, llavors, travessant la Rambla i els carrerons del Raval, arribava a casa seva. Felip Cortiella, a més del seu treball a la impremta, de tant en tant feia treballs esporàdics per una botiga que hi havia davant de casa seva al carrer Valldonzella, que consistia a portar amb un carretó gàbies buides de gallines a un local del carrer de les Cabres, per la qual cobrava "quatre quartos".

Quan Cortiella tenia els diumenges lliures aprofitava per anar a esmorzar a Vallvidrera amb el seu germà i el seu pare. La mare i la germana es quedaven a casa traginant en les feines domèstiques. Cortiella explica que matinaven perquè els hi agradava arribar a Vallvidrera quan encara era fosc, o que tot just comencés a néixer el dia, d'aquesta manera podien veure Barcelona amb tots els llums encesos. Per a ells això era una cosa de somni, una meravella. Al costat de les fondes de Vallvidrera destacaven algunes torres de caràcter rústic, com també n'hi havia en el camí que duia a Sant Pere Màrtir. En aquestes fondes es podia menjar econòmicament mongetes amb llom, truita amb botifarra o un plat d'arròs a la cassola. Havent dinat anaven a fer la migdiada sota els pins del bosquet. Felip Cortiella, quan ja era adult, va escriure un poema a *Anarquines* (dedicat als seus fills) on lloava el Pinet solet de Vallvidrera: «*Ell, tant si plou / com si fa fred, / del lloc no es mou,*

/ sempre solet. / Pobre pinet! / Passen ventades, / ve la calor, / venen plujades, / cauen nevades. / Sempre solet! / I allí al defora / tot sol s'està / plora que plora, / plora que plora / sense parar!»

En aquell espai en què descansaven, poc després van edificar-hi l'Hotel Buenos Aires tallant uns quants pins. De vegades pujaven a la muntanya amb companys i s'aturaven al costat de les fonts, aleshores, en aquella Barcelona dels anys vuitanta del segle XIX, era habitual fer fontades on dinaven, cantaven i s'esplaiaven explicant històries. Un dels amics que sovint pujava amb ells a dinar a Vallvidrera era un tal Gregorio, gran xerraire que sempre parlava del bé i del mal de la terra, alhora que els hi explicava acudits sense cap sentit.

Felip Cortiella parla també de la tranquil·litat del Tibidabo i com la burgesia amb els seus interessos particulars se la va apropiat: «Pujàvem al cim del Tibidabo, aleshores, un petit turó aplanat sense ningú, on es respirava un silenci absolut i acaraven els aires sanitosos, que va durar fins que fou escapçat, primer el 1888, per a portar la malastrugança, i amb quatre fustes feren un pavelló de la monarquia espanyola, més tard més brossa escampada per anar-hi bastint, a la quieta i, segurament lligats als interessos amb altres empreses burgeses encarregades d'atreure gent amb algunes comoditats i alguns divertiments.»³⁶

Quan Cortiella ja portava un any d'aprenent a *La Publicidad*, l'operari Mariño li va encarregar feines de més importància, com per exemple reproduir del diari *El Globo* de Madrid una intervenció en el Congrés de Diputats d'Emilio Castelar. Felip Cortiella, que tenia una barretina que li havien regalat quan feia d'aprenent a la sabateria del carrer del Carme, un dia es presentà a *La Publicidad* amb la barretina posada a la manera republicana causant el goig dels companys de treball i del mateix director del diari que l'obsequià amb una pesseta. Cortiella parla de la seva relació amb el director del diari: «Algunes nits cap allà a quarts de nou el Sr. Roig m'enviava a portar-li les proves, a en Pasqual i Casas, al seu estatge particular, que era a la Ronda de Sant Pere. Em rebia una minyona a desgrat de la humilitat de la meva persona i del meu vestir. Tot seguit d'haver-me anunciat se'm feia passar al menjador, on asseguts, al vol d'una taula rodona i a certa distància hi havia n'Eusebi Pasqual i Casas i la seva dona Leonor Canalejas, gran senyora tant per la seva figura com per la seva bellesa i seriosa distinció del seu vestit.»³⁷

Tant anar amunt i avall de la impremta a casa del director el jove aprenent va aconseguir aviat una certa simpatia del senyor Pasqual. Cortiella, per la seva banda, considerava al director del periòdic una persona honesta.

AFICIONAT AL TEATRE

Durant el temps que va treballar de caixista al taller de *La Publicidad*, Felip Cortiella va conèixer a Frederic Soler "Pitarra", que publicava al diari fragments de les obres que representava al Teatre Romea del carrer de l'Hospital. Pitarra li regalava entrades perquè anés a veure les seves obres: «Quan plegava a les 10, anava cap el teatre el més endreçat que podia, igual que el meu pare, i ja que ningú més de la casa havia volgut anar-hi, allà gaudia de l'obra teatral en el "*afortunado coliseo de la calle Hospital*" (com tot sovint escrivia les seves gasetilles per el nostre diari el lluitador del teatre català: Serafi Pitarra).»³⁸ Aleshores Pitarra vivia al número 64 del carrer del Carme, davant mateix del carrer d'en Roig i de la sabateria on havia treballat.

El jove Felip Cortiella mantenia bona relació amb els crítics artístics del diari Artur Gallard (teatre), Francisco Virenyo i Camanyes, crític musical i autor del llibre *La Ópera en Barcelona*. El jove, ple d'inquietuds artístiques, des del seu treball al diari entrà directament al món de la cultura simpatitzant amb el dramaturg i poeta Àngel Guimerà, autor de l'obra *Gala Placidia*. En una altra ocasió va poder veure a Felip Pedrell en una visita que va fer al diari acompanyant al director Eusebi Pasqual. Pedrell fou gran mestre de músics de la talla d'Enric Granados, Isaac Albéniz i Manuel de Falla. A *La Publicidad* també hi coneixeria al periodista Baldomero Oller Tarafa, que fou durant vint anys corresponsal del diari a Londres. Aquesta persona serà detinguda, juntament amb la seva companya i altres militants anarquistes el juny de 1896, després de l'atemptat del carrer Canvis Nous, patint el Procés de Montjuïc i essent desterrat a Londres. Cortiella també patirà les conseqüències d'aquest atemptat i la repressió posterior contra el moviment obrer, polític i cultural, amb el tancament dels grups teatrals i amb la detenció de molts dels agitadors llibertaris.

Així, el seu pas pel diari li servirà també per aficionar-se al teatre, llegir les crítiques literàries i aconseguir entrades de franc, assistint a les representacions teatrals que es fan a Barcelona per les companyies Tutau-Mena,

Bonaplata, Calvo, Riutort, Vico i a representacions de companyies de sar-sueles i operetes.

Per aquesta època comença a llegir obres dramàtiques gràcies als llibres que arriben a la redacció de *La Publicidad*. Cortiella, aviat criticarà les obres que es representen a les sales barcelonines i començarà a buscar els propis camins dramatúrgics, però de moment es troba en fase de formació cultural del tot autodidacta.

El 19 d'abril de 1883 mor sobtadament el director de *La Publicidad*, Eusebi Pasqual i Casas, celebrant-se el funeral a l'església de Santa Anna i essent enterrat a Montjuïc. Felip Cortiella acudirà a l'enterrament del director al nou Cementiri de Montjuïc, que tot just s'havia inaugurat un mes abans, el 19 de març de 1883, amb les exèquies de Josep Fontrodona i Vila, un indià de Mataró que havia fet fortuna a Matanzas (Cuba). Els accessos al Cementiri Nou eren prou difícils d'arribar des de Barcelona, i s'havia de passar pel Morrot per anar a Can Tunis, on hi havia l'entrada principal. Allà va ser enterrat l'abril de 1883 Eusebi Pascual i Casas, a l'edat de quaranta-sis anys, persona molt estimada en el món cultural barceloní

El nou director fou Eusebi Corominas Corneli (1849-1928), membre del partit republicà i diputat a Corts per Girona durant la Restauració. En aquesta etapa van destacar els redactors Emili Junoy, anomenat pels caixistes de *La Publicidad* "el Negret", el cubà Rogelio Columbié i el corresponsal a Madrid Miquel Morata. El diari va passar l'any 1922 a mans d'Acció Catalana, que el va catalanitzar i el va convertir en *La Publicitat*.

OBRER IL·LUSTRAT

Els anhels de saber i de formar-se seran part d'aquesta etapa d'aprenentatge del jove Cortiella que, a poc a poc, s'anirà convertint en un obrer il·lustrat. El seu amic Miquel Guitart, a *Notes biogràfiques*, escriu: «Emportat pel deler infinit d'aprendre i de delitar-se amb lo bell i exquisit. Feu, a més, entre els catorze i divuit anys, diverses lectures del *Don Quijote* de Cervantes i de *L'Eneida* del Virgili. Enriquit per tots aquest coneixements, ajudat per les qualitats nadiues i dotat moralment d'un caràcter enèrgic i lluitador i enamoradís de sentiments enlairats d'humanitat, sense proposar-s'ho s'en-

caminava a la lluita contra les injustícies socials. Sortit ja de *La Publicidad*, continuant amb les mateixes aficions i treballant en altres impremtes durant quatre o cinc anys que seguiren, feu coneixença amb nous companys de taller, els qual li deixaren alguns fullets, entre ells *Déu i l'Estat* d'en Bakunin, fent molta impressió al nostre biografiat les valentes afirmacions del boníssim apòstol de l'ideal redemptor.»³⁹ Cortiella acudí també a l'Ateneu Obrer de Barcelona del carrer Tallers, 22, centre cultural fundat el 1881 que venia a ser la continuació de l'Ateneu Català de la Classe Obrera del carrer de Mercaders. En aquest històric Ateneu havien destacat els militants internacionalistes Rafael Farga Pellicer, Jaume Balasch i Josep Lluas i Pujals. L'Ateneu Català de la Classe Obrera havia estat clausurat el 1874 pel govern conservador de la Restauració. Josep M. Huertas Claveria, a *Obrers*, parla d'aquests centres obrers dedicats a la instrucció: «La preocupació per la cultura ja havia dut a crear l'Ateneu Català de la Classe Obrera. El darrer quart de segle nasqueren entitats d'aquest tipus tot sovint de caire reformista com ben aviat es veuria, que es fonamentaven en la dèria per la cultura que experimentaven els obrers més conscienciats. Classes d'adult de petits a les escoles on no havien anat .»⁴⁰

L'Ateneu Obrer de Barcelona havia estat fundat per Manuel Bochons, Joan Nuet, Jaume Balasch i Josep Pàmies, tots ells militants societaris i decidits ateneïstes, però de tendència reformista. Entre els socis protectors hi figuren lliures pensadors, maçons, filantrops com Rossend Arús, Odón de Buen, Josep M. Vallès i Ribot o Emilio Castelar. L'Ateneu Obrer disposava d'escola laica, biblioteca i sala de conferències. L'escola era dirigida pels mestres Nicanor Vázquez i Antoni Gelabert i, entre els alumnes hi figura Manuel Ainaud Sánchez que acudia a les classes de dibuix. Aquest centre cultural disposava d'una publicació cultural i instructiva, *La Revista del Ateneo Obrero de Barcelona*.

Felip Cortiella acudeix a aquest centre obrer a escoltar conferències, com la que va donar el geògraf aragonès Odón de Buen. El jove Cortiella, àvid de cultura, acudeix a la biblioteca on devora llibres sense parar... En el mateix Ateneu assisteix com espectador a la representació d'obres dramàtiques efectuades per l'elenc teatral d'aquest centre social, però la majoria d'obres són d'autors que presenten sainets o comèdies sense gaire contingut. Cortiella ho criticarà, posteriorment, en un escrit que parla del poc nivell reivindicatiu dels centres i ateneus obrers.

Paral·lelament al seu afany cultural, continua formant-se professionalment com tipògraf treballant en diverses impremtes barcelonines, una d'elles serà fonamental per la formació llibertària, ja que un company del taller l'inicià en les idees anarquistes en deixar-li opuscles i llibres de contingut llibertari, que li obren la ment al coneixement social. En aquells moments destaquen tot un reguitzell de personatges que escriuen a la premsa i participen en mítings i xerrades sociològiques: Anselmo Lorenzo, Teresa Claramunt, José López Montenegro, Rafael Farga Pellicer, Josep Llunas i Pujals, Fernando Tarrida del Màrmol, Federico Urales, Soledad Gustavo, Ricardo Mella...

L'ambient cultural àcrata de la ciutat barcelonina, anomenada Rosa de Foc, serà fonamental per la seva formació llibertària. Les lectures les complementa amb l'assistència a conferències científiques de pensadors sociològics que germinaran en ell l'ideal que defensarà durant tota la seva vida: l'anarquisme. La seva formació àcrata el portarà definitivament cap a les societats obreres de caràcter internacionalista. Miquel Guitart, sobre aquesta època escriu: «L'ambient general de l'exterior també va influir a que entrés ja francament a l'estudi de la sociologia, seguint, per conseqüència, més tard, l'aplicació de les seves aplicacions artístiques a la propaganda sociològica.»⁴¹

III CULTURA I ANARQUISME

INTERNACIONALISTA

Les lluites socials de 1890 a Barcelona acaben de decantar a Felip Cortiella cap als moviments obrers emancipadors de caire internacionalista, afiliant-se a la Societat Tipogràfica de Barcelona adherida a la FTRE. Els obrers consideren que s'han d'autoorganitzar per lluitar degudament per conquerir els seus drets socials i, finalment, aconseguir la seva emancipació.

Les societats obreres catalanes van decantar-se a favor de la línia bakunista, és a dir, eren partidàries de la revolució social i l'anarquisme col·lectivista. Cultura i activisme seran dos dels pilars d'una gran part del moviment obrer internacionalista. La cultura llibertària centra el seu discurs en la filosofia anarquista de l'acció directa, la solidaritat, el federalisme, l'auto-gestió i el suport mutu; alhora que desenvolupa la seva pedagogia didàctica a través de temes d'ordinari moral i regeneracionista, d'acord amb les bases de l'educació racional i de les lleis de la natura.

L'anarquisme cultural busca el perfeccionament humà atacant els vicis de la societat capitalista i es mostra contrari a l'alcohol, el tabac, la prostitució... Es manifesta a favor de la igualtat de sexes, a favor de l'alliberament de la dona, el respecte a la terra, l'abolició de l'explotació salarial i, alhora, lluita contra les xacres de la societat burgesa. La meta final de la filosofia anarquista és la consecució d'una societat d'homes i dones lliures. Una societat unida per un pacte d'harmonia que organitza la vida autogestionària sense propietat privada ni classes socials. Una societat organitzada de baix a dalt

a través de la democràcia directa, que condueixi a l'emancipació humana. Aquests són els ideals del que va beure el jove Cortiella.

La Internacional espanyola havia restat set anys en clandestinitat, després de ser il·legalitzada el 1874. L'any 1881, amb el Congrés de Barcelona, s'havia reconstruït la secció espanyola de la Internacional amb la nova denominació de Federació de Treballadors de la Regional Espanyola (FTRE). La reorganització de la Internacional va estar acompanyada d'un nou procés de ressorgiment de la cultura anarquista amb l'aparició de diverses societats i publicacions obreres: *La Tramontana*, *Los Desheredados*, *Acracia*, *Tierra y Libertad*, *El Productor*, *La Bandera Roja*, *La Justicia Humana*...

Aquest floriment àcrata es materialitza en un debat continu que tindrà el seu punt més elevat en els dos certàmens socialistes celebrats a Reus (1885) i Barcelona (1889). Aquesta trobada intel·lectual proletària serà fonamental per debatre sobre la manera d'organitzar la nova societat a través del col·lectivisme o del comunisme. La influència de Kropotkin en el proletariat espanyol va decantar l'associacionisme obrer ibèric cap al comunisme anàrquic. Felip Cortiella viu aquest procés cultural i social amb la seva plenitud de formació permanent. Miquel Guitart diu: «Es passava una època de gran agitació obrera (1890), sobretot a Barcelona sovintejaven les lluites, els pàries volien conquerir més drets a la vida, volien rompre el jou que els lligava a l'esclavatge moral i material; els més coratjosos i clarividents exposaven novelles idees de deslliurança a les multituds, fins aleshores escanyades, tot feia pressentir un ensorrament del món burgès per a fer lloc a una albada de pau i de justícia. Sense altre intervenció en les lluites, per ara, que les del taller i dintre de la societat del seu art, Cortiella passà encara dos o tres anys retret i fent tota classe d'estalvis i esforços del treball amb l'única dèria de fer-se una modesta però triadíssima biblioteca i poder estudiar calmosament cada vespre i totes les festes, i treure'n el major profit pel seu propi criteri.»⁴²

L'any 1888, en el Congrés Obrer celebrat a València, es reemplaça la FTRE per l'Organització Anarquista de la Regió Espanyola i, a Barcelona, els socialistes funden la Unió General de Treballadors (UGT). El 1890 se celebra el primer "Primer de Maig" en record dels anomenats màrtirs de Chicago, militants obrers anarquistes que havien estat ajusticiats l'11 de novembre de 1887. La revista *Acracia*, el 23 de novembre de 1887, dedicava el seu editorial als anarquistes de Chicago: August Spies, Albert R. Parsons,

George Engel, Adolph Fischer i Louis Ling, que van ser penjats a la forca, excepte aquest darrer que no va esperar a ser ajusticiat i es va suïcidar. Tots els obrers condemnats al moment de morir van clamar: -Visca l'anarquia!

La ciutat de Barcelona, l'any de l'Exposició Universal de 1888, tenia uns 272.000 habitants. Els pobles del pla (Sants, Gràcia, Sant Andreu de Palomar, Sant Gervasi, Horta, Sant Martí, Sarrià) encara no havien estat annexionats. La indústria tèxtil i metal·lúrgica es trobava en ple apogeu i la construcció vivia moments de gran esplendor. La burgesia catalana demostrava el seu poder econòmic exhibint tota classe de luxes, mentre les classes treballadores es conformaven a tenir treball. La piràmide social era molt clara: a dalt els rics, a baix els pobres.

L'Exposició Universal va portar al país, sobretot a les classes burgeses i menestrals, una prosperitat industrial i una bonança econòmica. Així era la vida a Barcelona aquell any en què es va inaugurar l'Exposició Universal, mentre els periòdics burgesos de l'època, tant de Barcelona com de Madrid, lloaven l'Exposició, els anarquistes a través de la revista *Acracia* es mostraven crítics: «*La burguesía española ha realizado una Exposición Universal. Las ciencias, las artes, la industria y la agricultura, agrupadas más o menos metódicamente en magníficos palacios, dan asombrosa idea del poder creador, del saber y del trabajo de los hombres. El visitante que carece de criterio revolucionario queda deslumbrado ante tanta magnificencia; el observador que tiene convicciones arraigadas acerca de los derechos del hombre y los deberes de la sociedad, recibe una impresión dolorosa, porque allí, como en toda gran manifestación burguesa, sólo se ve al capitalista explotador, no al productor que ha librado terribles batallas con la materia y la naturaleza. Allí se exhibe el burgués y recoge diplomas, medallas y fama universal, en tanto que el trabajador que vendió su inteligencia y su poder creador por un miserable salario queda condenado al olvido. Acracia rinde homenaje de admiración al saber humano, pero protesta de la iniquidad que, trastocando las exigencias de justicia, exalta a los zánganos de la colmena y reduce a la miseria a las productoras abejas.*»⁴³

A partir de 1891 s'inicia, sobretot a Catalunya i a Andalusia, una etapa d'agitació social lligada en molts casos al terrorisme i a l'anomenada propaganda pel fet. Les repercussions es notaran aviat amb una dura repressió governamental contra el moviment anarquista. El 1892 les lluites esdevenen revoltes agràries a Jerez de la Frontera, que provocaran un segon procés de l'anomenada "*Mano Negra*". Fermín Salvochea és condemnat a dotze

anys de presó i quatre militants anarquistes són afusellats. Això serà l'inici de l'acció-repressió-acció que es viurà sobretot a Barcelona.

El 24 de setembre de 1893 l'anarquista Paulí Pallàs, en venjança pels fets de Jerez, va llançar dues bombes Orsini a la parada militar del general Arsenio Martínez Campos a la plaça Universitat de Barcelona. El general surt il·lès de l'atemptat, però cau mortalment ferit un Guàrdia Civil i alguns cavalls de la comitiva. Paulí Pallàs serà sotmès a un Consell de Guerra que el condemna a ser executat el 6 d'octubre de 1893 al Castell de Montjuïc. Malgrat no haver-se demostrat que intervingués ningú més en l'acció, la policia realitzarà una important ràtzia entre els integrants del moviment anarquista, del qual sis obrers més seran passats per les armes el 21 de maig de 1894.

Paulí Pallàs va aconseguir una gran popularitat a la Catalunya del seu temps on, fins i tot, versificadors populars li van dedicar lloances. Paulí Pallàs havia dit durant el seu judici que seria venjat; i així va succeir, un mes després de la seva execució, l'anarquista Santiago Salvador llançà dues bombes Orsini (una d'elles no va explotar i es conserva en el Museu d'Història de Barcelona) a la platea del Gran Teatre del Liceu, en plena representació de l'òpera Guillermo Tell del compositor italià Rossini. L'atemptat ocasionà vint morts i diversos ferits.

El fet luctuós del Liceu va fer córrer tinta a la premsa, gairebé tots els diaris en parlaren. La criminalització del moviment anarquista fou total i poques veus el van defensar de l'atac cec d'una burgesia que clamava venjança. Només el poeta Joan Maragall va sortir al pas amb un article publicat al *Diario de Barcelona*: «Una cosa es hablar del anarquismo y otra poner una peana a los anarquistas de la manera que lo hace gran parte de la prensa periódica. Lo primero es una necesidad, un desabogo, una especie de consuelo; lo segundo es una imprudencia...»⁴⁴

La repressió dels atemptats de la Gran Via i del Liceu causà nombrosos detinguts i la clausura de centres obrers.

Felip Cortiella, durant aquests anys de la propaganda pel fet, continua mantenint el seu pensament d'anarquista cultural, com també ho feia Josep Llunas i Pujals i altres anarquistes partidaris de la dinamita cerebral. És a dir, pacifistes i propagadors de les idees llibertàries a través de la cultura i la instrucció. Cortiella per aquesta època treballa de caixista en una impremta que edita un diccionari etimològic. Després d'haver passat una bona

temporada estalviant, aprofita que el seu germà Ferran ha estat destinat a Madrid a fer el servei militar, per anar-lo a visitar a la capital d'Espanya. Felip Cortiella i Ferrer havia quedat exempt de fer de soldat per excés de cup. Ferran Cortiella, que com el seu germà simpatitzava amb les idees internacionalistes, s'havia posat en contacte amb els principals líders del moviment obrer. Felip, quan el visita a Madrid, a més de fer un recorregut pels principals museus com el Prado i els llocs més emblemàtics de la capital com el Retiro, coneixerà els principals elements de les entitats societàries internacionalistes. A la capital d'Espanya fa amistat amb destacats militants obrers, com l'anarquista Ernesto Álvarez i el socialista Pablo Iglesias. El primer havia nascut a Valladolid, però vivia a Madrid on va desenvolupar la seva militància obrera. Álvarez era amic dels escriptors Azorín, Pío Baroja, José Serrano Oteiza, Ricardo Mella... i fou col·laborador dels periòdics anarquistes: *La Bandera Roja*, *La Bandera Social*, *La Idea Libre*, *El Productor*... Conjuntament amb Mella, va traduir *Dios y el Estado* de Bakunin al castellà. A la dècada dels noranta del segle XIX va viure temporalment a Barcelona, on es va relacionar amb els elements internacionalistes.

L'altre personatge, Pablo Iglesias, havia nascut al Ferrol el 1850 traslladant-se als vuit anys a Madrid on va aprendre l'ofici de tipògraf. Iglesias, membre del primer grup de l'AIT i de l'Aliança Socialista de Bakunin, va passar a seguir a Marx. Col·laborador de *Solidaridad* i redactor d'*Emancipación*, va ser fundador de la Nueva Federación Madrileña, de tendència marxista, i també promotor de la UGT i del PSOE. Miquel Guitart, a l'apunt biogràfic de Cortiella, afirma: «La seva relació amb el líder socialista no pogué prosperar per desafinitat ideològica, Cortiella tornava al cap de poc a Barcelona carregat de llibres i completament desencisat d'aquell ambient de "xulos", de ganduleria i de tots els servilismes, exceptuant, és clar, les nobles però infirmes minories de sers cultes i progressius.»⁴⁵

CRÍTICA ALS CENTRES OBRERS

Felip Cortiella, al seu retorn a Barcelona, continua essent assidu dels centres socials i de les penyes on es fan tertúlies literàries i dramàtiques i, naturalment, troba feina del seu ofici en una impremta del nucli antic de Barcelona. El seu afany per la lectura el porta a freqüentar els centres obrers, però no

sempre troba el lloc adequat per les seves aspiracions culturals. Preocupat per la moral i la conducta que regnen en alguns centres barcelonins, publicà el 15 d'agost de 1894 una mena de manifest adreçat als centres i societats recreatives de Barcelona. D'aquesta crítica no se'n salva cap societat obrera, sigui republicana, socialista o anarquista. En el manuscrit que es conserva a la Biblioteca de Catalunya podem llegir aquest document: «*Varios jóvenes de esta capital, amantes decididos de todo lo que representa el progreso, por iniciativa propia y sufragando los gastos del presente impreso, sin desear otro apoyo moral que el que resulte de la lectura de este pequeño trabajo, tenemos la satisfacción de remitir a cuantos centros y sociedades de recreo nos sea posible el estudio que hemos hecho del sensible estado de dichos centros o sociedades. Por cuestión de economía, limitamos nuestras investigaciones a los dos puntos siguientes: "lo que son y lo que debieran ser."*»⁴⁶

Al document critica a la gent que acudeix a aquests centres manifestant un comportament immoral, incívic, grosser i, alhora, també antihigiènic. Manifesta que el Reglament dels Centres i Societats parla de fomentar la instrucció, la moral i la cultura entre tots els seus associats. Critica la manera de ballar i el comportament repugnant de molta gent; la mania grossera de parlar, els seus gestos repugnants «*que harían encender -diu Cortiella- la vergüenza en el semblante más cadaavérico que la casualidad o la falta de conocimiento de medios de embellecer y perfeccionar la vida del individuo, no le hubiese acostumbrado a fomentar esas grandes Academias de la incivilización y del vicio, que conducen, sin apercibirse apenas nadie, a centenares de jóvenes de ambos sexos a la pérdida total de toda noción al buen gesto de modales y. hasta a veces, de sentido común, contagiando inevitablemente en más o menos escala a la mayor parte de seres que tienen la precisión de descansar bajo un mismo techo. En dichos jóvenes la conversación, por lo general, es real sin caer en lo vulgar.*»⁴⁷

Cortiella també comenta la situació en què viu en aquells moments el teatre de les societats dramàtiques, afirma que els aficionats no hi passen de les obres de Pitarra, Echegaray i Zorrilla. Afirma que la majoria són fervorosos del teatre tant en castellà com en català escrit en vers de l'estil més vulgar: «*Haciendo soltar -diu Cortiella- curiosas sandeces, especialmente en castellano, a manera de chiste, que ya no hacen reír a nadie no solo por lo "chabacano" sino por lo sobado y gastadísimos y pintándonos siempre a grandes rasgos aquellos amores idílicos entre muchachos de ojos azules y cabellos dorados.*»⁴⁸

Felip Cortiella parla a continuació de diverses obres dramàtiques que s'han pogut veure darrerament en els teatres barcelonins com *El gran galetoto*, de José Echegaray; *El joier de la Roser*, de Frederic Soler "Pitarra"; *El puñal del Godo* i *Don Juan Tenorio*, de José Zorrilla; *Don Álvaro o la fuerza del sino* de Duque de Rivas; *El Arcediano de San Gil*, de Pedro Marquina; i *Un manresà de l'any vuit*, d'Antoni Ferrer i Codina. Cortiella s'endinsa en la crítica al món teatral tot dient: «*Los aficionados a cómico, qué placer sienten en ese género de obras. Se disputan con brío el papel de héroe, procuran verlo representado antes por compañías más o menos formales, así es que todos sus estudios, todos sus adelantos, todo su arte, en fin, estriba en imitar a tal o cual sensibilidad.*»⁴⁹

Cortiella parla d'actrius com Maria Tubau de la companyia de María Guerrero i de l'actor Rafael Vico, que havia actuat durant diverses temporades al Teatre Eldorado de la plaça de Catalunya, i afirma que aquí ningú coneix (a no ser per fotografia) els grans actors i actrius com Noveli, Emmanuel Le Duse, Sarah Bernhard, etc., llevat que es representin obres com *Otelo* o *La dama de les camèlies*.

També arremet la seva crítica a quantes societats recreatives dels pobles de Catalunya ha visitat: «*Respecto al teatro, podemos asegurar que están pobres i atrasados.*»⁵⁰

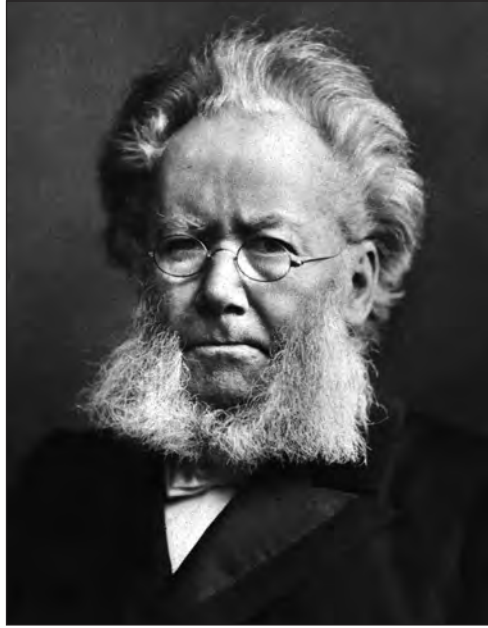
Afirma que ni a les festes majors es posa atenció a fer representacions marcades per l'Art i el Progrés. També s'endinsa a les biblioteques d'aquestes societats, dedicades a la instrucció dels obrers, per avisar-los que la seva obra és lluny de la il·lustració que haurien de sembrar per recollir éssers lliures i emancipats: «*En cuanto a los obreros que, imponiéndose no pocas privaciones, logran reunir media docena de libros buenos, la generalidad de estos obreros que carecen de previo conocimiento para poder comprenderlos y explicarse sin dudas lo que en ellos leen, que es lo más sensato. Por otra parte, preguntad a varios obreros qué clase de libros conocen, y os convenceréis, que de cada cien quizá sólo haya uno que tenga un libro de verdadera importancia, los noventa y nueve restantes os dirán que tienen tal o cual novela de real la entrega, de esos que bien pueden afirmarse que la mayor parte, más que instruirse, entontecen, os dirán también que poseen colecciones de periodiquillos ilustrados, con versitos del peor gusto, sino son pornográficos, además algún librito de poesías patrióticas ensalzando el heroísmo de nuestros abuelos, tatarabuelos o infinidades de folletines por diarios que parece tengan interés en conservar la ignorancia, la estupidez;*

los cuales folletines, excepto muy pocos, son digamos parientes de las novelas que hemos mencionado, en que sus autores nos dicen, después de dos mil enredos y coincidencias que no olvidemos que existe una Providencia encargada de castigar lo malo y recompensar lo bueno, es la resignación en todos los contratiempos, con un puesto conseguido en el cielo, junto a Dios, que nos ve y nos observa continuamente, cuando estemos en otro mundo mejor que este, y que por esta razón ninguno de nuestros amigos vuelve. De esa categoría son los libros que lee la gran masa de las gentes obreras.»⁵¹

Finalment, considera que les societats recreatives han de centrar el seu principal interès a oferir il·lustració a través de la instrucció i la cultura als seus associats, i referent al teatre han de potenciar les obres estimulants fent bon ús de les belles passions; i recomana estudiar les idees noves dels filòsofs que s'ocupen de la societat actual i d'enlairar els seus somnis dins les lleis harmòniques de la natura.

A la darrera dècada del segle XIX apareix amb una singular força, sobretot a Barcelona i al seu entorn, el teatre social i anarquista per tal de difondre la idea llibertària i defensar-la del sotmetiment que rep de l'Estat, de l'Església i de la burgesia. Des de l'inici de la Revolució Industrial, cap al 1833, el teatre forma part de les activitats culturals dels casinos i centres recreatius amb l'aparició de grups d'aficionats que representen obres dramàtiques, però sense gaire transcendència social. L'experiència més important és la que desenvolupa Anselm Clavé (Barcelona 1824-1874) amb la seva Coral que actua setmanalment als jardins Euterpe del Passeig de Gràcia-Aragó. Clavé serà autor de nombroses i populars cançons de gran èxit entre la població barcelonina; entre les seves obres destaca l'adaptació catalana de *La Marsellesa*, cantada pel poble en els moments més emotius de lluites i reivindicacions; també és autor de cançons pròpies molt populars com *Les flors de maig*, *La Maquinista*, *Els Xiquets de Valls*, *Els nets dels algomàvers*, *Pel juny la falç al puny*, *De bon matí*, etc. Clavé, amb la seva acció, lluita per treure els obrers de les tavernes i portar-los a través de la cançó cap a la cultura.

Catalunya, per una altra banda, viu un moment d'eufòria amb l'aparició de la Renaixença, que potencia els Jocs Florals i el Gay Saber, on ressorgeix l'esperit catalanista i la defensa de la llengua catalana. Temps en què apareixen poetes, escriptors i dramaturgs que escriuen en català, que van de Bonaventura Carles Aribau fins a mossèn Cinto Verdaguier, seguit de tota

L'escriptor i dramaturg Henrik Ibsen

una plèiade d'autors: Víctor Balaguer, Pelai Briz, Conrad Roure, Valentí Almirall, Abdó Terradas, Eduard Vidal Valenciano, Frederic Soler "Pitarra", Josep Feliu i Codina, Àngel Guimerà, Albert Llanas, Emili Vilanova, Robert Robert, etc.

Altres autors amb una línia pròpia són el poeta reusenc Joaquim M. Bartrina que va escriure amb Rossend Arús una versió del *Don Juan Tenorio*, de Zorrilla, i sobretot, a les lletres catalanes, hem de citar Joan Maragall (Barcelona, 1860-1911) com un dels promotors del modernisme, moviment al qual s'ha inclòs a Felip Cortiella.

El periòdic lliurepensador *La Luz*, l'any 1886, ja parla de representacions teatrals realitzades per agrupacions anarquistes, cosa que també fa la premsa obrera on hi ha quantitats d'anuncis de representacions dramàtiques, per exemple a la revista *Acracia*. Al Suplement del número 5 de maig de 1886, publiquen la crònica d'una vetllada socialista artística i literària en commemoració del XV aniversari de la proclamació de la Comuna de París. La programació fa saber que l'acte s'ha celebrat, el 18 de març de 1886, al

Teatre Ribas de la plaça Catalunya: «*Las distancias se acortan; las soluciones se aproximan, y aunque las demostraciones sociológicas no coincidan aún con las aspiraciones revolucionarias, se hallan en buena vía, y todos sentimos la grata esperanza de ver ambas corrientes confundidas en un mismo cauce corriendo tranquilas para extender por todas partes sus saludables beneficios. Aquella opinión tan hostil hace pocos años para cuanto no era la inmovilidad social y la rutina política y religiosa, está hoy vencida y subyugada, y aunque no confiese, escucha al menos con benevolencia. ...La concurrencia que llenaba el Teatro Ribas de Barcelona en la noche del 18 de marzo ...Distaba mucho de ser la totalidad de los allí congregados ácratas declarados, figuraban un gran número sus familias, parientes y amigos y muchos curiosos ávidos de oír la expresión de las ideas revolucionarias directamente de sus propagandistas, y si alguna vez aquel auditorio inmenso manifestó sentimientos repulsivos no fue seguramente a estas ideas sino a los crímenes sociales perpetuados por la ignorancia y el privilegio que nuestros compañeros denunciaban. Unánimes aplausos acogieron distintas veces la palabra de nuestros compañeros, y estos aplausos significaba la aprobación de los convencidos y la esperanza en un provenir mejor manifestado por los vacilantes.*»⁵²

Al programa d'aquest acte s'anuncià la representació del *Arcediano de San Gil*, de Pedro Marquina, interpretació de simfonies de música clàssica, cançons de Josep Anselm Clavé, discursos sociològics, recital de guitarra per Francesc Tàrrrega, concerts musicals de Verdi, fantasies sobre l'obra *Marina*, d'Emilio Arrieta i lectura del poema "La Revolució" de Josep Lluas i Pujals.

És a partir de l'Exposició Universal de Barcelona de 1888 quan el teatre social agafa una major influència sobre la població obrera, ja que és llavors quan apareixen elencs teatrals d'un cert nivell que representen obres dramàtiques amb contingut social. Xavier Fàbregas, en l'article *El teatre anarquista a Catalunya*, diu: «A Catalunya podem distingir, entre diverses tendències més matisades, dos actituds extremes, però que incideixen amb idèntica virulència al adjudicar-se la problemàtica social: el teatre catòlic i el teatre anarquista.»⁵³

El teatre social desenvolupat per les agrupacions culturals, obreres o llibertàries són matineres en la història de la lluita per l'emancipació humana. Els periòdics i revistes àcrates són plens d'anuncis de representacions dramàtiques o publiquen textos d'autors llibertaris en aquest sentit. Algunes funcions es fan en benefici dels obrers detinguts per les diverses

vagues que hi ha, com la que exposa *El Productor*, a favor dels vaguistes de Terrassa. L'any 1889 la premsa obrera anuncia la representació d'obres de José Echegaray, Eduardo Vidal y Valenciano, Serafí Pitarra i William Morris. Comèdies, drames, sainets... Teatres i centres culturals posen en escena obres com *En el seno de la muerte*, *Los perros del monte de San Bernardo*, *Lo ferrer de tall*, *La cabaña del tío Tom*, *Se volvieron las tornas...*

Alguns grups teatrals posaven en pràctica la idea del teatre lliure que havia expressat Jean Grave seguint els mètodes de Kropotkin i Wagner, els quals es pronunciaven a favor de la creació de grups dramàtics davant dels teatres comercials per difondre la idea llibertària a les masses obreres.

Les vetllades teatrals consten de tres punts: 1) Edició d'un programa que conté un discurs doctrinal. 2) Conferència preliminar sobre el contingut de l'obra escollida. 3) Representació d'una obra de tipus social. Normalment, en finalitzar la representació s'obre un debat entre els assistents.

D'aquest ambient nasqué l'Agrupació Dramàtica de Teatre Independent *Foc Nou*. Els integrants d'aquest grup es reunien a un banc de la Gran Via prop de la plaça Tetuan. Els principals mentors del *Foc Nou* són tres joves escriptors afeccionats a l'art dramàtic: Ignasi Iglésias, Jaume Brossa i Pere Coromines, tots ells simpatitzants de l'anarquisme. A més dels tres promotors citats, en el grup hi col·laboren també Celestí Galcerán, Josep Roca i Curull, Bernat Rodríguez Serra, Ramon Sempau, Maria Costa i Elvira Fremont. José Álvarez Junco, a *La ideología política y el anarquismo*, diu: «*Tanto entre modernistas como entre los jóvenes "noventayochistas" se pone de moda el acercamiento al anarquismo. Sin duda, el atractivo de este movimiento tenía menos que ver con el plano doctrinal y no digamos con el activismo revolucionario que con el estético sentimental.*»⁵⁴

El grup *Foc Nou* va debutar al Teatre Olimpo, el 16 d'abril de 1896, amb l'obra d'Henrik Ibsen *Espectres*, que fou precedida d'una conferència de Pere Coromines. El diari *La Renaixença*, el dia 18 d'abril, feia una crònica del debut teatral del *Foc Nou*. El Teatre Olimpo del carrer Mercaders, 38-40, era la seu de l'Institut Dramàtic Olimpo, entitat fundada el 1844. La sala fou llogada per l'Agrupació *Foc Nou* per a les seves representacions.

La següent representació del *Foc Nou* fou el drama d'Ignasi Iglésias, *Fructidor*. En aquesta obra, de contingut plenament llibertari, veiem com l'autor tracta el dilema de l'amor lliure sancionat per la maternitat i el matrimoni consumat segons marca la llei i la societat burgesa, i es predispesa

pel primer punt. La premsa anarquista si, per una banda, promociona el teatre anarquitxant de Guimerà, Rodríguez Flores i Iglésias, autors d'obres com *La festa del blat*, *La anarquia* o *Els vells*, per una altra, el critica com ho fa Jaume Brossa a *Ciencia Social* (núm. 8, març de 1895) amb el drama *La festa del blat*; també a les revistes *La Anarquía*, *Natura* i *La Huelga General* trobem crítiques a aquest teatre al qual consideren fals obrerista, alhora que minoritari i elitista.

Un dels actors del grup Foc Nou era el periodista Ramon Sempau, autor de l'atemptat el 4 de setembre de 1897 contra el tinent de la Guàrdia Civil Narciso Portas, principal responsable de les tortures que van patir els anarquistes al Castell de Montjuïc. Malgrat haver descarregat el seu revòlver contra el tinent aquest va resultar només ferit. Sempau fou detingut, jutjat en Consell de Guerra i condemnat a mort, però la sentència no es va executar per discrepàncies entre el capità general i l'auditor del procés. El canvi de govern dels conservadors als liberals va propiciar l'anul·lació del judici militar i un tribunal civil el va condemnar a dos mesos i un dia de presó.

COMPANYIA LLIURE DE DECLAMACIÓ

Conseqüent amb tota la seva trajectòria cultural, Felip Cortiella, l'any 1894, fundà la Companyia Lliure de Declamació que té el seu lloc de reunions a una cerveseria del carrer Nou de Dulce, 8. L'agrupació representarà tres obres abans que sigui clausurada per l'autoritat durant la repressió que seguí a la bomba de Corpus de juny de 1896. Aquestes tres representacions dramàtiques que dirigirà Cortiella són *El Senyor de paper* de Peius Gener; *El mundo que muere, el mundo que nace* de Teresa Claramunt; i *Casa de muñecas* de Henrik Ibsen.

El senyor de paper, en la seva estrena, havia causat un gran escàndol a la burgesia catalana, que li havia donat l'esquena i no s'havia tornat a representar. Pompeu Gener, conegut com a Peius (Barcelona, 1841-1920), fou periodista, dramaturg, assagista, bohemí, republicà federal i catalanista. Peius, amic personal del pintor Ramon Casas, publicà articles a *L'Esquella de la Torratxa*, *Joventut*, entre altres periòdics modernistes.

L'obra *El mundo que muere, el mundo que nace* de Teresa Claramunt fou estrenada el dissabte 14 de març de 1896 al Teatre Circ Barcelonès del

carrer Montserrat. El drama de tres actes va tenir un bon ressò a la premsa obrera, el periòdic llibertari *El Campesino* publicava un resum de l'argument d'aquesta obra: «*La escena transcurre en Madrid y dos hermanos, hijos de un obrero fusilado por sus ideas, Denuedo y Palmira, sufren el malestar económico. Palmira cose desesperadamente para ganarse la vida, mientras que Denuedo no tiene trabajo y realiza las tareas domésticas. Un gomoso, Luis, pretende deshonrar a su hermana, bajo la palabra de casamiento, aunque ya está casado. Un procurador pretende echarlos de casa por no pagar el alquiler. Finalmente, la policía se lleva preso a Denuedo por haber sido denunciado como revolucionario.*»⁵⁵ *La Tramontana* publicà una ressenya positiva d'aquesta obra el 23 de març de 1896.

Teresa Claramunt (Sabadell, 1862-Barcelona, 1931), militant anarcosindicalista, pionera de l'anarcofeminisme i treballadora del ram tèxtil, així com companya del militant anarquista Antonio Gurri. La parella va ser reprimida tant el 1893 com el 1896, primer per l'atemptat del Liceu i després durant el Procés de Montjuïc. Teresa Claramunt va ser fundadora, conjuntament a María Ángeles López Ayala i Amalia Domingo, de la Societat Autònoma de Dones de Barcelona. Claramunt va destacar com a periodista revolucionària d'*El Productor*.

Per la seva part, l'obra d'Ibsen *Nora. Casa de Muñecas*, va ser interpretada per primera vegada a Espanya el 23 de maig de 1896 al Teatre Circ Barcelonès. Aquesta versió de l'agrupació Lliure de Declamació, dirigida per Cortiella, havia passat sense pena ni glòria entre el públic burgès. En canvi, tingué un gran ressò entre la classe obrera que la va aclamar amb gran entusiasme. L'obra va ser precedida d'una conferència de Pere Coromines, que fou reproduïda sense firma per la revista *Teatro Social*. L'obra estrenada havia estat traduïda al català per Josep M. Jordà.

D'aquesta manera, el dramaturg noruec Henrik Ibsen (Skien, 1828-Cristiania, 1906) es va convertir en la principal bandera del teatre social que promocionava Felip Cortiella.

Les notícies de les representacions dramàtiques de la Companyia Lliure de Declamació van aparèixer a periòdics com *La Tramontana* (núm. 711, 22 maig de 1896 i núm. 715, 29 de maig de 1896); *El Porvenir Social* (núm. 23, 21 de maig de 1896) i el diari *La Vanguardia* (25 de maig de 1896).

Felip Cortiella, director de la Companyia Lliure de Declamació, escrigué el text: *El teatro y su fin*, on criticava la comercialització de l'escena

burgesa i apostava per treballar a favor del teatre sociològic. Per aquesta època Cortiella treballava a la revista *Ciencia Social* on feia de tipògraf, col·laborador, corrector de proves i fins i tot d'administrador controlant les subscripcions.

Entre les seves obres d'aquells anys hi trobem: *El goig de viure* i *Els artistes de la vida*, escrites el 1897. L'any següent apareix *El Cantor de l'Ideal*, pulcríssim poema en què aixeca un amorós cant a l'ideal de la vida, a l'exaltació d'un viure lliure.

Felip Cortiella el 28 d'abril de 1900 estrena *Els artistes de la vida* al Teatre Lope de Vega del carrer Roser del Poble-sec, convertint-se en un dels autors predilectes dels àcrates. També en aquest teatre representarà *Els mals pastors* de Mirbeau i *Espectres* d'Ibsen. Des de 1901 es dedica a traduir i a promoure els principals autors de teatre social europeu esmentats més amunt: Henrik Ibsen, Octave Mirbeau, Gabriel Trarieux, Paul Herviu, Lucien Descaves, Eugène Brieux, Maurice Donnay, Gerhard Hauptmann, Pietro Gori, Louise Michel.

L'obra d'Ibsen havia estat estrenada al Teatre Novetats el 1893 a càrrec de la Companyia Tutau. *La Vanguardia* es feia ressò de l'èxit que va obtenir *Un enemigo del poble*: «Efecto extraño. El doctor Stockmann arremete contra el predominio de las mayorías; insulta al populacho, se declara enemigo del sufragio universal, defiende el gobierno de los elegidos, de los inteligentes que son muy pocos, y el público de las alturas prorrumpe en aplausos. Algunos juzgaron que no habían comprendido bien, otros atribuían el fenómeno a cierta paridad entre las ideas que defendía el doctor Stockmann y las que defienden algunos partidos radicales dentro del terreno social-económico.»⁵⁶

L'obra d'Ibsen començarà a ser habitual entre el món modernista, però sobretot gaudirà de gran simpatia en el moviment obrer de caire anarquista. *La Vanguardia* parla de l'estrena, per primera vegada, de *Casa de Nines* d'Ibsen a Barcelona: «Los señores Jordá y Costa, traduciendo: *Un enemigo del pueblo* y el señor Tutau poniéndola en escena, despertaron las iniciativas de la juventud amiga de innovaciones y reñida con los moldes gastados y tradicionales. En los programas de la presente temporada teatral barcelonesa figuran un buen número de traducciones de esos autores septentrionales hace cuatro o seis años desconocidos en España. Anoche tocó el turno a la traducción de *Nora*, hecha por el inteligente escritor señor Gomis y puesta en escena por el mismo señor Tutau

en su teatro *Gran Vía*. Los franceses tradujeron el título de esta obra por *Une Maison des Poupée*.

El señor Gomis le ha puesto el de Nora, como los alemanes. En nuestro concepto podía traducir con bastante exactitud el título noruego con la locución catalana: Casa de fira. En esta obra plantea Ibsen el problema de la situación de la mujer en el matrimonio, y lo resuelve con el criterio de la reivindicación de la personalidad de la esposa, con un criterio francamente individualista, manifestado en forma ruda y escueta. Cuando Nora quiere marcharse del hogar conyugal abandonando hijos y esposo, éste le recuerda la obligación en que está de educar y proteger a aquellos. Nora contesta: -¿Pues, yo? ¿No necesito también educarme? Me siento impotente para acometer tal empresa. No teniendo mi carácter formado, no debo formar el de mis hijos. Aquí no podría educarme; voy a hacerlo sola, lejos de ti, que no has sabido cultivar mi espíritu. Al llegar a este punto, el culminante de la obra, porque en él se plantea la tesis, una parte del público aplaudió y la otra se opuso en algo a estos aplausos. El resto de la representación transcurrió sin incidentes interesantes, sin grandes emociones exteriorizadas, porque no podemos creer que aquella afiligranada escena entre el Doctor y Nora en el segundo acto, y el dramático final del mismo no gustaran y conmovieran al público. La traducción es buena. Advertimos en ella alguna palabra que un autor catalán castizo podría tachar de falta de pureza; pero en general el catalán que emplea el señor Gomis es elegante y correcto. Por lo demás el traductor ha procurado acercarse en lo posible al original. La interpretación sin ser excelente pasó de mediana, relativamente a lo que se puede exigir a nuestros actores que ni conocen el teatro de Ibsen ni están en condiciones de cambiar radicalmente de escuela y de manera de ser. Como generalmente sucede, la señora Mena estuvo muy por encima de los otros, y le siguió en orden de mérito el señor Tutau. Cirujuelo, Carrau y Guinot.»⁵⁷

La companyia teatral de Cortiella prepararen l'estrena de l'obra dramàtica *Els teixidors* per l'any 1894, però aquesta representació no es va poder fer a Barcelona fins uns quants anys més tard. *Els teixidors*, de l'autor alemany Gerahrt Hauptmann, tracta de la revolta que els obrers del ram tèxtil van realitzar a Silesia el 1844. D'aquestes tres obres citades tan sols *Els mals pastors* fou representada per les agrupacions que dirigia Cortiella. Jaume Bausà, a *Natura*, sobre aquesta obra de Mirbeau, escriu: «*La tragedia de nuestros tiempos. La tragedia social que apenas empieza, sin nebulosidades ni simbolismos que torturan el pensamiento.*»⁵⁸

REPRESSIÓ ANTIANARQUISTA

Com ja vam anotar més amunt, Felip Cortiella, a partir de 1895, treballa a la publicació anarquista *Ciencia Social*, subtitulada Revista mensual de *Sociología, Artes y Letras*. La revista tenia la seva redacció al carrer Conde del Asalto, 45 (actual Nou de la Rambla). El seu director era el periodista anarquista Caietà Oller i, entre els seus col·laboradors, hi havia Anselmo Lorenzo, Pedro Dorado Montero, Miguel de Unamuno, Jaume Brossa, Fernand Pelloutier, Ricardo Mella, Fernando Tarrida del Màrmol, Eli-seu Reclus, Piotr Kropotkin i Felip Cortiella. La revista va publicar l'obra d'Hauptmann *Los tejedores* en col·leccionable. Cortiella, paral·lelament, continua lligat a la Companyia Lliure de Declamació.

El maig de 1896 apareix l'únic número de la revista *Teatro Social*, publicada com "*Boletín de la Compañía Libre de Declamación*". Aquest número, aparegut un mes abans de l'atemptat del carrer Canvis Nous, està dedicat a Ibsen amb la seva fotografia a primera plana i una biografia escrita per Ignasi Clarià, un estudi dels drames del dramaturg noruec a carrer de Pere Coromines, una salutació per Raimon Costa i un article de Felip Cortiella sobre el teatre i els anarquistes. A més a més, la revista reproduceix també una entrevista feta a Ibsen per la revista parisenca *Le Petit Journal* en què l'autor noruec deia: «*Aprecio a Zola, el bien que ha hecho a la humanidad con sus libros, pero entre él y yo media un siglo de preocupaciones. Zola es socialista autoritario y yo soy anarquista.*»⁵⁹

L'esclat de la bomba del carrer Canvis Nous s'endurà tota la feina que anaven fent els grups àcrates de tendència pacifista i cultural a través de les revistes, el teatre i la instrucció. Tot i així, l'atemptat més terrible fou el comès per una mà anònima (més aviat provocativa) contra la processó de Corpus de la parròquia de Santa Maria del Mar. El fet es va produir el 7 de juny de 1896 causant una dotzena de morts i un gran nombre de ferits. La majoria de les víctimes era gent humil i, fins i tot, alguns infants vestits de primera comunió. Antoni Dalmau, a *El Procés de Montjuïc*, escriu: «El cas és que, com a conseqüència d'haver explotat l'artefacte a la cua del seguici, entre les nombroses víctimes no va haver ni una que tingués cap tipus de rellevància social ni que fos de família benestant, cosa que agreujaria els ulls de tothom la consideració moral d'un crim tan abominable, més que res, si

com va sospitar-se i propagar de seguida per part de les autoritats i de la premsa, havia estat obra d'algun anarquista.»⁶⁰

L'atemptat del carrer Canvis Nous no va ser reivindicat per cap organització ni persona, malgrat això l'autoritat governativa, sense cap mena de prova, acusà directament el moviment anarquista. A conseqüència d'aquest fet el govern espanyol aplicà la repressió sistemàtica contra els anarquistes en particular i contra les societats obreres en general. Els centres obrers van ser clausurats, les publicacions tancades i les associacions culturals prohibides. El govern va promulgar una llei antianarquista, alhora que posava fi al temps de la tolerància marcat pel liberalisme polític que havia permès la reorganització de la FTRE l'any 1881 i, paral·lelament, havia donat llum verda a l'obertura d'escoles laiques, cooperatives, mútues de socors, grups teatrals i ateneus obrers.

Després de la bomba del carrer Canvis Nous, entre les nombroses persones detingudes anarquistes, sindicalistes, intel·lectuals, pacifistes i fins i tot els contraris al terrorisme de la propaganda pel fet, sobretot, hi havia partidaris de la “dinamita cerebral”, eufemisme pacifista que defensava el director de *La Tramontana* Josep Lluнас i Pujals. És a dir, defensors de la cultura i la instrucció a la classe obrera. Per les masmorres del Castell de Montjuïc hi passaren: Anselmo Lorenzo, Fernando Tarrida del Màrmol, Josep Lluнас i Pujals, José López Montenegro, Juan Montseny, Pere Corominas, Jaume Brossa, Antonio Gurri, Teresa Claramunt, Josep Bisbal, Baldomero Oller, Ignasi Bo i Singlà, Emili Hugas, Baldomero Lostau, Pere Marbà, Sebastià Suñé, Josep Vives, Luis Zurdo Olivares, Pere Corominas..., i, entre molts altres, Tomás Ascheri, Antoni Nogués, Joan Alsina, Josep Moles i Lluís Mas, aquests cinc darrers serien condemnats a mort i afusellats al Castell de Montjuïc el 4 de maig de 1897.

María Amalia Pradas Baena, sobre la detenció de Teresa Claramunt, escriu: «*El matrimonio Claramunt-Gurri fue detenido por la Guardia Civil, el 14 de junio de 1896, en su humilde casa de Camprodón (Girona), donde residían desde hacía cuatro meses, debido a que la pareja se encontraba en esta ciudad trabajando. Pese a que la Benemérita no encuentra prueba alguna de culpabilidad relacionada con los sucesos de la calle de Canvis Nous, Teresa Claramunt y Antonio Gurri son detenidos y trasladados a Barcelona. En esta ciudad el matrimonio es separado para cumplir la condena. Teresa en un primer momento es conducida a la cárcel de mujeres, donde permanecerá tres meses y habrá de sufrir el trato*

inhumano y humillante de las monjas que cuidaban del establecimiento daban a las reclusas. Gracias a su energía pudo salir lo mejor parada posible.»⁶¹

La xifra oficial de detinguts va ser 305 però, segons Antoni Dalmau, n'hi hagué molts més. Malgrat la campanya internacional organitzada per les Comissions Pro Víctimes de Barcelona no hi va haver pietat amb els detinguts. La notícia de la repressió i de les tortures que van patir els detinguts van arribar a tot el món. Un anarquista italià Michelle Angiolillo, que feia poc temps residia a Barcelona, va decidir venjar els companys afusellats. Primerament va intentar atemptar contra algun membre de la Casa Reial però, finalment, es va decantar per assassinar al president del Consell de Ministres Antonio Cánovas del Castillo. Angiolillo, armat amb un revòlver, es va presentar al Balneari de Santa Águeda (Guipúscoa), on s'hostatjava el president amb la seva esposa passant les vacances d'estiu. El 8 d'agost de 1897 l'italià va assassinar al president com venjança pel terror de Montjuïc. Angiolillo va ser detingut, jutjat sumaríssimament i condemnat a mort. Dotze dies després de l'atemptat de Cánovas era executat pel procediment del garrot vil a la presó de Bergara (Guipúscoa).

La bomba del carrer Canvis Nous, el Procés de Montjuïc i la repressió generalitzada que va seguir contra el moviment anarquista va deixar fora del camí les societats teatrals Foc Nou i La Companyia Lliure de Declamació. Entre els detinguts destaca la de l'intel·lectual Pere Coromines acusat d'haver celebrat conferències "explosives" a centres obrers de Terrassa i de Barcelona i pels seus escrits a *Ciencia Social*. Coromines restarà tancat al Castell de Montjuïc fins a l'amnistia de desembre de 1897. També pateix repressió Jaume Brossa que, per la seva participació cultural en el Teatre Independent Foc Nou i els seus escrits a la premsa obrera, es veurà obligat a exiliar-se a París. El periòdic en català *La Tramontana*, fundat i dirigit per Josep Lluнас i Pujals entre 1881 i 1896, amb redacció i administració a la Ronda Universitat, 96, va patir també la repressió. Primer, l'any 1893, va ser tancat després de l'atemptat del Liceu i el seu director detingut; més endavant, el 1896 va retornar *La Tramontana* per poc temps perquè l'atemptat de Corpus va significar el seu tancament definitiu. Lluнас i Pujals, novament fou detingut, a la sortida de la presó va dedicar-se al periodisme esportiu dirigit *Los Deportes*, periòdic on el suís Hans Gamper va posar l'anunci per crear el FC Barcelona l'any 1899.

IV TIPÒGRAF I ACTIVISTA CULTURAL

A CAVALL DEL TOMBANT DE SEGLE

Felip Cortiella, l'any 1895, s'havia unit a Maria Matret, una noia barcelonina nascuda el 1872, i la parella s'establí al pis segon segona del número 15 del carrer Viladomat. En aquest pis naixerien els seus fills, Fernanda (1896) i Aureli (1900). De nou, vivia al barri de Sant Antoni. El pis del carrer Viladomat tenia una sala i alcova, dues habitacions, el menjador a l'entrada al costat de la cuina, una galeria amb el WC i dos balcons sobre el carrer. Al tombant de segle, no solament crea una família i troba feina de tipògraf a L'Avenç, sinó que es ratifica amb els seus ideals anarquistes i esdevé un activista cultural. Miquel Guitart ho explica clarament: «L'aplicació de les seves aficions artístiques a la propaganda dels ideals llibertaris havia de ser un fet que ja no s'havia d'interrompre.»⁶²

La persecució soferta pels anarquistes arran del procés de Montjuïc de 1896 exaltà Cortiella portant-lo a la defensa dels ideals socials. D'aquí va sorgir l'obra teatral en quatre actes *Els artistes de la vida* «Violenta vindicació i apologia... de les idees dels homes que sofriren un dels més esgarri-fosos martirologis que registra la història.» Per la seva part, l'aparició del poemari *Anarquines* va ser citat com un «elegant volum d'exquisidíssimes poesies anarquistes.»⁶³ Aquest poemari va ser publicat amb els beneficis que van donar les representacions teatrals d'*Els tarats* de Brioux (drama naturalista sobre els efectes de la sífilis), que ell mateix va traduir al català

Espanya, a finals del segle XIX, viu immers en la crisi provocada per la pèrdua de les guerres colonials de Cuba, Puerto Rico i Filipines. Aques-

ta greu crisi provocarà l'aparició del moviment regeneracionista, que havia sembrat Joaquín Costa, i seria liderada pels escriptors de la generació del 98 (Miguel de Unamuno, Azorín, Pío Baroja, Ramón M. del Valle-Inclán, Julio Camba, Juan Ramón Jiménez, Antonio Machado, etc.) i pels del modernisme a Catalunya (Ramon Casas, Joan Maragall, Víctor Català, Àngel Guimerà, Apel·les Mestres, Santiago Rusiñol, Rafael Nogueras Oller, etc.). I també tota una colla d'autors anarquistes o anarquitzants que, conjuntament a Felip Cortiella, hi trobem propers al modernisme: Eudald Canibell, Emili Guanyavents, Cels Gomis, Plàcid Vidal, Cosme Vidal "Josep Aladren", Joan Usón, Josep Mas-Gomeri, Ambrosi Carrión, José Nakens, José Ruiz Rodríguez i Dídac Ruiz Rodríguez. Aquests dos darrers, cosins de Pablo Picasso, van destacar; el primer com a periodista amb el nom de Max Bembo, autor de *La mala vida en Barcelona*; i el segon va escriure *Confessions d'un filòsof*.

L'eufòria modernista propicia la traducció al castellà o al català dels autors europeus: Ibsen, Mirbeau, Maeterlinck, Hauptman, Nietzsche, Emerson, Ruskin, Morris, Shopenhauer, Spencer, Darwin, Descartes, Spinoza, Tolstoi, Hugo, Wagner, Sué, Zola...

Cortiella manté relació epistolar amb amics que han hagut de marxar del país després dels fets repressius de 1896, com Josep Martí Estruch que, des de l'Argentina (4 d'abril de 1898), el recrimina de què escrigui tant en català: «*Deberías cultivar el castellano y no dar preferencia al catalán, el catalán se habla solo en Cataluña y el castellano en España y América.*»⁶⁴ El mateix Martí Estruch, des de Buenos Aires el 8 de novembre de 1898, li pregunta: «¿Què s'ha fet d'en Llunas? Aquí sempre parlem d'ell. Fem feina amb l'eterna oposició dels guillats individualistes. ¡Mala negada fossin!»⁶⁵

En la seva correspondència amb Teresa Mañé, Cortiella es declara anarcocomunista. Teresa Mañé Miravet (Cubelles, 1865 - Perpinyà, 1939), coneguda pel pseudònim de Soledad Gustavo, era mestra, escriptora i coeditora de *La Revista Blanca* amb el seu company Joan Montseny Carret (Reus, 1864 - Saló, 1942), conegut popularment amb el nom de Federico Urales. Aquesta parella de pedagogs anarquistes foren els pares de la coneguda líder llibertària Frederica Montseny, militant de la CNT-FAI i primera dona ministra d'Europa Occidental.

Albà Rosell i Llongueras, des de Sabadell, li fa saber el 23 d'abril de 1901 la seva intenció de fundar «una agrupació dramàtica amb l'intent de fer

propaganda sociològica per poblets i viles de l'entorn de Sabadell.»⁶⁶ Rosell considera que la burgesia només posa en escena obres sense ideal, només passatempers per distreure la gent. La primera funció de l'agrupació dramàtica de Sabadell la realitzen el 26 de maig de 1901 a Caldes, presentant *La resclosa* d'Ignasi Iglésias. Cortiella manté una interessant correspondència amb Jaume Brossa, escriptor i crític llibertari modernista i gendre de Ferrer i Guàrdia; el desembre de 1901 li envia la missiva següent: «El vostre article publicat a *El Productor* demostra ben bé que heu d'escriure en català, i fareu ben fet si continueu dedicant-vos- hi... S'ha de combatre enèrgicament els prejudicis d'aquells que fugen de la llengua catalana per por de que els prenguin per retrògrades. Si es creu que dintre de les idees llibertàries hi ha la salvació del món ¿per què s'ha de deixar a les fosques els dos milions de catalans que no entenen bé el castellà? Per això dissenyo obertament de *La Huelga General* (la publicació que els anarquistes com Anselmo Lorenzo van fundar a Barcelona amb l'ajut de Francesc Ferrer), que per combatre el catalanisme històric i teocràtic desconeix una de les veritats més grans que poden haver-se dit, i és que la solució econòmica dels mals socials comporta el triomf del principi federatiu en totes les manifestacions de la vida... La diversitat de llengües és un fet de psicologia social que cap propaganda ni cap pedagogia podrà destruir i tot ho faci per desconèixer-la és anticientífic i antiliberal... Per això entre Lerroux i el catalanisme em quedo amb aquest. El mal que hi ha en això, que entre molts elements llibertaris, i entre aquest hi figuren els de de *La Huelga General*, el patriotisme espanyol lentament. Continuen sent unitaris i indirectes sostenidors de l'Estat espanyol.»⁶⁷ En una altra carta de Jaume Brossa datada a París el dos de maig de 1901, escriu: «L'ideal llibertari està sofrint una transformació fonda en el món civilitzat i tinc por que l'anarquisme espanyol no segueixi l'evolució, que es petrifiqui en un dogmatisme que és un teologisme al revés.»⁶⁸

Ricardo Mella, en una carta sense data enviada a Cortiella, diu: «*No creas ni por asomo que en la pretendida región serena de la ciencia falta belleza, falta arte. Cosa tan árida como las matemáticas encierra sensaciones artísticas de primer orden. Los espíritus poéticos no necesitan confirmarse en la contemplación muda de la Naturaleza, del Sol que nace, de la flor que brota, del pájaro que canta sus amores primaverales, de la luna llena, melancólica que invita a la meditación recogida. En nuestros días la maravillosa complejidad de la maquinaria, la arrogancia y el atrevimiento de las construcciones, la fábrica moderna donde bulle*

*el hormiguero humano que trabaja risueño, cantando, la locomotora en marcha vertiginosa. Y mil sorprendentes obras magníficas de la ciencia y del arte del hombre ofrecen al poeta, al más grande poeta, toda una vida nueva de sensaciones que elevan sin cesar, ensanchando el corazón, ampliando el concepto de nosotros mismos, empujándonos a la cumbre del verdadero hombre en constante lucha por superarse a sí mismo. La ciencia y el arte llegan a confundirse en el hombre, si eso ocurre, fácilmente se cae en la monomanía de la belleza, en la monomanía del saber.»*⁶⁹ En la mateixa carta Mella li diu a Cortiella que no sigui tan català i ell serà menys gallec, recriminant-li que no escrigui en castellà.

EL PLOR DE L'AUBA

Felip Cortiella l'estiu de 1900, a mesura que amb la cooperació del seu company Ignasi J. Sardà, anava traduint al català *Les mauvais bergers* de Mirbeau, se sentia tan cansat que va decidir fer una excursió de salut recorrent Sitges, Vilafranca i Corbera. Una excursió entre muntanyes per enfortir els pulmons respirant els aires del camp i curar el cervell amb la sàvia de les impressions que s'experimenten anant pel món. Després de treballar i estalviar 15 pessetes, va emprendre el camí acompanyat del seu company Ignasi J. Sardà.

Aquesta experiència la va escriure en l'opuscle *El plor de l'aurora*, traduïda al castellà com *El llanto del alba*, editat el 1902 per la Tipografia de l'Avenç: «Cumplióse mi deseo. El 30 de agosto teníamos la traducción, y el domingo 2 de septiembre tuve el gusto de leerla a unos cuantos amigos y amigas reunidos en fraternal agrupación al aire libre, ante el azul de mar y cielo besándose en lo infinito, en la falda de la montaña donde hay el Calvario de los obreros barceloneses (Montjuïc). El éxito de aquella lectura fue para mí el primer retorno de salud, como si la naturaleza, prodigándose por el amor humano, premiara mi desfallecimiento, la fusión de mi vida con la vida de los demás. Y llegaron dos días festivos: el 8 y 9 de aquel mes, sábado y domingo. Los dos días de "excursión de salud" como yo la llamaba. (...) Habíamos estado en Corbera y deseábamos volver: a lo menos para detenernos a saludar a aquellas tres muchachas tan gentiles de la Tienda Nueva. Por otra parte, la plácida villa de Sitges, el rincón preferido de los entusiastas del arte masculino con ideales de eunuco, el día 8, en el Prado Suburens, estrenábase *La mare eterna*, de Ignasi Iglésias. Yo en Sitges,

había estado ya cuando el estreno de La Resclusa, del mismo autor; pero el deseo de pasar allí otro día y la fuerte curiosidad de conocer cuanto más pronto mejor una obra de tanta importancia, por el título como La mare eterna hízome cavilar un día entero, hasta dar con una combinación que nos permitiera satisfacer nuestros deseos sin engorroso séquito a las quince pesetas del presupuesto. Según notas que saqué de un mapa de Catalunya, en unas cuarenta y ocho horas, tomando el tren de Barcelona a Sitges y luego a pata ir a tomarlo a Molins de Rey, podíamos llevar la excursión completa que ansiábamos.»⁷⁰

Cortiella comença *El plor de l'Auba* narrant el viatge en tren des de l'Estació de França fins a Sitges, descrivint els viatgers que anaven en el mateix departament del vagó: un jove que semblava un ocell i que va resultar ser un catalanista; un altre jove que no parava de somriure; una noia d'uns vint-i-vuit anys engalanada com una burgesa; una nena de vuit anys amb un senyor d'uns trenta-sis anys; i finalment, una mare i filla, la mare ocupant la finestra que donava sobre els camps, els horts, el mar. La filla amb mirada de peix analitzava les sabates de Cortiella i, alhora, a la mare la llum del sol li donava aspecte de venedora dels Encants. Durant el trajecte observava la foscor dels túnels que creuen la serra del Garraf pel seu interior fins a arribar a Sitges.

Miquel Guitart, sobre *El plor de l'Auba*, escriu: «És una visió radiant, fructificant dels més purs sentiments en l'ànim del seu autor, plor sentidíssim al fondre's amb el sofriment del dolor universal, però, refent-se i amb el cor bategant. Reprenia nou coratge per a lluitar amb més braó encara contra tot i contra tots! I convençut que és curable tota la misèria de la Terra, fa una crida a la pietat d'aquests éssers que, havent gaudit de mitjans per a educar amb perfecció les seves facultats i els seus sentits, passen indiferents davant del dolor sens fi. De què serveix la ciència als savis, si no és per a estalviar penalitats als indigents? A on és la lloabilíssima tasca dels artistes? Aquelles obres mestres de bellesa, inspirades en la realitat del goig per a tothom, de la benaurança enjoiant la Terra? No, això no és per a ells.»⁷¹

A Sitges visiten el *Cau Ferrat*, la casa-museu creada per l'artista català Santiago Rusiñol (Barcelona, 1861-Aranjuez, 1931). Per aquest centre artístic hi passen els principals pintors, músics, poetes, escriptors més rellevants de la cultura catalana de finals del segle XIX.

A Cortiella aquell museu li sembla completament humorístic, prefereix anar al mirador a veure com les ones salten repicant les roques i com les ga-

vines taquen de blanc el blau del mar. A Sitges van començar a celebrar-se les Festes Modernistes el 1892, i continuarien fins al 1899. Aquestes Festes, organitzades per Santiago Rusiñol, van comptar amb la plèiade d'artistes d'aquesta tendència artística, però Cortiella no les acabava de veure com un complement de modernitat, sinó com una juguesca burgesa, el qual, afirmava: *«En una palabra el Cau Ferrat podrá ser un panteón de buen gusto para enterrar obras de arte, pero jamás un palacio de encantamiento para vivir la belleza. Del Cau Ferrat salimos más cabizbajos que satisfechos, dirigiéndonos a recobrar optimismo pasando la tarde en aquella deliciosa playa de Sitges. Allí, al aire libre, llenándome de vida y de ilusiones, casi engullido por el espectáculo imponente de aquella vista del mar, dejaba que mi compañero se desahogara contra todos los falsos cantores.»*⁷²

Felip Cortiella i el seu company de viatge observaven el món que els rodejava on sempre hi havia algú amb pinta de Serrallonga; un personatge anònim amb pinta de D'Annunzio; però també un noi humil de Gràcia que llogava cadires als banyistes; un altre que parlava de com aconseguir la jornada de les vuit hores de treball o un tarragoní que deia conèixer l'obra *Els mals pastors*. El darrer trajecte el van fer en una tartana des de Sitges fins a Vilafranca del Penedès, després d'allà anirien a l'Ordal i, seguidament, a Molins de Rei on agafarien el tren de retorn a Barcelona. Cortiella va fer d'aquest viatge una crònica literària, un cant poètic, un plany naturista, un plor a l'alba:

El plor de la rosada
esclatant poncelles
de vides més belles
florint amb aubada.⁷³

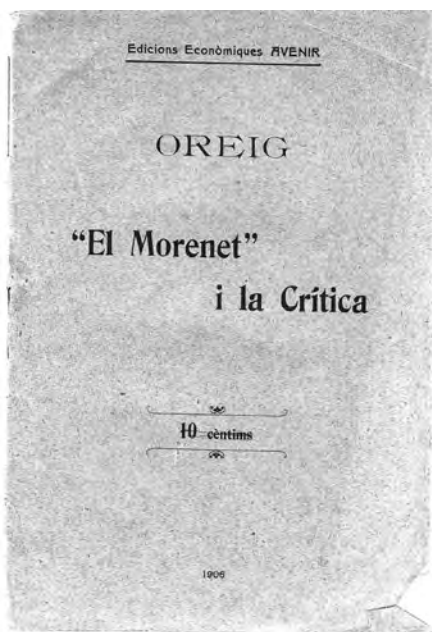
Felip Cortiella, home sentimental, sentia com cremava la flama de la creació en el seu interior, heroicament consoladora, missatgera de l'etern amor humà. La flama creadora calmava el seu dolor universal amb sublims imatges de felicitat i sentia com esclatava del seu interior un plany a l'alba que, a poc a poc, l'anava despertant: *«La vieja y la nueva sociedad, durante aquel inolvidable llanto, acometíanse y chillaban, amenazábanse y malheríanse; pactaban amor y hacíanse guerra y pactaban amor. El triunfo definitivo enamorábase de lo novel, y la justicia aún no había sido estrenada. Era tarea de grandes corazones, si no de los sabios, y hacer fecundante la fuerza y fulgor del pavoroso rayo si sus destrozos*

habían de ser el postrer tributo de humanidad a humanidad, para entonar al fin gloriosa salutación a la alborada en medio de la vida libre universal.

I riure creient
en la humana raó,
foment-me el dolor
de llum de l'aubada,
m'escorria el plor
l'ideal plaent
d'un món en plor.
Consolat i serè
amb la llum del cel
de la meva fe,
ja no tenia por,
ja no hi havia nit.
Tota l'amargor
s'havia endolcit
amb el sol eixit
recollint-me el plor.
I ànima d'infant
sentint goig de viure,
el meu permanent,
planyent i estimat,
germand afrenant,
el bellíssim cant
a la vida lliure.»⁷⁴

A la impremta connecta amb l'elit de tipògrafs catalans i perfecciona el seu català. A més, en el seu pas per a la impremta entrarà en contacte amb el modernisme. A partir d'aleshores Cortiella es considerarà àcrata, internacionalista i català.

Els fets repressius del Procés de Montjuïc, les tortures, les detencions, els afusellaments, la força bruta del poder, la tirania i l'atrocitat cruel, exalten el seu sentiment àcrata versus la societat burgesa. Des d'aleshores es dedicà a vindicar, a través de la seva ploma, un nou món. Cortiella, autodidacte com tants obrers del seu temps, va llegir les principals obres de l'anarquisme en

Portada de l'obra de Cortiella El Morenet

la seva joventut i, per sempre més, va dedicar-se a promoure el seu ideari i a treballar per la seva expansió social. Com un apòstol de la idea, es va dedicar a través del teatre a promoure l'anarquisme entre les masses obreres.

La Renaixença s'havia anat difuminant mentre avançava el segle XIX en altres corrents culturals que ja no pretenien salvar "la pàtria", sinó esdevenir avantguarda artística a través de l'art, l'arquitectura, la literatura, la poesia, la música, el teatre..., donant pas al naixement del modernisme. Xavier Fàbregas, *A Història del teatre català*, diu: «A Catalunya el modernisme coincideix amb un moment de despertar intel·lectual, de puixança econòmica i de conscienciació nacional, (...) Els modernistes, i en això es diferencien de llurs antecessor, mantenen contacte estret amb l'avantguarda europea, viatgen sovint a París i hi fan estades perllongades, tot iniciant així un hàbit que els intel·lectuals han mantingut fins avui en dia. Els modernistes, a més, creen una sèrie d'institucions i manifestacions que els permet de desenvolupar i expandir llur activitat: així, les festes modernistes de Sitges presidides per Santiago Rusiñol, el Teatre Íntim, d'Adrià Gual, els Espec-

tacles-Audicions Graner de Lluís Graner, o l'Agrupació Avenir de Felip Cortiella. L'lur concepte de l'art és total i tendeixen a negar l'especificitat de les diverses branques: Gaudí és tan arquitecte com escultor, Gual escriu i dirigeix teatre, però també és dibuixant i pintor. Santiago Rusiñol conrea la novel·la i el teatre, la pintura. I descobreix el valor artístic del ferro forjat.»⁷⁵

Carles Soldevila afirma que amb la parella Santiago Rusiñol i Ramon Casas, la burgesia catalana ingressa oficialment en l'exèrcit de l'Art. Al costat de Rusiñol i Casas cal esmentar una altra parella, Joaquim Casas Carbó i Jaume Massó Torrents, que crearen i finançaren la revista i l'editorial de *L'Avenç*. Tots dos de famílies molt riques, com també ho era Joan Maragall, foren els principals mentors del modernisme. I no foren aquests els únics "burgesos" que van prendre la ploma o el pinzell i s'enrolaren al tràfec cultural del moment. Fins a un cert punt, la seva situació -tragicòmica domèstica de família i de classe- la retrata esquemàticament Rusiñol en *L'Auca del senyor Esteve*. Aquestes persones en escollir "l'art" o "la literatura", i no el comerç o la indústria que constituïen, a més de l'ofici, l'orgull d'aquelles famílies, els plançons de la burgesia es revoltaven contra la seva família i contra la seva classe. Tot plegat -diu Soldevila-, una tempesta en un got d'aigua -com ho fou Baudelaire o un Flaubert-. Una revolta de saló en el fons, però no per això menys operant en la mesura que arribava a ser corrosiva.

L'any 1881 Jaume Massó i Torrents publica el primer número de la revista *L'Avenç*, alhora que es declara seguidor del catalanisme liberal de Valentí Almirall i pren com lema el mateix que havia enarborat Clavé: "Progrés, Virtut, Amor". *L'Avenç* fou, és clar, molt més que això; però la confessió d'aquesta actitud inicial va pesar com una moral en l'evolució del grup. Aquest, des del començament, s'afanya a oposar-se obertament al catalanisme conservador, al dels poetes tradicionalistes dels Jocs Florals i als polítics de *La Veu de Catalunya*. La revista *L'Avenç* va viure dues etapes, la primera entre 1881 i 1884 i la segona entre 1889 i 1893, entre els seus col·laboradors hi hagué autors com Narcís Oller, Ramon D. Perés, Josep Yxart, Raimon Casellas, Pompeu Fabra, Joan Maragall, Alexandre Cortada...

Els redactors de *L'Avenç* s'avesaren a fer causa comuna amb qualsevol escriptor o artista sempre que combatessin els mateixos enemics. No van ser "extremistes", però s'aliaren amb els "extremistes". Amb el temps, el radicalisme de la gent de *L'Avenç* s'aiguallí i acabà cedint. Joan Fuster, a *Lite-*

ratura catalana contemporània, escriu: «Pere Corominas feia referència a la “vocació antiuniversitària de la joventut de l’any 90”: si ens miràvem l’obrer com un tipus humà superior, no teníem gaire respecte als universitaris. El menyspreu pel món universitari no era només menyspreu per la institució administrativa de la Universitat, aleshores acusada d’incompetència i desarelament: era també -i encara- una forma de contestació antiburgesa. No hi havia dubte que al cenacle de *L’Avenç* abundaven els autodidactes, però aquella consideració de l’obrer com a “tipus humà superior” aclareix tot el que havia de ferment, ingenu si es vol, de solidaritat revolucionària: «Deu anys més tard, la situació havia canviat de mig a mig, afegeix Corominas.»⁷⁶

No solament Jaume Brossa i Ernest Vendrell hi trobaven tota mena de facilitats per publicar-hi, sinó que Ignasi Iglésias, Cels Gomis, Emili Guanyavents, Pere Coromines, assidus als cercles àcrates, hi figuraven com a redactors o col·laboradors, com Joan Pérez Jorba, Pompeu Gener, i fins els tipògrafs de la casa -tots anarquistes- es veieren assistits per la simpatia liberal dels proletaris, destacant sobretot Felip Cortiella, que redactaren i editaren ells mateixos dues revistes: *Avenir* (1905) i *L’eco de la treballada* (1912-1913) i organitzaren les Vetllades Avenir on es representaren obres d’Ibsen, Mirbeau, Hervieu i Brioux. Novament Xavier Fàbregas ens recorda: «El modernisme regeneracionista, sovint relacionat amb doctrines polítiques tingudes per subversives, troba dificultat d’expressió en més d’un moment. De fet el ventall d’actituds que agrupa és molt ampli, i seria incorrecte de ficar-les totes al mateix sac. Podria anar des de les reivindicacions per al millorament de la classe treballadora, unes reivindicacions fetes mitjançant una apel·lació als bons sentiments, que trobem en el teatre d’Ignasi Iglésias, fins als drames de propaganda àcrata de Felip Cortiella (...) Les primeres manifestacions del modernisme regeneracionista que tenen una certa projecció dins el teatre sorgeixen d’un grup d’intel·lectuals en el qual destaquen Ignasi Iglésias, Pere Coromines i Jaume Brossa (...) Allò que Maeterlink i D’Annunzio eren pels partidaris de l’art per l’art, Ibsen ho és pels regeneracionistes.»⁷⁷

Cortiella, a primers de segle XX, havia ajudat a fundar l’Agrupació Alba Social de la qual formaven part els militants del moviment llibertari: Josep Prat, Ricardo Mella, Pere Ferrer, Manuel Freixes, Ignasi Jaquetti, Ramon Costa i els germans Ramon i Cristòfol Piñón. L’agrupació teatral representa *Flors del cor* d’Albà Rossell al Teatre Euterpe de Sabadell.

Les organitzacions teatrals obreres preparen noves representacions que s'aniran realitzant progressivament durant aquells primers anys del segle XX repetint el repertori de caire social: *La jaula* de Descaves; *Els teixidors de Silesia* d'Hauptmann; *Els mals pastors* de Mirbeau; *Juan José* de Dicenta; *El Cristo moderno* de José Fola Igúrbide; *Els pilars de la societat* d'Ibsen; i obres com *El Morenet* de Felip Cortiella.

El nou segle s'apropa aportant als progressistes la idea de l'arribada d'un món nou, el 31 de desembre de 1900 a les 12 de la nit esclatà la bogeria a la ciutat de Barcelona, era l'hora en punt en què burgesos, menestrals, obrers, joves, vells, dones i homes es disposaven a celebrar l'arribada del darrer segle del mil·lenni, el segle XX. Però cadascú ho feia seguint el tarannà de la seva sensibilitat i de la seva pròpia percepció de futur. Per a uns era el segle del triomf definitiu del capitalisme, pels altres el segle de l'adveniment del socialisme. Després d'anys d'incertesa, de crisi, de por, de repressió, de malastrugança, una nova il·lusió il·luminava l'horitzó. El nou segle era rebut per tothom amb els braços oberts, i ho celebrava fent dringar les copes plenes a vessar d'esperança: artistes, bohemis, modernistes, àcrates naturistes, amics de la llengua universal l'esperanto, orfeonistes, cooperativistes, ateus, espiritistes, anticlericals, socialistes, llibertaris, catalanistes, republicans..., cadascú a la seva manera esperava el moment de viure la festa, i tant hi podien donar visques a favor de la República federal com a la Catalunya lliure o a l'Anarquia! Els ciutadans destapaven les botelles de *champany* francès o de vi ranci, segons la seva posició social i econòmica, tothom brindava aquell Cap d'Any màgic del nou segle. Pels obrers més conscienciats el nou segle era el seu segle, en què no solament triomfaria el progrés científic sinó que s'aconseguiria l'alliberament social del proletariat.

En definitiva, el segle XX havia de ser el segle de la llibertat. El segle de la propagació de l'Esperanto. El segle que veuria triomfar la revolució proletària. El segle que naixia era una nova esperança de justícia social contra la decadent civilització del vell règim espanyol en crisi a conseqüència de les guerres d'ultramar. El progrés era la gran esperança que havia de foragitar els mals produïts per la societat industrial. La sensibilitat naturista havia pres cos en individus i col·lectius que defensaven el dret de viure en harmonia amb la terra. El feminisme començava el seu lent procés de reconeixement dels drets de la dona per equiparar-los als dels homes. La idea de la pau fraternal pacifista també tenia molts addictes que es mostraven contraris al pensament militarista dels Estats.

El diari republicà *El Diluvio*, el primer dia de l'any 1901, saludava el nou segle: «Salve, oh siglo XX! Los que hoy te brindamos con albricias no veremos tu fin. A todos nos sellará tu tumba. No importa, poco vale el vivir en medio de tanta podredumbre social, de tan extendida iniquidad gubernativa. Te saludamos solo por el soñado acaso de que mejores la vida humana. ¡Lejana esperanza! Lo sabemos. El hombre vive todavía más ofuscado que las piedras. Conserva ¡qué desatino! Creencias ultra terrestres y anda –¡oh craso error!– persuadido de que todo lo ha de encontrar en el dinero. ¡Engolfados, en estas falsas apreciaciones unos hombres de otros se estrechan los terrenos, se dificultan la existencia y a la postre viven mal, muy mal! Despejar estas tinieblas ha de ser tu norte. En vano será que, emulando a tu glorioso predecesor, lleves tus adelantos hasta comunicar el hombre con los planetas y llevarle a la misma Luna. Vano sería, decimos, para su dicha semejante, por tanto, toda vez que, no cambiando su imagen de bisiesto, allá y acá estableciera Gobiernos que les diezmasen y cultos que le embruteciesen. Consigue, tierno siglo XX, que el hombre diga al fin: ni Dios, ni Rey, ni Patria, solo Raciocinio puro, y a partir de esa verdadera y firme revelación de su esencia, el camino le resultará trallado para embellecer sus destinos. Sin esa radical transformación, ni tú ni tus hijos lo que se dice per secula seculorum le daréis frutos para su bienestar. ¡Que seas, siglo XX, el gran siglo de la Razón!»

AGRUPACIÓ VETLLADES AVENIR

El febrer de 1902 Barcelona havia viscut la primera vaga general important del nou segle. Les societats obreres reivindicaven la jornada de 10 hores i millors salarials i laborals. *La Huelga General*, periòdic finançat per Francesc Ferrer i Guàrdia, va publicar un extens reportatge d'Ignasi Clarià en què, després de descriure els principals fets, acabava dient: «*La historia juzgará el valor de los obreros barceloneses defendiendo sus derechos sin armas y a cuerpo descubierto, y la ferocidad de los jefes galardonados, que, si antes habían demostrado al mundo lo inútil de tal institución para la marcha progresiva de la humanidad, ahora justifican el propósito de los anarquistas para que apresuremos su desaparición de la especie humana y al planteamiento de la sociedad futura.*»⁷⁸

La repressió governamental va ser representada pel pintor Ramon Casas, el quadre és un bell exponent modernista d'uns fets històrics que tenen com motiu la reivindicació obrera i la dura repressió governamental. La

Guàrdia Civil a cavall, atropella a un manifestant mentre la multitud fuig aterrada dels sabres dels guàrdies reproduint una veritable imatge en moviment. Al fons la ciutat amb els campanars i les xemeneies de la fàbrica. *La Carga*, títol d'aquesta obra de Casas, està exposada permanentment en el Museu d'Olot.

La vaga de 1902 es va perdre, però el proletariat va sortir d'ella ressuscitat i disposat a reorganitzar tota mena d'instruments culturals, instructius i socials. Novament es posen en peu institucions obreres: escoles racionalistes, ateneus, cooperatives, mútues, centres de formació, societats sindicals, grups teatrals...

En aquesta Barcelona, que havia estat incendiada per les bombes vindicatives, apareixia l'esperit llibertari de la Rosa de Foc. L'obrerisme es posa de nou en peus amb l'anarquisme, l'anticlericalisme, el naturisme, l'excursionisme, l'esperantisme, el vegetalisme, l'espiritisme, el feminisme, el lliure pensament, el racionalisme, el sindicalisme, etc. La cultura es posa al servei de l'obrer a través de les publicacions, les editorials, les biblioteques, la literatura, la poesia, el teatre, els orfeons, els aplecs, les fontades...

La primavera de 1902 Cortiella, després d'haver treballat cinc anys a la Tipografia L'Avenç, abandona dita empresa per un problema de reivindicació laboral. Durant el temps en què ha treballat a L'Avenç ha publicat quatre llibres: *El Cantor de l'Ideal*, *El plor de l'Auba*, *El Llanto del alba* i la traducció castellana d'*Els mals pastors*. Encara que s'ha quedat sense feina li resten uns estalvis i decideix viatjar a París, ja que a la capital francesa viu el seu germà Ferran, on s'ha establert muntant un petit negoci de sabateria. Intenta trobar una col·locació a través del seu germà, però les esperances de trobar feina fracassen i retorna a Barcelona. Abans de deixar la capital francesa visita al dramaturg Octave Mirbeau per comunicar-li personalment la seva intenció de traduir al català i castellà la seva obra *Les mauvais bergers* (1897).

L'autor francès l'acull cordialment a casa seva i li atorga el permís per traduir i representar l'obra. Miquel Guitart ho escriu: «Tornava de París el nostre heroi un xic contrariat per no haver trobat treball, però el seu esperit venia sadollat d'un optimisme esperançador, sobretot al veure altra volta el blau rialler de l'incomparable cel de la nostra terra. I, com sempre, les sensacions més enlairades i pures havien de convergir en la tasca de la seva vida, actuant com una força ineludible del seu destí; i concebí portar a terme.

Ajudat per un petit grup de companys als quals havia comunicat la magna idea, que molt aviat se revelaria. Sent-ne el fruit les memorables Vetllades Avenir. Quina lliçó pràctica va donar en Felip Cortiella als nostres artistes, incapaços de produir-ne res verdaderament deslliurador, mostrant-los una vegada més la missió de l'artista modern! (...) En van dur a terme les Vetllades Avenir amb l'esforç de sis modestos obrers, fent-se quatre representacions d'art modern, seriosament organitzades, al Teatre de les Arts, amb la companyia Guitart-Llorente, com encara no s'havia realitzat en el nostre país. S'estrenaren *Els mals pastors* d'Octave Mirbeau; *Quan despertarem entre els morts* i *Els pilars de la societat* d'Enric Ibsen; traduïdes totes tres al català; i *Las tenazas* de Paul Hervieu i *La jaula* de Lucien Descaves, traduïdes al castellà.»⁷⁹

El 10 de juny de 1902 mor a Vallvidrera el poeta mossèn Cinto Verdaguier, la seva desaparició és molt sentida per la classe obrera. *La Revista Blanca* dedica el número 87, de juliol de 1902, a glossar la personalitat del poeta desaparegut amb la ploma de Jaume Brossa, Ignasi Iglésias, Eudald Canibell, Ignasi Bo i Singlà, Joan Pérez Jorba, Mariano de Cavia i Federico Urales. Aquest darrer, director de la publicació, sobre el Verdaguier opina: «*Al poeta y al hombre rinde hoy tributo de amor este otro hombre que no es poeta, pero que adora la poesía de los corazones y de las almas y el arte de los grandes propósitos y la justicia de las grandes causas. Y tú, sencillo y bueno Jacinto Verdaguier, cuenta que has ganado algo con haber perdido el apoyo de los magnates de la Iglesia y el de los hipócritas de la beatitud, y con haber obtenido simpatías y dolores como los míos, por tus penas de poeta y por tus sufrimientos de hombre.*»⁸⁰

El 10 d'agost de 1902 s'inaugura la primera sessió de les Vetllades Avenir unint en una mateix acte: conferència, obra dramàtica i lliurament d'opuscle de caràcter llibertari al públic assistent al teatre. Lèxit anima a Cortiella a prosseguir la seva lluita creant noves eines teatrals. Així, un any després, funda el Centre Fraternal de Cultura, una associació que estava cansada de la inoperància dels centres i societats obreres. Se li uneixen a la tasca cultural dos companys, Joan Casanoves i Pere Ferrets, que formaran part també de les Vetllades Avenir.

El Centre Fraternal de Cultura organitza conferències, representacions dramàtiques, vetllades poètiques i musicals, excursions i, alhora, es doten d'una biblioteca. Miquel Guitart, als apunts biogràfics de Cortiella, manifesta que a la nova societat obrera se li feu el boicot: «Els àcrates rutina-

ris es mostraven descontents de l'actuació del centre, perquè no es feia la propaganda vulgar i limitada a què estaven acostumats i fins i tot un vell intel·lectual de l'anarquisme com Anselmo Lorenzo, invitat a fer una conferència, va parlar en contra del jovent que, com Felip Cortiella, havia dit a la inauguració que venia a trencar el tel de les utopies.»⁸¹

Una de les vetllades del Centre Fraternal de Cultura, celebrada el 7 d'octubre de 1903 al Teatre Circ Espanyol, va ser dedicada a l'art dramàtic de Leandro Fernández Moratín. Cortiella va pronunciar una conferència sobre l'obra moratiniana i, seguidament, es va representar *El Café* del dramaturg madrileny.

En el mateix teatre la companyia de l'actor Enric Guitart representa l'obra de Cortiella *Dolora*, drama en un sol acte que tenia com argument l'exaltació de l'amor lliure. Aquesta obra fou representada seguidament al Teatre Euterpe de Sabadell, on també s'estrenà *Plors del cor* del seu amic Albà Rosell. El Centre Fraternal va durar tan sols cinc mesos, donant pas a les Vetllades Avenir.

La temporada 1904-1905 l'Agrupació Avenir va realitzar diversos actes dramàtics al Teatre Circ Barcelonès amb la intenció de recaptar diners per editar un periòdic, que portaria el nom de l'Agrupació. El grup teatral va posar en escena dos dies seguits *Els tarats* de Brieux i el tercer dia l'obra d'Ibsen *Rosmersholm*. L'Avenir va representar altres obres dramàtiques, aquesta vegada al Teatre Apolo, entre elles *El Morenet*. Els principals actors i actrius de les Vetllades Avenir foren Miquel i Enric Guitart, Enric Casals, Guillem Roura, Anneta Pahisa, Carme Planes, Emili Perelló, Maria Vila, Josep López, entre altres.

L'any 1907 l'Agrupació Vetllades Avenir continua representant obres d'Ibsen, com la citada *Rosmersholm* i d'altres autors com *La Clariana* de Donnay i *La jaula* de Descaves. Malgrat la tasca cultural de Cortiella, els periòdics modernistes com *Juventut* li fan boicot pel contingut revolucionari de la seva obra. Albà Rosell, membre de l'Agrupació Avenir, fa cinc cèntims de qui formava part d'aquest grup dramàtic llibertari: Ismael Simó, Juan Lastortas, José Chassignet (traductor de *L'epidèmia* de Mirbeau) i Jacquetti Jordà. Albà Rosell, sobre aquest darrer integrant d'Avenir, escriu: «Aquest és un personatge interessant. Va actuar a les files llibertàries de Barcelona i Amèrica, quan va retornar va simpatitzar amb l'Agrupació Avenir. Va ajudar a Cortiella a traduir *Els mals pastors*. Al crear-se el Centre

Fraternal de Cultura se'l va designar com porter. Entre els seus actes rebels, va ser l'haver ajudat a Angiolillo, quan aquest es va proposar realitzar l'atemptat contra Cánovas, va pernoctar a casa seva mentre preparava el seu pla. Jacquetti, paleta d'ofici, va treballar en la construcció d'un dels hotels de luxe de Barcelona. Els obrers reclamaren algunes millores que la patronal els hi va negar, quan es va inaugurar l'hotel, la majoria dels desaigues i les canonades de servei estaven obstruïdes, precisament en el sector on havia treballat Jacquetti.»⁸²

Albà Rosell manifesta que els integrants del grup Avenir van ser inclosos en les llistes negres de la patronal catalana en l'anomenat "Pacte de la fam", que no donaven feina a cap obrer sospitós de ser anarquista. Albà Rosell va fundar l'Agrupació Dramàtica Ibsen a Sabadell, que tenia la seu social a una cooperativa sabadellenca situada al carrer del Sol. La primera obra que van representar va ser *Espectres*, del mateix dramaturg noruec. Entre els integrants del grup dramàtic figurava el també sabadellenc Mateu Morral (ja és conegut que Morral ha passat a la història per ser l'artífex de l'atemptat contra el rei Alfons XIII i la seva esposa el dia del seu casament, en passar la comitiva pel carrer Mayor de Madrid el 31 de maig de 1906). Aquesta Agrupació del Vallès va representar també obres com *La Reclusa* d'Ignasi Iglésias. Albà Rosell i Mateu Morral van ser col·laboradors de Francesc Ferrer i Guàrdia i la seva Escola Moderna, el primer com professor i el segon com bibliotecari.

Un altre membre del grups teatral Avenir fou Eusebi C. Carbó. Pere Foix, a *Apòstols i mercaders*, en parla: «Un dia va recordar que quan era jove va anar a Barcelona, estava joiós de poder conèixer personalment als capdavanters del moviment obrer. I li era grat parlar-ne. Era cap allà el 1905 -tenia 22 anys- i va voler relacionar-se amb el grup Avenir integrat per una colla d'homes intel·ligents que escrivien en català. En aquell temps era un cas insòlit que els components d'un grup anarquista escrivissin en l'idioma nadiu. Gairebé es considerava una heretgia. Sobretot si es té en compte que Anselmo Lorenzo tenia la major influència entre els anarquistes barcelonins i que no tolerava que a les reunions i assemblees a les quals ell assistia es parlés en català. I si malgrat la seva protesta algú insistia en expressar-se en l'idioma matern, s'irritava. Els del grup Avenir, però, tot lamentant la irreductible actitud de Lorenzo, parlaven i escrivien en català. Els components del grup el periòdic *Avenir* eren Felip Cortiella, Albà Rosell, Joan

Llunes, Josep Mas-Gomeri, Leopold Bonafulla, Joan Roure, J. Vehí, Josep Chasignet, Ismael Simó, Joan Sallent, Joan Usón i alguns altres que van crear el grup a les darreries del segle passat fins el 1910, any que es va dissoldre...»⁸³

UNA XERRADA AL TEATRE LARA

Durant el tombant de segle Felip Cortiella esdevé autor dramàtic, traductor, assagista i director teatral. A cavall dels segles XIX i XX promou les traduccions d'Octavi Mirbeau i d'Henrik Ibsen; escriu les obres dramàtiques *Els artistes de la vida* (1897), *Dolora* (1903) i *El Morenet* (1905); l'assaig *El teatro y el arte dramático en nuestro tiempo* (1904) i tradueix *La belleza* d'Emerson. Les dues primeres obres citades ressegueixen el seu ideal programàtic a la recerca de l'ésser ideal a través dels postulats àcrates de fraternitat, llibertat i de plenitud individual. Cortiella marca el camí que ha de seguir l'home davant la societat obrera, però també com aquest nou home ha de progressar per damunt del món burgès de caire egoista, corrupte. Un món que cal destruir per transformar-lo en la societat llibertària.

Els personatges de Cortiella busquen la felicitat a través de l'ideal anarquista, de vegades des d'un punt de vista líric en referir-se a la societat futura. A *Dolora* escriu un cant a l'amor lliure que ressalten els dos principals personatges, Aubel i Germínia, i que fan del seu amor una obra mestra d'art revolucionari, alhora que enlairen un cant d'harmonia cap al futur. *El Morenet* és el drama més ben construït de Cortiella, una de les obres més realistes on els personatges es belluguen en els baixos fons de la Barcelona de primers del segle XX, mostrant-se independents de la ideologia anarquista que defensen.

Felip Cortiella, el 9 de gener de 1904, pronuncia la conferència *El teatro y el arte dramático en nuestro tiempo* al Teatre Lara del carrer Cabanes del Poble-sec. El discurs l'inicia amb un extens paràgraf de l'escriptor i periodista de l'*Avenç* Josep Yxart (Tarragona, 1852-1895), del que deixo aquest fragment com resum del seu treball: «*Tal es el fin superior que realiza el teatro: la imitación estética de la vida humana... Con este inspirado fragmento que os acabo de leer empezó el eminente y malogrado crítico teatral José Yxart un estudio del teatro catalán, deseoso de que se apreciara la importancia del teatro*

en general. Y yo, con la misma finalidad, he querido ponerlo a la cabeza de mi trabajo, gozoso además de hacer revivir el pensamiento de uno de los hombres que más bien me han hecho en mis aficiones artísticas leyendo sus obras. Porque el teatro, a pesar de la arraigadísima y generalizada creencia de que es una simple distracción sin ninguna trascendencia social y educativa, responde y ha respondido siempre, sobre todo, bien o mal, a una necesidad más compleja e imperiosa: a la necesidad de exteriorizar y ver exteriorizados nuestros sentimientos, nuestras dudas, nuestras preocupaciones, nuestros anhelos, nuestras desventuras, nuestros ideales, para gozar en la dicha, para consolarnos en el dolor, para perfeccionarnos y hacernos más inteligentes, más humanos, esperanzados del mañana soñado. (...) ¡Cuántas reputaciones se desvanecerían, si todos nos fijásemos solo un poco en lo que acabo de indicar ligeramente! Pero entonces, en cambio, se calmaría el afán que hay en querer escribir para el teatro, y sería entonces, también, cuando probablemente los que al mismo se dedicaran procurarían servir y no engañar al público poderosamente al avance de los pueblos hacia su ansia de emancipación.

Por lo que respecta a España, en cien años –de Moratín a Galdós– ¿creéis que ha evolucionado mucho el teatro? ¿Sostendríais un momento en serio, teniendo en cuenta las consideraciones y graves defectos apuntados, que aquí y fuera de aquí el arte dramático, al cual me refiero especialmente, es de verdad el arte dramático de nuestro tiempo? El dramaturgo, bondadosamente, cerebralmente, cívicamente, ¿creéis que está a la altura de su difícil misión, aquí y fuera de aquí?

La evolución del teatro en España, limitándose a la comedia y al drama, de Moratín a Galdós, es más aparente que real. Toda una centuria hemos pasado a remolque de buena parte de la demás literatura, de la revolución intelectual que se ha operado y del promedio de cultura que marcan en cada época las minorías inteligentes de todas las clases sociales; cuando el teatro debiera ser, no solo inmaculado espejo que contuviera finalmente la imagen de un pueblo, con la crítica de sus derechos y cualidades, sino, además y sobre todo, la vanguardia, el oriente de nuestra afectividad, de nuestra voluntad y de nuestra íntima necesidad de vivir tranquilos, amorosos, en una sociedad de iguales.

(...) Nos hemos hartado hasta la saciedad de D. Álvaro, de Tenorios, de Senos de la muerte, de Marianas, de Manchas que limpian, de Santos Quintín de pura literatura, de Vengadoras y Domadores que no vengan ni doman ni hacen nada; de Sota-terres, de pubilles i hereus, de Cornelias, de Juanes Joseses de taberna y de Auroras que parecen oscureceres; de Aigües que corren y no corren; de Electras que se tapan la nariz ante el clericalismo y se embriagan con las pestilencias de

Dios; de Mariuchas que con leones que no muerden y bajo el amparo divino de un cura digno de Pérez Escrich, hacen negocio y diálogo aparte, y escuchan ocultos tras los árboles... y se enamoran y se casan... y, ¡oh, felices tiempos de Maricastaña! Hablan solos, solos leen cartas en voz alta...; de Festes del blat sin pan, pero con calumnias a los revolucionarios; de Vells y de indecisos e intuitivos que no quieren comprometerse y escapan por la tangente; de Encarrilats que pronto desviarían; de Mestres nous que no siguen bien Sol-ixent; de Aloses que se duermen y se entierran vivas con y por L'Argolla de Senyors de paper hablando solos también, inactuales y cambiando su juventud; de Llibertats camama que se las tragan ciertos revolucionarios que baden en cuestiones de arte; y estamos amenazados de continuo con una porción de títulos, a medida y con pretensiones de gusto moderno, los cuales milagro será que no vayan solos.

Hemos llegado a hacer un verdadero pisto manchego del arte dramático, y han ido apareciendo como por generación espontánea la mar de autorcillos de mirar hacia adentro, mucha melena... ¡y sálvese quien pueda! Pero, tanto en España como fuera de España, el dramaturgo y el arte dramático de nuestro tiempo son aún desconocidos. (...) El dramaturgo, como todo artista como todo ser que ame el progreso y la moralidad en las conciencias, debe admitir que se dude de sus verdades, pero jamás ha de sentirse bastante satisfecho en quererse probar a sí mismo y a los demás que nadie tiene razón de dudar de su sinceridad.

El artista digno del arte dramático que corresponde a nuestro tiempo ha de ser siempre y sobre todo un precursor de una humanidad superior y feliz. Pues bien, para hacer la crítica de nuestros autores y demostrar su insuficiencia –lo he repetido muchas veces– basta con decir que los héroes de sus obras que habrían de ser los modelos hoy concebibles del más allá que debe pretender a contribuir a crear todo verdadero artista, son pobres, inferiores, en voluntad, en inteligencia, en sentimientos, en aspiraciones, en energía, en idealidad, en humanidad, comparados con muchos simples obreros reales, y aún podrían recibir lecciones de sociología del más oscuro de ellos que tome parte activa en las luchas sociales. Falta capacidad, falta bondad, y sobran miedo y flaqueza.

¡Cuántas y cuántas veces, durante la representación de obras de nuestros más reputados autores, he visto que buena parte de público hubiera tenido que pasar al escenario, a ocupar el puesto de los personajes, y los autores subir a las galerías a hacer de público! Ni el mismo Ibsen mi Mirbeau –sin despreciar lo bueno que han hecho junto a otros autores también famosos de fuera de España– pueden escapar de este vاپuleo. Su teatro no es aún bastante libre y sano. Es aristócrata,

cuando no tímido y vago, abusando de intelectualismos; mezquino, concediendo lugar preferente a una clase de sociedad, haciendo percibir solo una parte de las vibraciones del alma humana; enigmático e incompleto en sus tipos principales, despreocupados y conscientes a medias, sorprendidos y desprevenidos en los conflictos en que se ven envueltos y siempre, como teatro aún burgués, falto de ansias vehementes de emancipación social con ideales generosos bien definidos.

(...) Mas si es fácil escribir obras pretendiendo vanamente reflejar la realidad, las luchas y los anhelos de nuestro tiempo, ¿qué difícil, cuántos escollos a sortear para hacer una obra original, hondamente sentida, bien pensada, vivida, emocionante, con situaciones naturales, espontáneas, no solo con palabras, nada artificiosas y de trascendencia, viéndose en ella el alma entera del dramaturgo, del apóstol que he esbozado, haciendo ofrenda, sin cobardes y egoístas reservas, de todo su valer en momentos de suprema solidaridad con todos los seres humanos?

(...) ¡Entonces sí, obreros, que nos veríamos en escena, y en ella nos reconoceríamos tal cual somos! Y podríamos experimentar el placer infinito de abrazarnos fraternalmente con el ser humano dramaturgo creador de una nueva dramaturgia reeducadora de las multitudes, planteadora de las fórmulas de convivencia social para un próximo futuro de justicia y de amor.»⁸⁴

V L'ANARQUISME EN CATALÀ

El 4 de març de 1905 sortia el núm. 1 d'*Avenir. Publicació Setmanal de Nous Horitzons de Perfecció*. La Redacció i Administració era al carrer Sant Pau, 112, tercer pis de Barcelona, i el seu preu era de 10 cèntims. El periòdic s'imprimia a la Impremta J. Ortega del carrer Sant Pau, 96.

La publicació es presenta majoritàriament en llengua catalana, malgrat que hi ha també algun article en castellà. El fundador i director d'*Avenir* era Felip Cortiella i entre els redactors i col·laboradors hi trobem: Jaume Bausà, Pere Papiol, Claudio Jóvenes, Kate Austin, Maria Vila, Josep Mas-Gomeri, José C. Noguera, Joan Pérez Jorba, Joan Usón, Carles Albert, Pere Esteve, Valentí Giménez, Richard, Tomás Herreros... També es publiquen pensaments de Tolstoi, Nietzsche, Guyau, Ruskin, Reclus, Grave, Yxart, Ibsen, Hervieu, Cortiella...

El periòdic *Avenir* va tenir una vida breu, ja que només va publicar cinc números en un sol mes, és a dir un número per setmana. Pere Foix, a *Apòstols i Mercaders*, escriu: «Felip Cortiella era tipògraf i segurament fou el més dinàmic i potser també el més excel·lent del grup *Avenir*.»

Miquel Guitart, que en la seva joventut va veure representar les obres i traduccions de Cortiella en els teatrets de les societats obreres del Poblenou i del Clot, diu que entre els assistents sempre hi havia treballadors de parla castellana i que els agradava tant el teatre de Cortiella que aplaudien amb entusiasme.

A principi del segle XX, les activitats de caràcter social d'un treballador intel·ligent i insubornable eren mal vistes per la burgesia i per les autoritats. En el cas de Cortiella, la burgesia de les arts gràfiques el va boicotejar. La malvolença els encegava i era com si tiressin pedres a la pròpia teulada, perquè els seus companys tot seguit van obrir una subscripció entre els

Avenir

PUBLICACIÓ SEMANAL DE NOUS HORIZONS DE PERFECCIÓ
(Periòdic manuscrita, el primer i l'últim, fins al present, en català, sempre a deu i set, fundador i director: Felip Cortiella)
 Barcelona, 3 Juny de 1920.

SUSCRIPCIÓ: Un any 270 Pes. 5
 Semestral 135
 Extranger, els mateixos prems en foras.

REDACCIÓ I ADMINISTRACIÓ:
 Sant Pau, 112, 3.07

PAQUET DE VINTIQUÈ EXEMPLARS, 175 PESSETES.
 Un sol número, 10 cèntims

Primer número de la publicació Avenir, del 4 de març de 1905

treballadors barcelonins i van aconseguir prou diners per a muntar un taller de tipografia. «Certament era una impremta modesta -diu Pere Foix-, però va servir per a imprimir el periòdic del grup, manifestos i opuscles de propaganda sindical, alguns dels llibres de poesia del propi Cortiella i la producció literària dels altres companys. Es pot dir que llevat del què imprimien per les societats obreres, el demès era imprès en català. “La miopia de la burgesia de l’art d’imprimir va incrementar l’activitat cultural de Felip Cortiella -em va dir Carbó-.”⁸⁵

Un altre membre de l’*Avenir* era l’aragonès Joan Usón “Juanonus”, poeta i home agradable i intel·ligent, que mantenia tertúlies literàries a la Llibreria Central del carrer Muntaner i la Llibreria Luz del carrer d’Aribau.

Allà hi acudien gent de l’*Avenir* i lletraferits com Lluís Capdevila, Màrius Verdaguer, Josep M. Francés, Hermós Plaja, Eusebi Carbó, Antoni García Birlán i altres companys. Carbó deia que Cortiella era un bon escriptor i molt bon poeta que es va dedicar a propagar la seva idea en l’idioma matern. Una de les creacions poètiques de Cortiella que més li agradava era la titulada *La flor de l’auca*.

En el número 1 del nou periòdic *Avenir* la Redacció es presentava al món, alhora que critica la cultura obrera absorbida pel federalisme republicà: «En els nostres temps, l’aparició d’un nou periòdic difícilment interessa a ningú, al menys de moment. S’ha abusat massa de la bona fe del públic amb tota mena de publicacions plenes d’afalagadors propòsits i modernis-

tats brindadors de juvenesa, de germanor, d'avenç per una vida lliure, forta i conscient. Vida de joia i de salut per tothom harmonitzada amb les lleis dels més intel·ligent i vista dels naturistes. S'han anat succeint, repetint, copiant, recopilant, primer com a senyera de les aspiracions més belles i revolucionàries de minories coratjoses que ni la mort ha pogut frenar en son generós delit d'implantar la Ciutat Feliç i com aprendre de grans síntesis d'ensenyança racionalista a tots els individus en general i a les col·lectivitats obreres en particular. Col·lectivitats famolenques i mancades de tot, acollint sos clams contra el desordre present i fins inspirat i orientat ses justíssimes reivindicacions, desvetllant inconscients, afermant braços cansats de lluitar, mentalitats vacil·lants, cors bondadosos i un dia ardots i oberts a tots els altruistes i més tard propers a cloure's per a sempre per a ells mateixos i per a sos germans de calvari social, rendits per l'esgotament del treball, per llargues estades en sinistres presons i a dues passes del patíbul i per la misèria més afolladora ensenyorida de ses llars com a premi de sos virils esforços en les lluites de millorament de la societat que han volgut redimir. (...) Haver de fer l'intel·lectual i haver de donar a la vostra massa un coratge que necessiteu tant o més que ella, contínuament amb l'ai a dintre de por de relliscar vers el més enllà i la pensa torturant-se a mitja llum sense poder atrevir-se a obrir-vos de bat a bat a la vida per no caure en la temptació d'entregar-vos del tot a l'orient que despunta a l'entorn vostre i s'enlaira per sobre vostre!»⁸⁶

El cos de Redacció deixa clar quina és la missió del nou periòdic, quan afirma que *Avenir* arriba per ajudar a crear una societat on no hi hagi «Autoritat, Església i Capitalisme, aquestes tres gran plagues d'ara que tot ho emmetzinen i aniquilen, sinó que ni tan sols sigui precís, per entendre's i ser feliç tothom, malgastat temps i imaginació en cap mena de teories, només necessàries en el nostre desgavell social. Saludem a la premsa lliure de tots els països, als explotats de tot arreu, i alegrin-se els empresonats per a dignitat i ses sanes rebel·lies, que la seva llavor no s'ha acabat.»⁸⁷

En aquest primer número trobem l'escrit de Cortiella "El niu secret", publicat posteriorment en el volum *Els precursors de La Novel·la Nova*. A la darrera pàgina de cadascun dels cinc números del periòdic hi ha la llista de llibres de la Biblioteca Avenir en què apareixen la majoria de les publicacions o traduccions de Felip Cortiella i d'altres autors, com *La Epidemia* de Mirbeau traduïda per J. C. Noguera. *La Jaula* de Llucià Descaves, traduït per Àngel Saver, *Las tenazas* de Pau Hervieu, traducció d'Àngel Saver.

S'informa que les obres es poden adquirir a l'Administració del periòdic i a la Llibreria d'Antoni López de la Rambla del Mig, 20 i a les principals llibreries de Barcelona. Destaca també l'aportació literària de Maria Vila, autora de *Vers la Societat Redimida*.

Maria Vila, parella sentimental de Cortiella, fou actriu, escriptora i redactora. Maria Vila i Felip Cortiella tingueren un fill a qui anomenaren Aubel. La seva tasca periodística la trobem al setmanari *Avenir* on publicà tres articles: “El gegantí eucaliptus”, “Envolcallament de dolor” i “L'amor”. El primer és de caràcter naturista, el segon és una narració en què a través d'un personatge explica els seus anhels de llibertat, el tercer està marcat pels sentiments llibertaris de construir una nova societat o com ella l'anomenà, la Ciutat feliç, on viuran totes les persones que han aconseguit emancipar-se del tot.

L'altra col·laboradora d'*Avenir* és la nord-americana resident a Barcelona Kate Austin que va publicar, al número 2, l'article “La cuestión de los sexos”. Aquest escrit és un elogi a la llibertat en tots els seus sentits, parla del progrés de la vida, de la llibertat en totes les coses, de la llibertat sexual. Fa un paradigma llibertari de l'emancipació humana on els homes i les dones viuran lliurement en harmonia. Parla de l'eliminació de la servitud sexual de la dona vers l'home. De l'amor lliure per damunt de l'Estat i de l'Església. Cita una anarquista americana que (no hi diu el nom) considera que l'home i la dona són, en el fons, partidaris de practicar l'amor lliure. Kate Austin acaba manifestant que espera que aviat el regnat de l'home i de la dona lliures podran saludar l'adveniment del regnat de la llibertat en l'amor.

En el número 2 hi ha diversos escrits d'actualitat política i social, així com informació del míting celebrat al Palau de Belles Arts que va acabar amb la detenció de diversos militants anarquistes que, des de la Presó Model, van elaborar un comunicat adreçat a tots els companys publicat al número 3: «*A los trabajadores de la Región Española y del mundo: Salud y Rebeldía os desean vuestros compañeros presos: Tomás Herreros. Mariano Castellote, Enrique Pujol, Fidel Santamaría, Francisco Andreu, José Arbós, Francisco Prats, Juan Basons, Manuel Navarro, Domingo Teixé, Mateu Vendrell.*»⁸⁸

Felip Cortiella, a *Avenir* núm. 3, publica l'article “Els rebels constructors” i al núm. 4 “La crisi actual de l'anarquisme espanyol”. En el primer escrit fa una definició del que significa ser rebel: «Per nosaltres i per la his-

tòria de tots els temps, rebel és sinònim, no sols de descontent, de renyit i de combatent contra no hi fa quin tirà o institucions mantenidores de misèria, d'esclavatge i de mort, sinó que sobre tot ho és d'esperits innovadors, de precursors, de ser grans i clarividents esbrinadors del més enllà, i que, sentint-se empresonats i empetitits en un ambient de tenebres i d'enviliment, rompen amb ferma estrebada els obstacles que s'oposen a la lliure evolució humana, brindant als pobles els elements constructors de vida novella que amb sa conducta i pensa serena han elaborat constantment durant el temps que ha precedit al nou ordre social més perfecte i encoratjador per ells preconitzat.»⁸⁹

En el segon article fa un repàs de la situació en què es troba l'anarquisme a Barcelona i a la resta d'Espanya, i fa un retrocés explicatiu des dels moments més brillants del moviment, cap al maig de 1890. Cortiella critica l'anarquisme d'estar massa difuminat i allunyat de l'emancipació social, malgrat això, considera que no tot l'anarquisme s'ha perdut: «No és pas la totalitat de l'anarquisme espanyol que estigui en crisi, sinó una part d'ell si bé la més nombrosa: l'esperit vell de l'anarquisme espanyol, al que li és precís una seriosa expurgació d'estretesa de mires i un profund renovellament d'essència i de fesomia, si no vol acabar-se de negar a sí mateix i morir d'ensopiment i de vellesa. (...) L'ànima veritable de l'anarquia és la Joventut assedegada d'amor i de justícia que ha de contribuir a l'apropament de les grans diades de l'avenir.»⁹⁰

En els cinc números del periòdic *Avenir*, a més de Cortiella i de les dues dones citades, hi trobem els articles següents: "Rússia", de la Redacció; "Importància del llenguatge per a l'assimilació d'idees", "Les pàtries", "Una superstició moderna", "Pàgines de tardor", de Jaume Bausà; "Quatre casos de consciència de Nietzsche amb la interpretació que m'ha suggerit", "L'exposició de Rusiñol i la nova orientació de l'art", de Pere Papiol; "*Algunes palabras*", "*La eterna quimera*", de Claudio Jóvenes; "La superstició Estat", "Llibertaris?", "Més enllà", "Cops d'ull", de Josep Mas-Gomeri; "L'estrena d'un drama" de Josep Yxart; "Diàlegs parisencs", de Joan Pérez Jorba; "Sol", Valentí Giménez; "Carrer avall", de Joan Usón; "*Palabras de aliento*", d'Eliseo Reclus; "De la llei", Pere Esteve; "*El tolstoismo y la Revolución*", Carlos Albert.

Al periòdic *Avenir* no hi falten les notícies de representacions teatrals de la ploma de José C. Noguera, que fa una ressenya de l'obra d'Ibsen *Ros-*

mersholm, traduïda al català per Felip Cortiella. Aquest mateix crític de l'*Avenir* cita altres obres que han estat representades recentment a teatres barcelonins, com *La Lletja* de Santiago Rusiñol estrenada al teatre Romea, *L'escorça* de Màxim Gorki al Teatre Circ Barcelonès i *Els caminadors* d'Emili Graells.

Al número 5 es reproduceix el text del drama *Dolora* de Felip Cortiella. Aquest darrer número 5 de l'1 d'abril de 1905 d'*Avenir* acaba amb una cita filosòfica de Guyau sobre l'art: «*Aparte de las ideas, el arte tiene como principal objeto la expresión de los sentimientos, porque los sentimientos que animan y dominan toda la vida son los únicos que vale en ella. Mi amor es más vivo y más real que yo mismo. Los hombres pasan y con ellos sus vidas, el sentimiento permanece. El sentimiento, o mejor dicho, la voluntad, puesto que todo sentimiento es una voluntad en germen...*»

Els redactors d'*Avenir* amb aquesta cita de Guyau demostren el gran valor que li donen a l'art i a la cultura en general, com principals i necessaris motors d'una veritable revolució social. Aquesta idea va moure l'esperit de creadors com Felip Cortiella tota la seva vida i va remarcar-la amb una gran voluntat perquè triomfés definitivament la revolució.

HOMENATGE DELS CATALANS A IBSEN

Les primeres ressenyes del teatre d'Henrik Ibsen a Espanya són de Leopoldo Alas "Clarín" de 1889. El 1891 *La España Moderna* editava tres drames d'Ibsen: *Casa de muñeca*, *Los aparecidos* i *Hedda Gabber*. Un any després Joan Maragall publicava al *Diario de Barcelona* la crítica d'*Un enemigo del pueblo*, tot afirmant que el dramaturg noruec havia despertat interès en una gran part de la joventut. Aquesta obra s'estrenà a Barcelona el 14 d'abril de 1893 al Teatre Novedades i ho feia molt abans que a moltes nacions europees com França. Rafael Pérez de la Dehesa, a l'Estudi preliminar del llibre de Federico Urales *La evolución de la filosofía en España*, diu: «*Un enemigo del pueblo se representó en los teatros proletarios gracias a la labor de los tipógrafos Felipe Cortiella e Ignacio Iglésias. Cortiella, que como ya hemos citado representaba con sus grupos teatrales a Ibsen de forma muy temprana junto con obras de otros dramaturgos revolucionarios, como Mirbeau.*»⁹¹

La premsa anarquista va acollir amb gran entusiasme l'obra d'Ibsen. *La Idea Libre* de Madrid li va dedicar una extensa crònica a *Un enemigo del pueblo* (núm. 98, 14-3-1896). La mateixa revista publicava en el número 107 del 15 de maig l'article "*El anarquismo en el teatro*". Dos anys després les revistes àcrates *La Revista Blanca* (15 de novembre de 1898) y *Ciencia Social* (3 de setembre de 1898) publicaren una extensa biografia del dramaturg noruec, aquesta darrera publicació el presentava sota el títol: "*Galería libertaria. Biografía de Enrique Ibsen*". Federico Urales a *La Revista blanca*, l'any 1904, també en parla sota el títol: "*De cerebro a cerebro, las cartas de Ibsen a Brandés*". Un altre autor noruec d'èxit en aquell canvi de segle fou Bjorn Martinus Bjornson, guanyador del Premi Nobel l'any 1903. Un resum de la seva obra *Más allá de las fuerzas humanas* va sortir publicada a la revista llibertària madrilenya *La Idea Libre* els dies 28 de febrer i 14 de març de 1896. Aquesta mateixa revista li va dedicar el 12 de maig de 1896 un estudi de la seva obra sota l'epígraf "*Teatro Revolucionario*".

Altres autors que practiquen el teatre social són Joaquin Dicenta, autor de les obres *Juan José* i *Aurora*; José Fola Igurbide destaca amb les peces dramàtiques *El pan de piedra* i *El Cristo moderno*; Benito Pérez Galdós estrena a Madrid *Realidad* i *Electra*; Àngel Guimerà té un gran èxit amb *Terra baixa* i *La festa del blat*; Ignasi Iglésias representa *Fructidor* i *Els conscients*; Santiago Rusiñol porta a escena *L'héroie* i *Llibertat*. Francesc Foguet, al seu estudi *Teatre, guerra i revolució*, escriu: «Al marge dels autors citats, tota la resta del llegat social de les acaballes del segle XIX i principi del segle XX era relegat a l'oblit o a la indiferència. No pot ser casual, ni fruit de la ignorància, aquesta perceptible manca d'atenció envers dramaturgs d'afiliació anarquista com Felip Cortiella...»⁹²

L'any 1906, per iniciativa de diversos autors, gent de teatre i entitats barcelonines va organitzar l'anomenat "Homenatge dels catalans a Ibsen". Al citat homenatge van participar nombrosos intel·lectuals catalans, entre els quals hi havia: Joan Maragall, Ignasi Iglésias, Josep Aladern, Eudald Canibell, Salvador Albert, Ignasi Bo i Singlà, Aureli Capmany, Jaume Aiguader i Miró, Antoni Rovira i Virgili, Emili Guanyavents, Gabriel Alomar, Apelles Mestres, Narcís Oller, Víctor Català, Rafael Nogueras Oller, Ernest Vendrell, Alfredo Opisso, Adrià Gual, Josep Maria de Sucre i Felip Cortiella. Lily Litvak, sobre Ibsen i l'homenatge que li van tributar a Barcelona, diu: «*Un enemigo del pueblo se representó en el teatro proletario*

gracias a los esfuerzos de Cortiella. En Els Homenatges dels catalans a Enrich Ibsen refere que su agrupación representó esta obra desde 1890 en el Teatro Lara.»⁹³

Felip Cortiella va ser un dels autors més entusiastes a l'hora de tributar l'homenatge a Ibsen, amb motiu de la mort del dramaturg noruec el 23 de maig de 1906. Cortiella, en el recull que es va publicar el juliol d'aquell mateix any, presenta l'escrit: "Pel tresor de l'obra Ibseniana", on crítica a alguns iaies intel·lectuals que no han entès l'obra i que embruten amb els seus escrits periòdics i revistes. Cortiella considera que l'obra d'Ibsen no podrà ser desconeguda per a ningú per molt que intentin ofegar-la, tot manifestant que és: «d'una tal força corprenedora novella i revolucionària, d'una tal intensitat i realitats de vida forta i sana que és i vol ser i es brinda, enyorosa d'una humanitat més culta i feliç, a la generació present, com mai he pogut trobar en cap autor.»⁹⁴

Felip Cortiella continua criticant el teatre que es fa a Catalunya i a Espanya perquè no té cap sentit ni moral revolucionària, teatre que ell considera capat. Per a Cortiella les tres principals obres d'art d'Ibsen són *Rosmeersholm*, *Quan despertarem entre els morts* i *Brand*: «Aquestes tres obres mestres tan atapeïdes d'humana dissecació i vessant totes elles d'exquisida poesia del més espontani i alt valor filosòfic.»⁹⁵

Cortiella fa un balanç de totes les obres que ha representat d'Ibsen des de 1890, amb les diverses agrupacions teatrals que va muntar i amb les diferents societats obreres amb qui ha col·laborat a teatres de Barcelona, Gràcia, Sabadell i Vilanova i la Geltrú. El fundador de les Vetllades Avenir afirma que cal ser generosos i sentir l'obra de joventut i exculpar-la en el conjunt de l'obra dramàtica de l'autor noruec: «Hi ha molts indrets temptadors i profitosos per a tothom, si tenen delit de treballar i un d'ells és organitzar representacions d'obres d'Ibsen, precedides de conferències orientadores de sa significació... fent-ne seriosa i sincera crítica, sense caure en idolatries i menys en callar allà on el més gran. Inspirat i profund dramaturg dels fins anant morint, idea tenebrosa de la mort quedi ofegada i sobreviscuda per l'idea viva de sa puresa de consciencia i per les, si bé tràgiques, inefables enyors d'amor que revelen, encomanen i recorden.»⁹⁶

DE SOLIDARITAT OBRERA A LA CNT

Felip Cortiella, des dels anys noranta del segle XIX, formava part del sindicalisme barceloní havent-se afiliat a la Societat de Tipògraf adherida a la FTRE. Posteriorment va passar a la Societat Tipogràfica “La Solidària”, conjuntament amb els seus companys Emili Guanyavents i Eudald Canibell. L'any 1907 va participar, amb aquesta societat, a la constitució de la Federació de Resistència Solidaritat Obrera. Dins del moviment obrer havien aparegut dues línies, una de caràcter llibertària i l'altre socialista, que proposaven la unitat de la classe obrera en una sola organització. Entre els promotors d'aquest moviment unitari figuraven els militants obrers: Antonio Badia Matamala, Antonio Fabra Ribas, Miguel V. Moreno, José Román, Tomás Herrero, Anselmo Lorenzo, José Negre, Jaume Bisbe, Josep Prat, Josep Mas-Gomeri, Juan Bruguera, Felip Cortiella, Joan Esteve, Jaume Aragó, Antoni Colomé i altres.

La Federació de Resistència Solidaritat Obrera es va constituir el 7 de juny de 1907 al local de l'Associació de la Dependència Mercantil de Barcelona del carrer Mendizábal, 17. L'acte de constitució va ser presidit pel socialista Antonio Badia Matamala, president de la Dependència Mercantil. La nova societat obrera va redactar un comunicat que fou publicat en els diaris *España Nueva* (8-5-1907) i en *El Poble Català* (19-6-1907), en castellà i en català, respectivament. En el comunicat es deia que la nova societat obrera pretenia fer possible la unió de totes les associacions de caràcter social, deixant llibertat a cada entitat per a defensar els seus ideals i mantenir cadascuna l'espai del què n'era comú.

La nova societat va publicar el periòdic *Solidaridad Obrera* que va treure el número 1 el 19 d'octubre de 1907. En una nota de “Vida Societaria” s'anuncia que la Societat de Constructors de Pianos organitzava unes vetllades d'art modern al Teatre Lope de Vega, en l'Asiàtic del Poble-sec: «*para contribuir a la cultura de la clase obrera, al mismo tiempo que a ellos les causa placer el ejercicio del arte. El 10 de octubre a las nueve de la noche, se representará el drama en cuatro actos del célebre Enrique Ibsen, traducción catalana de Felipe Cortiella, Rosmershom.*»⁹⁷

L'organització sindical en què militava Cortiella va passar a denominar-se Societat de l'Art d'Imprimir. Des d'aquest organisme hi viurà totes les vicissituds del moviment obrer català, com per exemple els fets de

l'anomenada Setmana Tràgica. El proletariat català organitzat a la Federació Solidaritat Obrera, davant dels fets imperialistes del govern espanyol a l'Àfrica, i de la crida de reservistes per enviar-los a la guerra, convoca la vaga general el 26 de juliol de 1909. En un principi, la Federació compta amb el suport de socialistes, republicans d'esquerra i radicals de Lerroux. Finalment, els anarquistes es queden sols a les barricades defensant la dignitat social d'una revolta contra el poder. Vençuts els obrers pels militars, novament començarà una dura repressió contra els llibertaris i els seus organismes. Això representa el tancament de locals socials, clausura de periòdics, detencions de militants obrers i el tancament definitiu de l'Escola Moderna. Uns dos mil obrers són detinguts i tancats al Castell de Montjuïc, a les Drassanes o als vaixells ancorats al port.

La burgesia catalana comença la campanya del "Delateu" a *La Veu de Catalunya*. Ni Antonio Maura -cap del govern espanyol- ni el rei Alfons XIII tindran clemència amb els processats, doncs la repressió serà molt dura amb judicis sumaríssims amb condemnes perpètuas, deportacions i disset penes de mort, de les quals cinc seran aplicades al Castell de Montjuïc: Josep Miquel Baró, Antoni Malet, Eugenio del Hoyo, Ramon Clemente García i Francesc Ferrer i Guàrdia. Aquest darrer serà el cap de turc de la revolta de juliol de 1909. Malgrat les protestes internacionals a París, Roma, Brussel·les, Nova York, Montevideo..., el fundador de l'Escola Moderna serà executat el 13 d'octubre de 1909 al fossar del Castell de Montjuïc. Francesc Ferrer i Guàrdia, davant el piquet d'execució, clamà: -Soc Innocent. Visca l'Escola Moderna!

Entre els afusellats hi ha el jove carboner del carrer *La Semana Trágica* d'en Roig, Ramon Clemente García, l'historiador anglès Joan Connely Ullman, en el seu llibre, parla de les mògies de monges extretes del cementiri del convent de les Jerònimes que fou assaltat i incendiat per la massa popular: «*Unas pocas mujeres arrastraron los cadáveres hasta las barricadas del cruce de las calles Carmen y Roig, donde cinco rebeldes entusiasmados por la nueva diversión se aplicaron a depositar los cuerpos frente a las casas de Eusebio Güell y del marqués de Comillas, notables seglares católicos y regionalistas catalanes. La escena resultó macabra con el grupo recorriendo la calle del Carmen hasta las Ramblas. Ramón Clemente García, de 22 años de edad, un carbonero zafio, de escasas luces, ejecutó una obscena danza mientras trasportaba un cadáver hasta la casa de Comillas "se alegraba de servir para revo-*

lucionario” (afirmaba El País del 2 de octubre de 1909). Clemente y algunos otros fueron detenidos por guardias civiles unas horas más tarde y retenidos en prisión, a pesar de los intentos de Emiliano Iglesias para conseguir su libertad a última hora de la noche del miércoles.»⁹⁸

Felip Cortiella, home de grans sentiments humans i eminentment solidari, davant l'execució del jove carboner escriví un poema sota el títol de “La Federació Solidaritat Obrera”. El poema l'adreça als veïns dels carrers del Carme i del Roig amb motiu de l'afusellament del carboner Ramon Clemente García, jove de vint-i-dos anys:

Cors nobilíssims que amb delit incansable
comosos cel i terra heu remogut,
enfrent de la imminència espantosa
de ser immolada en flor una joventut.
Tot en va: la vostra ofrena pietosa,
el perill d'una immunda acusació:
ha sonat destra l'hora monstruosa
i ha clos per sempre tota apel·lació.
Més si heu fallit en la vostra santa empresa,
sense ressò als vostres clams agermanats,
heu triomfat donant vida i augustesa
als futurs veïnatges somniats.
Lloa, dons, al gest exemplarisme vostre,
malgrat l'horrible consumatum est!
Lloa als cors salvaguarda del temps nostre
que el bé exalcen amb bàlsams com aquest!⁹⁹

La Federació Solidaritat Obrera, després de la Setmana Tràgica, allunyada de socialistes i republicans va quedar sota l'ègida d'anarquistes i anarcosindicalistes, que van preparar un Congrés per crear una organització d'àmbit nacional espanyol. El II Congrés de la Federació de Societats de Resistència Solidaritat Obrera es va celebrar al Palau de Belles Arts de Barcelona els dies 30, 31 d'octubre i 1 de novembre de 1910. Aquest Congrés serà l'inici de la nova societat sindical Confederació Nacional del Treball (CNT).

Felip Cortiella, a través del seu sindicat de l'Art d'Imprimir, participarà en la dita constitució. Una vegada instituïda la CNT, el sindicat de Cortiella

es denominarà Sindicat d'Arts Gràfiques, amb seu social al carrer Tallers, 45. El dramaturg àcrata i català passarà a ser també cenetista.

ATENEU ENCICLOPÈDIC POPULAR

L'Ateneu Enciclopèdic Popular de Barcelona, entitat fundada el 1902 per Josep Tubau, Eladi Gardó, Roc Tocat, Francesc Layret, Luis Zulueta i, entre altres, Lluís Bulfi, que seria el primer president de l'entitat, fou un centre de cultura i d'instrucció de primera línia de les classes obreres i menestrals. Un centre popular amb vocació d'Universitat que serví per a la formació autodidàctica de molts joves barcelonins: Salvador Seguí, Joan Amades, Joan Salvat-Papasseit...

La seva primera comunicació publicada va ser al diari *Las Noticias* (12-10-1903), i deia: «*Con el título de Ateneo Enciclopédico Popular de Barcelona se ha constituido una nueva Sociedad, cuyo fin es la instrucción de los que, por vivir de sus manos, se ven más privados de ella.*»

L'Ateneu destacarà en la primera dècada del segle XX per la seva trajectòria cultural, cívica i recreativa. Per les aules de l'AEP passa la flor i nata de la cultura catalana i espanyola: Francesc Layret, Miguel de Unamuno, Pedro Dorado Montero, José Ortega y Gasset, Ramiro de Maeztu, Anselmo Lorenzo, Odón de Buen, Pere Coromines, Josep Comas i Solà, Jaume Aiguader i Miró, Eduard Marquina, Pompeu Fabra, Josep Puig i Cadafalch, Francesc Carreras Candi, Josep Prat, Jaume Brossa, Gabriel Alomar i, entre molts altres, Felip Cortiella.

L'Ateneu Enciclopèdic Popular, com la majoria dels centres del seu temps, disposa d'escola, biblioteca, sala de conferències, laboratori, gimnàs... La seva dedicació a l'ensenyança es veu incrementada amb l'arribada de l'Escola Horaciana, fundada per Pau Vila, que tenia per lema: "Instruir delectant". De l'Horaciana són mestres Manuel Ainaud i Andreu Nin, que amplien l'elenc de mestres de l'escola de l'Enciclopèdic dels Josep Parunella, Teresa Pintó i Maria Baldó.

L'Ateneu (AEP) s'organitza en Seccions, ja des d'un principi existeixen la d'Excursions, la d'Estudis Literaris, la de Gimnàs i Esports, la de Ciències, la d'Esperanto, la de Teatre... L'AEP promou vetllades teatrals al Teatre Apolo del Paral·lel a preus populars i la Secció de Teatre organitza al local

del carrer del Carme, 30, lectures comentades d'Ibsen i de Maeterlink: *Un enemic del poble* i *La intrusa*, respectivament. Un dels col·laboradors esporàdics d'aquesta època és el dramaturg Felip Cortiella. Xavier Fàbregas, en el seu treball *Teatre català d'agitació política*, diu: «Felip Cortiella, conseqüent amb les doctrines àcrates que professa, és internacionalista; però tanmateix, el seu amor a la terra el porta a valorar el fet diferencial de Catalunya i a defensar d'una manera abrandada la cultura dins la qual s'insereix la seva obra i el poble al qual d'una manera immediata va dirigida.»¹⁰⁰

Felip Cortiella per carta li fa saber al seu germà que torna a estar sense feina, Ferran, des de París, li contesta: «No perdis temps i vine...»¹⁰¹ Per segona vegada viatja a París amb la idea de trobar feina, els seus dos fills, Fernanda i Aureli, queden a Barcelona a casa de la seva dona, Maria Martret. A París aquesta vegada tampoc troba feina i, sense èxit en el seu propòsit, decideix retornar a casa. Abans del seu retorn a Barcelona té temps de visitar el museu del Louvre, assistir a diversos concerts de música clàssica i passejar pel bosc de Bolonya.

Novament a Barcelona, la primavera de 1910, pronuncia a l'Ateneu Enciclopèdic Popular la conferència: "Irradiacions. De la simplicitat del cor i elevació moral i intel·lectual com a condició essencial per a la més alta creació i fruïment de la bellesa". A la Junta de l'AEP d'aquells moments hi trobem Amadeu Hurtado (president), Ramon Martínez Gras (vicepresident), Josep Maria de Sucre (secretari) i Joan Ferran i Torras (bibliotecari).

Aquell mateix curs se celebren a l'AEP diversos cicles de conferències, especialment d'ensenyament. També destaca la xerrada d'Antoni Calderer Morales sobre el teatre futur.

Felip Cortiella, en la seva conferència pronunciada a la sala d'actes de l'AEP, fa una lloa de l'ofici de tipògraf: «Amables oients. Fondament afectat, des de molt jovenet, per l'espectacle esglaiador de la injusta i vergonyosa societat actual, he dedicat la meva bona voluntat, tot el millor que hi pot haver en mi, a l'estudi i cerca de solucions dels més seriosos i complicats problemes íntims i morals, sense descuidar, naturalment, els materials i exteriors, uns i altres, no ho oblidem mai, complements inseparables d'un mateix i fonamental problema en tots els ordres de la vida i col·lectiu de tota la humanitat. (...) Tipògraf com soc per vocació de la meva infantesa, i convençut que un ha de parlar amb preferència, en públic, del que estima i creu conèixer a fons, les meves paraules, fàcils o entrebancades, aquell to i

aquella força d'intimitat i de convicció que deixen per ser l'expressió justa i sincera de lo que intensament se viu o s'ha viscut i d'una manera inevitable reviu poderós i emocionant a la més feble vocació, i amb major motiu si aqueixa ha d'alçar-se embolcallada de quelcom malaventurat.»¹⁰²

Cortiella, en la seva intervenció, fa un repàs al seu amor per la tipografia i per les facultats creatives dels artistes: «Tot l'amor i els bens ideals en què ell s'inspira i els crea. Pot, doncs, el veritable artista mancar d'altres tresors sobre la terra; més aqueixos són propis i exclusivament d'ell. I el mateix equilibri i especialíssimes compensacions que trobem entre l'art i l'artista, es poden afirmar de l'amor i el seus dolcíssims embriagaments entre els que són dignes de sentir-ne i de fruir-los. Així ho ha cantat l'Aubelina, filla d'un tipògraf precisament; l'enamorada sublim que, a l'oïr de llavis de l'home digne i estimat que una altra dona li ha pres el cor primerament, en un moment suprem d'altruisme, com sentint glòria de la conscient i feliç parella desglossa aqueixes estrofes:

Sense drets de propietat,
indignes sobre persona.
l'amor lliure bescantat
brinden al món que raona;
que en desitgi la dolçor,
corprès, amb la pensa honrada,
distingint del lliure amor
la llicència descarada;
puix prescindir és pueril
de la sanció religiosa,
i fins de l'acte civil,
mancant consciència amorosa;
que no és la febre sensual
ni el capritx dels viciosos,
la set espiritual
que apropa els cors primorosos;
aquell devindre enyorós
de dos sers en la florida,
perllongant-se en les clarors
de son ofrena exquisida...!

No, no han estat del tot desagradables els meus amors amb la tipografia, ja que, entre altres raons, ella ha sigut, en bona part, la meua universitat...»¹⁰³

Cortiella parla del seu ofici, dels companys que ha tingut, dels encarregats i de tot allò que li ha servit per aprendre l'ofici: «¡Com no evocar aquí la figura humil d'una indefinible i inconscient distinció, del malaurat Teis aquell simpàtic jove exquisit que vestia tan senzill i endreçat, amb la seva gorreta escocesa de sarauista, ell que solia quedar en darrer terme, joiós, ja contemplant com els altres ballaven en la Sociedad el Vencedor, ja assaborint en silenci els graciosos acudits del floret dels *remendistes* de l'època d'or de Can Ramírez, els Xairó, l'Àngel Ainé, l'Avel·lí, en González, en Simonet, en Robles, el bonadós Robert, aquest altre malaurat robat a la flor de la seva joventut per la terrible tuberculosi, i tants altres que ara no sé recordar...! Jo el veig, encara al pobre Teis, amb la seva blavenca bata al taller, descoberta la testa, negre i ondat cabell, llençant la mirada serena i profunda dels seus bells ulls negres i brillants sobre un original que acaba de rebre de mans de l'encarregat i anant-se'n a acotar seriós damunt la pulcra galera...»¹⁰⁴

Felip Cortiella també s'endinsa en el món del corrector, a qui anomena el ser invisible dels grans creadors: «Proudhon, Franklin, sou vosaltres! Ajudeu-me amb vostre lluminós record! Rousseau, tu que, com Ell, te vegueres desconegut i befat el caminar cap baix, al pes de prenys immortals, dona'm la serenor que en les teves solitàries excursions treies de la Natura i et mantenia tan alt! I vosaltres Ambrós, víctima propiciatòria del teu amor i del teu deure; mestre Guanyavents, i també tots vosaltres que jo no he pogut conèixer i emular: gardeu-me de tacar i d'ofendre a la que heu amat i per la que tant heu sofert! Feu que per ella les meves paraules brollin pures i inspirades, lluminoses i atraients com estels; que es tornin versos de roses, de gessamí, de lliris blancs, de violetes, rimats per Beethoven, per Wagner, per Chopin...! (...) Mireu-lo! Mira tu, generós Kropotkin, acomplint-se per ell, en part, la teva perfecta, component i corregint els propis fils de l'esperit. (...) Cavaller, el corrector de sentiments refinats, com a bon gelós del seu jo: conscient digníssim que l'home futur comença, amb ell li està prohibit cohibir i imposar. Atent, senzill, amorós, paternal, fidel i harmònic amb si mateix i amb el compliment del seu deure, explícit i eloqüent, és el flam unidor i orientador de tots els companys.»¹⁰⁵

Cortiella, acaba la seva exposició lloant el treball del corrector i del tipògraf, tots dos capaços de crear l'harmonia i la bellesa d'un llibre: «En fi;

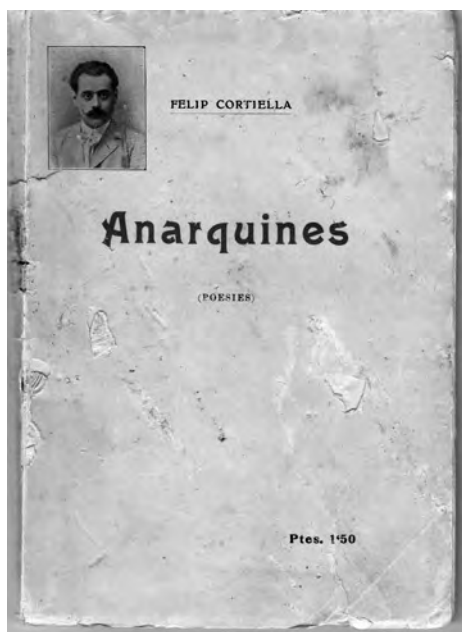
pot, tal volta, el corrector, en determinats casos, mancat de pràctica per a muntar un motllo; més ell, i sobre tot ell, sabrà, si cal, acabar-lo d'embellir i harmonitzar sortit d'altres mans, puix en coneixerà més altri l'íntima estructura i el poder de bellesa i de significació, ja que, per a ell, per exemple, un fris és un paisatge, el llorer de l'esforç intel·lectual i artístic que es brinda al lector; una lletra inicial, uns llavis que es desclouen, el preludi d'un himne que comença, i també, i, a la vegada, el gust i el record d'una època; una línia blanca, una pausa, un repòs expressiu, una fita assolida, l'anunci d'un nou panorama i d'una nova fita; una nota, reculls de claredat i il·lustració...»¹⁰⁶

Finalment, hi fa ballar tots els signes, lletres, símbols i expressions tipogràfiques que donen forma i vida al llibre que en el seu si interpreta tota la Natura. Cortiella demostra amb aquesta xerrada el seu amor a la tipografia i a la importància del seu ofici.

La conferència va ser publicada per ell mateix a la Impremta de J. Ortega del carrer Sant Pau, 96. Miquel Guitart, sobre aquesta particular conferència, escriu: «És lo més selecte i exquisit que es deu a en Cortiella, és tota l'exemplaritat i pulcríssima obra de la seva vida, tot el goig fruit i tota l'amargor soferta en les seves lluites contra tots; és la condensació, en puríssima essència, de lo que ha sentit la seva ànima delicada, tot cantant-nos les bel·leses de la tipografia.»¹⁰⁷

Guitart afirma que d'aquesta obra, *Irradiacions*, pocs intel·lectuals catalans es van fer ressò, ni tan sols la premsa llibertària va comentar-la. Només el poeta Joan Maragall va adreçar-li una carta en què deia: «Estimat Cortiella, grans mercès per l'exemplar que tant amablement m'ha dedicat de les seves *Irradiacions* i encara més grans mercès de plaer espiritual que m'ha donat la seva lectura l'he trobat d'una serenitat i puresa d'ideals que és cosa exquisida, i sortida d'una ànima apassionada com se veu que és la seva. (...) Les tres últimes pàgines són d'una poesia tal, que sembla que la composició d'un llibre s'assembla i esdevingui una cosa de tan profunda bella com la Natura; sembla que apareixien fonts i rius, i prades i muntanyes i arbres moguts pel vent. Vostè m'ha fet sentir el gran art que hi ha en la tipografia, Si en cada ofici trobés un com vostè, el treball esdevindria glòria de la vida i la humanitat se faria nova. Com donar-li dignament les gràcies per tal emoció? Prengui-les al seu gust, de son amic.»¹⁰⁸

Felip Cortiella, poc després de publicar el llibre *Irradiacions* amb la conferència de l'AEP, va entrar a treballar al *Diccionario Enciclopedia Seguí* de-

Coberta del llibre de poesies de Cortiella, Anarquines

dicant-se a corregir originals i proves d'impremta. Guitar ho comenta: «I allí va treballar fins que, en el mes d'agost de 1911, fent unes calors que de molts anys no havien sigut tan fortes, junt amb el treball intens i de compromís que realitzava, en un local impropï i mal ventilat va esclatar la malaltia que arrossegava, i que segurament ja portava de molt temps en el seu organisme, a causa d'haver treballat en tan diverses feines, com ja hem exposat en aquestes planes, creient que sols són un pàl·lid reflex de la realitat. Fent festa alguns dies i tornant a la feina, creient que sols fora una petita indisposició, però havent de plegar altra volta, i, consultant a molts metges, fins als més eminents, anaren passant els mesos i al ser al voltant de Nadal va plegar definitivament de la casa Seguí.»¹⁰⁹

Felip Cortiella va destacar també com a poeta, versificador de l'anarquia en llengua catalana. La seva estada com caixista a l'Avenç el marcarà definitivament en la defensa de la seva llengua i, des d'aleshores, s'hi mantindrà fidel a les seves idees anarquistes i a la seva llengua materna. El seu tarannà catalanista no l'impedeix ser internacionalista i ho és des del seu vessant

anarquista. La seva fidelitat als seus ideals, i a la llengua catalana, li portarà greus problemes tant en el sí del moviment llibertari com en el món de la cultura catalana. Uns el consideren massa catalanista i els altres massa llibertari. Josep Termes, a *Història del moviment anarquista a España (1870-1980)*, parla de Cortiella: «De la lectura de les seves memòries manuscrites es desprèn la visió d'un jove anarquista idealista, malaltís, ardent defensor de la publicació en català, la lírica del qual evoluciona del naturalisme modernista al més desenfrenat noucentisme. Morí a Barcelona, pobre, abandonat i desconegut el 1937, quan era una de les figures més originals de l'anarquisme literari en català i catalanista.»¹¹⁰

Va publicar *Anarquies* (Poesies) l'any 1908 a la Llibreria d'Antoni López, Editor, Rambla del Mig, 20 de Barcelona i s'hi imprimí a la impremta d'aquesta editorial al carrer de l'Om, 8. Els 26 poemes d'aquest recull els havia començat a escriure el 1902. Un d'ells "Matinera" fou musicat per a cant i piano pel Mestre Amadeu Argelaga, la seva tornada diu: «És matinada, / jo no he dormit, / recull l'aubada / plors de la nit.»¹¹¹

Al pòrtic del llibre l'autor escriu: «Aquí et faig ofrena, curios llegidor, del que crec és el primer tomo, fet en català, cantant l'anarquia, vers un món millor, en humils estrofes de trobador humà. Amorós te'l brinda, volent sols de tu, si de la justícia n'estimes l'imperi, que per apreciar-lo tot no et fiis de ningú, més que de ton propi deslliurat criteri.»¹¹²

Entre els poemes hi ha versos dedicats a Montserrat on acaba dient: «Ditxós el dia, / oh Montserrat!, / que l'anarquia / t'hagi llevat / monjos i frares / i el lladre Estat!»

Al poema dedicat a la llengua catalana fa un elogi d'aquesta llengua mil·lenària: «Oh llengua estimada, / llengua del meu cor! / Qui no t'ha cantada / no sap que és conhort!»

A continuació podeu llegir 3 poemes del llibre *Anarquies*¹¹³ de Felip Cortiella.

AL MODERN PÀRIA

Escopit pel roí capitalisme
molestat per la bestia autoritària,
jo admiro el teu gran cor i el teu civisme
fent obres redemptores, oh modern paria!

No sols t'admiro, en ta obra redemptora,
sinó que tant com puc ton pas segueixo
en el llarg via-crucis vers l'aurora,
que amb tu somnio i per la qual deleixo.
No hi ha poder que per tu ni trontolli
ni erro greu per tu no es rectificui,
com no hi ha pedestal que no sorolli
ni pensa honrada que no es fortifiqui.
Sense treball, mal vist per ta família,
errant pel món d'alè exterior,
ferm amb ton bé allí on tot cau i s'humilia,
de l'avenir n'ets tu gran constructor.
Per tes hores amargues d'incomprens;
per ta bravesa i exemplar virtut;
pel ple humanisme en què t'he sorprès,
rep, modern paria, mon coral salut!

LA FONTADA

I

Ens hem llevat de bon matí
joves i vells, amb la mainada,
i amunt, amunt per bell camí
n'hem aixecat una tonada.
Tonada alegre, de ventura,
que el cor omplia de consol,
lliurat allí, en plena Natura,
fruit el raig primer del sol.
Després del cant a el bon dia,
hem assajat altres cançons,
amunt, amunt, feliç sempre via,
reblerts d'oxigen els pulmons.
Quan finalment ja som a lloc,
esclata un visca la infantesa,
i mentre els vells encenen foc
festeja a grat la juvenesa.

I en mig de bromes i amorettes,
de grans riallades i acudits,
se van fonent les costelletes
fins a llepar-nos els dits.
Tornem els cants, tot fent ginesta,
s'enjoia el cel d'un blanc profund,
llueix la terra els tons de fusta
i és la fontada un altre món.
I la brivalla salta i crida,
alegres tots com pardalons,
i els vells, cofois de la sortida,
el foc reviu amb tions...

II

Mig ajaguts en la bosquina,
mentre uns quants fan el dinar,
contra lo injust que al món domina
ens hem posat a planeja.
Se seguiran vies novelles
en tota mena de qüestions,
finides ja rancúnies velles
que han emboirat els horitzons...
Se fundaran centres d'estudi
com cap poble no ha vist mai,
llocs d'educar, on tothom s'ajudi,
se dignifiqui un comú esplai...
Acabarem amb certa utopia
que a la malícia ha fet somriure:
es farà tot en llengua pròpia
i s'aprendrà, al fi, el goig de viure...
S'acabaran les males cares
i bona part de sofriments,
s'esborraran antigues tares
i tots serem més conseqüents.

III

Havent dinat com uns marquesos
d'aquells que no han anat a captar,
molts joves cors s'han fet promesos,
estrenant l'hora d'estimar.
Hi ha hagut dites de les bones,
ha finejat tot el jovent,
que un hom s'inspira veient dones
que son la flor del món conscient.
Havent llegit versos "dels nostres"
tots hem cantat, i fins ballat,
s'ha encès el goig en tots els rostres
i ni un, ni un sol s'ha emborratxat.
Però no és cert que l'ubriaguesa
no ens ha deixat un sol moment...
de treure'ns restes de lletgesa
que son mortalles del present.
I quan els caure de la posta
a nostres llars anem tornant,
en tots els cors l'auba s'acosta
d'un altre viure, el bé triomfant.

A LA DONA FUTURA

Dona futura,
jo t'he somiat
resplendent pura
ton cor preuat!
No passa dia
ni faig cap nit
que ta harmonia
no em bati el pit!
Jo et sento viure
dintre el meu front,
amb bell somriure

d'un altre món
que tot just s'obre,
gran i suau,
sense cap pobre
ni ningú esclau!
Jo et veig brillant
com el matí,
jo et veig amant
fins a morir;
mel regalada
ton gai parlar,
bes d'estelada
ton pur mirar!
Jo et veig, despresa
de lleis amb saviesa
les naturals.
I us veig corpresos,
tu i un galant,
omplin de besos
el primer infant,
en tu encisada
Als dos abraçar
amb ta mirada
d'ensomniar!
I et veig encara,
cada cop més,
la vera mare
de tot progrés.
Dona futura,
jo t'he somniat
ofrenant pura
ton cor preuat!
Qui et pogués veure
en son camí!
Qui et pogués veure
abans de morir!

VI DRAMATURG LLIBERTARI

ELS DRAMES SOCIALS

De Felip Cortiella no hem d'oblidar el seu tarannà divulgatiu de la Idea, paraula en què aleshores es designava a la difusió de l'anarquia a través de publicacions i d'associacions culturals. Xavier Fàbregas, al seu estudi sobre el teatre català d'agitació política, diu: «A casa nostra el representant del teatre anarquista, en sentit estricte, és Felip Cortiella, obrer, tipògraf, militant de molt jove de les organitzacions llibertàries, defensà i mirà de propagar la doctrina anarquista a través d'una producció literària vària i relativament abundant: la seva fidelitat a uns principis, i la seva honestedat personal, rodejaren la seva figura d'un cert prestigi, sobretot dins els cercles anarquistes.»¹¹⁴

En totes les obres de Cortiella trobem un apassionat interès per fer del teatre una plataforma didàctica amb clars exemples de comportament llibertari, i totes elles mostren uns fins utòpics dirigits a canviar la societat. Des de la seva plataforma escènica aconsellarà als obrers la biblioteca bàsica que han de llegir, parlarà de les provocacions policials i lloarà per damunt de tot l'ètica del comportament llibertari. Les obres que van obtenir més popularitat en els cenacles obrers i que millor resumeixen aquest comportament àcrata són: *Els artistes de la vida*, *Dolora* i *El Morenet*.

Els artistes de la vida és un drama en tres actes i un pròleg, escrit el 1897 i que Cortiella va adreçar a la seva filla Fernanda, on l'autor acaba dient: «Les idees generoses són el tresor de més valor que un fill pot heretar d'un pare honorat que lluiti pel benestar de tothom.»¹¹⁵

En aquesta obra hi planteja la defensa de la voluntat individual per damunt de qualsevol mena d'imposició. Cortiella considera que, per a un anarquista, no hi pot haver desencís, perquè no ha de defallir mai en la llarga lluita per aconseguir la societat ideal, abandonar la lluita és traïr la idea en perjudici propi i de la humanitat. A un dels personatges, Torrents, li fa dir: «Com que nosaltres mai devem oposar-nos al compliment de la voluntat individual, sobretot si és impulsada per un fi lògic o artístic, no hi ha més remei que resignar-se a la voluntat del company o companya llei suprema entre persones ben educades i amigues de la llibertat.»¹¹⁶ En una altra escena de l'obra fa que els personatges, obrers dignes i marcats per un anarquisme modèlic, el Dijous Sant vagin a veure una representació d'*Espectres*, d'Ibsen, a un centre social. Cortiella, com diu Fàbregas, en el seu assaig: «Si l'anarquisme intel·lectualitzat i difús considera els drames d'Ibsen com una objectivació de l'individu enfront de la societat, per a Felip Cortiella, Ibsen, tot i essent el dramaturg més apropiat als seus ideals, participa encara de massa vacil·lacions i els seus personatges són febles i carregats de prejudicis, incapaços, per tant, d'ésser presos per exemple.»¹¹⁷

L'obra de Cortiella està inspirada en la vida que l'envolta i en la seva pròpia idiosincràsia, sempre lloa l'home que s'ha fet a ell mateix, que s'ha bastit amb un magnífic bagatge cultural, o sigui, l'obrer que a base de lectures s'ha autoformat esdevenint un ésser il·lustrat. En l'Escena III dels *Artistes de la vida* llegim el diàleg següent entre tres personatges: «Fernanda: -Mira, Torrents, què ens regala el pare! Torrents: -A veure, noia (La Fernanda desfà el farcell i li mostra els llibres.) És el regal que em podríeu fer agrair més, Ferrer! Ferrer: -N'hi ha pocs, però ensenyen moltes coses. (En Torrent va mirant els llibres.) Entre ells hi ha ciència i art, *La comedia nueva*, d'en Moratín; *El arte escénico en España*, de l'Yxart; *Las personas decentes*, d'en Gaspar; els *Espectres* i *Un enemic del poble*, de l'Ibsen; el *Germinal*, d'en Zola; *La Sociedad futura*, de Grave; el *Déu i l'Estat*, d'en Bakunin; *Los bienes*, de Proudhon; *El dolor universal*, de Faure; *La conquista del pan*, de Kropotkin; *Lombroso y los anarquistas*, d'en Mella; *l'Algo*, d'en Bartrina i *La muerte y el diablo*, d'en Pompeu Gener. Torrents: -Això sí que són joies de nuvis. Fernanda: -Altres prefereixen metalls i pedres!»¹¹⁸

Seguim amb *Dolora*, poema dramàtic en un acte, que va ser representat al Teatro Circo Español en una vetllada organitzada pel Centre Fraternal de Cultura el 7 d'octubre de 1903, amb la participació de la companyia

d'Enric Guitart. *Dolora*, consta de dos vessants, una centrada en el contingut social, on l'autor fa dialogar a dos obrers, un convençut de la causa i l'altre no; i en la segona vessant trobem el tema llibertari de l'amor lliure. A la primera part de l'obra un manobre i un paleta dialoguen a peu de la seva feina parlant de les hores que han de treballar per guanyar un miserable jornal. El paleta considera que amb sis hores hi hauria suficient: «El Manobre: -Si n'hi ha que encara treballen catorze... i setze... i divuit... i fins vint, d'hores! El paleta: -Mal ne treballassin trenta! A vós el que hi hagi que treballa tantes hores us consola... us resigna passant de qualsevol manera... i us prepara a morir com un anyell sense, tal vegada, ni un segon haver tingut la sort de voler viure com un home... A mi, ni un segon haver tingut la sort de voler viure com un home... A mi... veieu?... tant els que treballen més com els que en treballen menys, d'hores, em donen més força per a contribuir a que no se'n treballi cap... com ara. El Manobre: -Això no ho veurem nosaltres... ni ningú potser! El Paleta: -Vós em sembla que no! Us heu fet massa manobre! Vós -i no us ho prengueu malament, perquè no ho dic per a ofendre-us, sinó amb tota la bona intenció que voldria per a mi mateix-, vós ja no sou més que una trista eina del treball..., un mecanisme que tragina maons i morter, sense caldre adonar-se si s'espatlla, perquè no costa res trobar-ne d'altres. El Manobre: -No sé que haig de fer! El Paleta: Aquesta és la vostra desgràcia: no saber què heu de fer! El Manobre: *un xic picat*: -Escolteu: i vós sent paleta que voleu dir que no sou tan esclau com jo? El Paleta: -Esclau, sí, tant, no. Perquè jo, a dintre meu, a cada moment hi sento alens de llibertat. I a l'obra, enfilat a la bastida, me'n ric de les receloses ganyotes dels amos i dels encarregats..., i quan som a cobrir, se m'eixampla el cor pensant que totes aquelles parets que hem pujat, plenes de nínxols per a aquesta (*signant avall*) ciutat de la mort, algun dia aniran a terra per alçar la Ciutat Amorosa..., la ciutat del bon treball..., del goig i de la vida, fent com fan molts com jo aprenent i ensenyant a tothom de fonamental i posar rocs..., i bigues..., i maons a la nostra obra..., a l'obra de tots..., a l'obra del futur. Compreneu, ara, per què us heu fet massa manobre? Perquè aneu perdent el natural de ser home, avui que se'n pot ser més que mai sentint anhels de ser paleta..., i arquitecte mestre..., i també manobre!, alhora cooperant a la nova obra.»¹¹⁹

En la segona vessant de *Dolora* veurem com els dos personatges, Aubel i Germínia, realitzen un diàleg peripatètic mentre caminen per una carretera

entre camps al moment de la posta de sol. Aubel dialoga amb la intenció de fer comprendre a Germínia la necessitat de compartir l'amor sense lligams ni prejudicis.

Les principals idees programàtiques del teatre de Cortiella tendeixen a construir l'ésser humà ideal, imbuït dels postulats àcrates que, a través de la fraternitat i la llibertat, han de conduir a la plenitud individual. Cortiella traça l'actitud que cal adoptar davant la societat futura per acabar amb la societat burgesa, egoista, corrompuda, que serà transformada per la revolució anarquista. Els personatges de Cortiella assoleixen la felicitat a través de l'ideal anarquista. Sovint llurs expressions prenen un to líric quan es refereixen a la societat futura i n'adverteixen la possible immediatesa. L'idil·li entre Aubel i Germínia a *Dolora* culmina amb aquestes expressions: «Aubel, baixet i mig abraçant-la amb molta tendresa: -Si n'hi ha, de belleses, per estrenar que sols podem tenir estrena amb nosaltres!..., tu i jo! (La Germínia va per separar-se instintivament.) No t'apartis!..., que jo mai t'havia somniat, aquest goig infinit..., tan dolç!... No t'apartis!... Què hermos!... (La Germinia tanca i entreobre els ulls dolçament sorpresa.) Quina obra mestra d'art revolucionari, consagrats els dos a fer present l'avenir harmoniós..., radiant d'intel·ligència, de bons cors, realitat que per els altres encara és impossible!»¹²⁰

El Morenet es va estrenar el 6 de desembre de 1905 al Teatre Apollo, dins les Vetllades Avenir, també amb la companyia d'Enric Guitart. Aquesta obra s'allunya del doctrinarisme d'altres peces anteriors i s'acosta als drames de baixos fons d'autors com Juli Vallmitjana. En tot cas he de dir que les obres de Cortiella que estic citant són anteriors a *La Xava* de Vallmitjana.

La primera escena d'*El Morenet* comença en un saló del Cafè-Concert Palau d'Or, al fons al centre hi ha un mirall on han escrit amb blanc d'Espanya: «*Todos los días tarde y noche Gran succès de la divette española "NINA". Entrada Libre.*»¹²¹

Aquesta obra dramàtica és la que va despertar més interès del públic i, fins i tot, de la crítica, encara que no sempre positiva. En aquest drama que té per escena els barris baixos de Barcelona, el protagonista és un expressidiari que descobreix, a través de l'anarquisme, la possibilitat de regenerar-se. La mort violenta acabarà amb aquest procés, malgrat això perdonarà al seu assassí, fent tota una apologia contra la violència. El Morenet, ja amb un

peu a l'altre món, exclama: «-Git... taneta... no el delateu... A... ca... ba... rà... com... com... jo!... (vol redreçar-se i cau a terra mort...)»¹²²

L'estrena d'aquesta obra fou seguida d'una dura crítica, tant des dels periòdics burgesos com dels periòdics llibertaris com *Tierra y Libertad*, que no l'acabava d'entendre. Tant Felip Cortiella com la seva col·laboradora Maria Vila van replicar als diaris, fins i tot a la premsa llibertària. L'Agrupació Vetllades Avenir va enviar un comunicat a la redacció del periòdic *Tierra y Libertad* amb el prec que el publicuessin contestant la crítica d'*El Morenet* firmada per un redactor amb el pseudònim de Rioja, però *Tierra y Libertad* es va negar a publicar-la, així com *El Productor* i *El Trabajo* (Sabadell).

Arran d'aquest afer les Edicions Econòmiques Avenir van editar l'any 1906 l'opuscle firmat per Oreig, "*El Morenet*" i la crítica; i ho feren per sortir al pas de certes tergiversacions. Cortiella feia memòria de la seva contribució al llançament del teatre lliure i digne, d'orientació àcrata no sols a Catalunya sinó que foren les primeres arrels d'aquest tipus de teatre a Espanya. Singularment, a Cortiella, li dol més la crítica, quasi de burla, que fan de la seva obra alguns mitjans anarquistes, tenint en compte que ell ha dedicat tota la seva vida a propagar l'ideal llibertari als quatre vents des de 1890.

El comunicat de les Vetllades Avenir anava dirigit als companys en general: «Una frase de la obra ha chocado, por lo visto, al compañero que se firma Rioja; frase en la que quizá encontramos la causa de su desagrado. Al intentar poner en claro su significado, vierte el pseudo crítico malévolas insinuaciones, de las que con energía protestamos, insinuando abiertamente a la verdad, se intenta zaherir al autor de la obra y compañero nuestro de Agrupación, cuya vida de actividad y de abnegación en pro de nuestros ideales nadie puede discutir. Si el crítico firmante no adivina a quienes se refiere la aludida frase, diremos que esos otros no ha de parecerse *El Morenet* son los que solo conciben la acción solidaria y revolucionaria en forma de exteriorizaciones de mi quijotismo estéril: los que por falta de una verdadera e integral emancipación, pueden preconizar las más radicales soluciones y aceptar, en cambio, como buenas ciertas transacciones legalistas; son, en fin, los miopes de espíritu que, abarcando sólo limitadísimo horizonte de mejoramiento humano, quisiera encerrar en él nuestros ideales, excomulgando a cuantos pretenden traspasarlo.»¹²³

Aquesta discussió era normal, des de feia temps, en els ambients culturals anarquistes. En el comunicat continuen parlant del crític de *Tierra y Libertad* que havia proposat un altre final per *El Morenet* que consistia en

la redempció del protagonista. Les Agrupacions Avenir li contesten: «*Desgraciadamente para el arte, no nos dice porque motivo; pero este no puede ser otro que el de dar satisfacción al gusto literario romántico del crítico en cuestión, ya que ni por la finalidad que se ha propuesto el autor, ni por el desarrollo logístico de la acción conforme a los caracteres de los personajes, es admisible semejante desenlace. (...) Termina el crítico doliéndose de que las obras de principiantes (!) se representen solo en familia; pero esto no reza con las Veladas organizadas por nuestra Agrupación; pues, si bien es verdad que a ellas asisten en gran número jóvenes compañeros ávidos de emoción artística que con su actitud entusiasta nos alientan en nuestra empresa, cábenos también el placer de haber atraído a ellas a elementos de campos muy diversos.*»¹²⁴

Un fragment de l'escrit de Maria Vila, diu: «El primer acte és un quadre de colorit precís, viscut, de l'ambient en què s'ha de desenrotllar aquell; la taula de joc voltada d'homes i dones atents i seguint afanyosament la volublesa de les cartes que va donant el que mena el joc, aparentment tranquils però endevinant-se que d'un moment a l'altre pot esclatar-se una sagnant lluita; els remors que venen de la sala d'espectacles: la veu de la Nina cantant una cançó que guspireja picardia; els aplaudiments d'una multitud frenètica. I El Morenet, airós, gentil, recolzat al mostrador i contemplant amb goig des d'allí a l'estrella de moda, a l'ídol passatger d'ell i d'aquell públic sensual. (...) Les primeres escenes són un preludi que ens dona els motius dels éssers que veurem produir-se tal com són, bons o dolents. La Gitaneta, amb ses gelosies, encara que fundades, però tendra com una mare; el Morenet, no provocador i astut, com diu el crític de *La Publicidad*, sinó generós i cor obert a tot el que val, ple de vivesa, de gran cor, de genials subtileses, de sentiments que el vici no ha pogut desarrelar i d'una noblesa heroica, com ho demostra el fet de no delatar al Nelis a pesar d'exposar-se a acabar la vida en un presidi. També hi trobem dues figures de segon ordre que en alguns moments es mereixen ser de primer: la Trucs i el Trencafiles, amb son natural infeliç però abnegats i bondadosos, dues víctimes inconscients de la societat actual i de son medi. (...) Aquest esclat violent de la Gitaneta i d'altres que se'n succeeixen en el seguit del drama no es poden qualificar de focs melodramàtics, doncs els actes impulsius són propis d'aquests ser. La passió és el què causa més víctimes entre ells.»¹²⁵

Maria Vila parla del autor d'*El Morenet*: «El senyor Cortiella dona proves, en un altre sentit, de ser tan valent com són els herois i estar molt

convençut del que es proposa, doncs en els nostres temps es té una horrible por a les cartes intercalades en les obres teatrals, segurament per l'abús que se n'ha fet, i ell s'hi ha atrevit, i aquesta ardidesa li ha valgut una forta censura de l'element oficial. Però cal preguntar: En la realitat no hi intervenen cartes? El pervindre somrient o el paorós problema; la mort o la vida, de vegades no depenen d'una carta? (...) La carta és d'un anarquista que està pres per sustentar i propagar els seus nobles ideals.»¹²⁶

TEATRE ANARQUISTA EN CATALÀ

Podem afirmar que l'anarquisme es va convertir en punta de llança als escenaris europeus pel prestigi de l'obra d'Ibsen. En totes les seves obres, però sobretot a *Un enemic del poble*, traduïda per Cortiella, lliga amb la ideologia àcrata de característiques individualista. El seu principal èxit és en els països llatins, principalment a Espanya. Xavier Fabregat, en el seu estudi sobre el teatre anarquista, manifesta: «Calia combatre la cultura burgesa amb una cultura obrera. El teatre tingué un paper important dins d'aquest programa d'agitació cultural.»¹²⁷

L'obra d'Ibsen és l'afirmació, tal vegada entre un xic de Nietzsche i un altre de Stirner, del Jo individual dins de la societat. En *Un enemic del poble*, Ibsen ens mostra com el doctor Stockmann s'enfronta a tot un poble en denunciar que les aigües del balneari estan infectades, malgrat els interessos privats del municipi, dels propietaris del balneari i dels comerciants. L'individu s'enfrontarà a tothom perquè no sempre les majories tenen raó. El doctor Stockmann, com un Don Quixot etern, dirà: «L'home més poderós del món, l'home més fort, és el que es troba més sol...»¹²⁸

El biògraf d'Ibsen, G. Wilson Knight, afirma: «*El drama d'Ibsen es en un tiempo psicológico, social y cósmico. En autoridad y poder compite con los dramas de la Grecia Antigua y Shakespeare.*»¹²⁹

Una altra obra d'Ibsen traduïda per Cortiella és *Rosmersolhn*, que fou estrenada per l'Agrupació Vetllades Avenir el 13 de juny de 1905 al Teatro Circo Español amb la col·laboració de la companyia teatral d'Enric Guitart. Aquesta obra tingué força èxit de públic i es va tornar a posar en escena l'octubre de 1907 al Teatre Lope de Vega del Poble-sec. El periòdic *Solidaridad Obrera* publica una extensa ressenya firmada amb el nom de "Sencillo", el

qual manifesta que el públic ha seguit, en mig d'un silenci extraordinari, l'obra d'aquest autor noruec de teatre modern. El crític fa un resum de l'obra i comenta les relacions de Rosmer i Rebeca, així com el món en què viuen a la recerca de l'amor i l'harmonia. El redactor acaba dient: «*Nuestro plácese a todos por habernos proporcionado una velada que bien deseáramos que los teatros de altura nos lo sirvieran tan agradables; y en particular la sociedad que lo organizó, por ser plausible iniciativa de facilitar la cultura popular, haciendo una obra verdadera y eficaz, para elevar el intelecto de la Clase Obrera, por lo que puede estar satisfecho de su atrevimiento y haber sido la primera y hasta ahora única Sociedad Obrera que practica la divulgación del Arte moderno.*»¹³⁰

Els mals pastors i *L'epidèmia* són, entre les obres d'Octave Mirbeau, les més representades pels grups teatrals anarquistes. La primera va ser traduïda per Cortiella amb la col·laboració d'Ignasi J. Sardà; i la segona per J. C. Noguera. El tema central d'*Els mals pastors* és la lluita obrera, l'ideal d'emancipació i les contradiccions humanes. Entre els diàlegs dels obrers trobem els principis llibertaris de no voler tenir amos ni líders polítics, i d'enlairar com bandera l'eslògan internacionalista: "Si ningú treballa per a tu, que ningú decideixi per a tu", i en boca de Juan, un dels personatges, sentim: «¿Compreneu el que jo he volgut de vosaltres? El que espero de la vostra intel·ligència i vull que mostreu, una vegada més, al món dels vividors polítics, aquest exemple nou, fèrtil, terrible, d'una vaga feta, al fi, per vosaltres sols, per a vosaltres sols. I si tinguéssiu que morir en aquesta lluita, heu de saber morir per els vostres fills, per els que neixin dels vostres fills.»¹³¹

A *L'epidèmia* de Mirbeau, el tema principal és la crítica a la falta d'honestedat dels polítics. Aquesta obra manté una certa semblança amb *Un enemic del poble* d'Ibsen. Pere Coromines, que va seguir de prop el treball de Cortiella amb Ibsen i Mirbeau, afirmava que l'obra d'Ibsen viuria per sempre perquè era completament humana.

A *L'epidèmia* veiem com el comissari d'un Ajuntament decideix silenciar la contaminació que tenen les aigües i la insalubritat de certs aliments que causen víctimes en una caserna, i això els deixa tan tranquils. Una víctima civil, que si els preocupa, però que silenciaran per a no pertorbar els seus interessos electorals.

Paral·lelament a aquest teatre de clar sentit social, crític, anarquitzant i de denúncia del sistema dominant, apareix el teatre parroquial. Aquest tea-

tre confessionalment catòlic atacarà als anarquistes, classes populars, lliurepensadors, ateus, maçons i anticlericals. Però aquest teatre confessional té resposta, segons explica Pedro Vallina, a *Crónicas de un revolucionario*; després de l'estrena d'*Electra*, obra anticlerical de Benito Pérez Galdós, van esclatar sorolloses manifestacions a Madrid: «*Que contrarrestaban una protesta "jesuítica" contra dicha obra.*»¹³²

Aquest públic, lliurat a l'obra que representen les agrupacions dramàtiques anarquistes, és apassionat i exaltat: durant les representacions aplaudeixen als autors que fan d'obriers revolucionaris i increpen als que fan de repressors. Això produeix que, de vegades, en mig d'una funció l'autor, que fa de patró o de repressor, pari la funció per dir-li al públic assistent que ell també és un obrer i que la representació només és una ficció.

Cortiella, malgrat que destaca la diferència cultural catalana, no es considera un nacionalista; al contrari, per la seva condició àcrata és *internacionalista*, però ho és des del vessant de català. En *flametes del gran amor*, ambientada a la plaça Rosés de les Corts, fa un elogi de la llengua catalana. Mateuet, el principal protagonista, està assegut a un pedrís del carrer Taquígraf Garriga llegint el llibre *Els íntims triomfs deliciosos*, llavors el seu amic Enric li diu que no l'entén perquè està escrit en català: «Amb bona voluntat i constància -li contesta Mateuet-, i començant per estudiar bé el nostre idioma, que ens dignifica i és la clau meravellosa que obre l'esperit a tots els coneixements, aviat hi entendries i t'aniries fent l'amo. Jo tingués més temps.»¹³³

El diàleg entre el Mateuet i l'Enric continua amb cites a la sardana, la cultura, les noies. L'Enric li pregunta si té xicota, si festeja? I el Mateuet li respon: «En les tasques de la cultura es festeja sempre! Sempre! Es festeja tot el superior que hi ha i hi pot haver en la vida. Clavat-ho al cor i al cervell, tot això, si en tens i en vols tenir. Però les tasques de la cultura, de vera cultura, exigeixen de més grossos i silenciosos sacrificis. Això altre tampoc no ho oblidis, si és que una i altra cosa poden interessar-te, en honor de tu mateix. No tot és dansar sardanes i ballets, com que ja pertany a la cultura, reclama atenció viva i que l'ànima no sigui insensible a una elemental galania. M'has comprès?»¹³⁴

Mateuet manté també diàleg amb Gracieta, la qual es sorprèn per veure'l per les Corts. Ell li manifesta que ja fa un any que ha deixat Barcelona i ara viu al carrer Morales. Tots dos havien treballat en una fàbrica de ganivets, però es coneixien d'abans, d'un dia d'esplai a la Font dels Ocellets. Mateuet

la convida que assisteixi a la Societat en què promouen cultura pels obrers i ella li promet que hi anirà. Mateuet, ple de goig, li recita un vers:

Era una tarda encantada
a la Font dels Ocellets.
Tu, jovencella espigada
donaves la berenada
als teus menuts germanets.
Jo, nou en aquells indrets,
a beure vaig a apropar-me
i em vas brindar un cantiret.
-Gràcies amable angelet!,
vaig dir-te en assaciar-me.
I després, per a orientar-me:
-On treu aquest caminet?
-A la via del tramvia.
-Tot això, que bonic és!
-Si ho veia a punt de dia!
-Ja l'hi veig! I ara més, més!
I sempre, i a totes hores!,
bellíssim, aquest defores,
amb tan dolça companyia...
Zels obriren tons ullets,
tot besant amb la mirada;
nova set a mi em prenia,
i, del jorn dels Ocellets,
al cor ta imatge gravada.
Que moro amb els regustets
d'aquella tarda encantada!¹³⁵

Les flametes del gran amor són les del Mateuet i la Gracieta. Ell la convida a assistir a la Societat cultural en què milita i li diu que allà estan fundant un orfeó i una biblioteca: «Organitzarem conferències, excursions d'esplai, i alhora d'ensenyament, visites col·lectives a escoles del treball, als museus i als salons d'art, i als tallers d'artistes amics, depurarem, enlairant-lo el tracte social, i per mica que se'ns ajudi, sense pretendre desvirtuar la nostra obra,

que ho hem de consentir, no pararem fins que aquesta barriada, avui encara tan apàtica i ensopida, sigui un viu fogaret d'ennobliment d'ella mateixa i fins de tota la humanitat.»¹³⁶

Felip Cortiella, en *La brava joventut*, continua amb la seva proposta de la catalanització de l'anarquisme. Es tracta d'una comèdia en dos actes segons l'autor necessàriament bilingüe per la fidelitat que en ella vol recrear. L'acció transcorre a Barcelona època actual (sic), l'escena representa la sala de redacció del setmanari anarquista *La Nueva Era*, a les parets els retrats de Louise Michel, Kropotkin, Anselmo Lorenzo... Els redactors a la sala discuteixen sobre si la paraula "Exuberancia" porta "h" intercalada... Miret: «-Yo con esto de las haches y de las bes y las ves, siempre me encuentro confundido. Gómez: -Esto es un mal muy catalán. Cases: -Vaja, ja surt el mal muy catalán. Gómez: -¿Y cómo no, con vuestro apego al idioma regional, a pesar de llamaros internacionalistas y partidarios de una patria universal? Miret: -Es que el internacionalismo no excluye ni niega las naciones, sino al contrario, las afirma y reconoce todas. Gómez: -¡Vamos hombre no digas disparates! Miret: -Y llamarse internacionalista quiere decir, según yo lo entiendo, sentir amor y respeto por todas las naciones y arder en deseos de inteligenciarse y fraternizar con todos los pobladores de las mismas, en ellas, a través de ellas y a pesar de los gobiernos y de ser o poder ser ciudadano libre en todas. Gómez: -Nosotros, los anarquistas, no debemos admitir nación alguna. Miret: (ràpid amb un somriure maliciós): -Ni l'espanyola? Gómez: -... ni luchar por ninguna patria chica, sino por una muy grande, la de todos los humanos. Lo demás es cháchara pura de nacionalistas y reaccionarios. Miret: -No estoy conforme.»¹³⁷

La Blanca Rodríguez, també redactora de *La Nueva Era*, proposa fer excursions científiques i artístiques, anar a sentir sovint com brama la natura i dedicar-se a la lectura dels autors: Guyau, Ruskin, Emerson, Ibsen, Pi i Margall, Martí i Julià, Maragall i també l'autor de *La Dreccera*... «Blanca: -He ahí, en breve síntesis, nuestra orientación. Y finalmente, para llevarla a la práctica en lo que se refiere a nuestro periódico propongo que como símbolo de ella y de su sano revolucionarismo, y en justo homenaje a quien ha fortalecido mi fe en el porvenir y nos ha enriquecido a todos con sus altruistas desvelos e inspiraciones. Augusto Castanyer, cambiemos el título de nuestro semanario por el de su última obra publicada *La Dreccera*. Y que, consecuentes con nuestros principios de libertad y fraternidad, cesemos de producirnos en Cataluña, como indeseables provincianos del Estado que a todos nos tiraniza y brindemos las columnas de nuestro

paladín a cuantos compañeros quieran colaborar escribiendo en catalán. Tots els catalans: -Bé! Molt bé... Gómez: -¡Vamos a levantar más fronteras! Blanca: -¡Al contrario! Vamos a dar un paso para que desaparezca una de las más odiosas: la que, por comodidad de nuestra incultura, y tanto o más que los gobiernos de España, hemos levantado e impuesto nosotros en casa ajena. En nuestras relaciones, en los sindicatos, en periódicos y carteles, y en toda clase de impresos, en los mítines e incluso en nuestras tituladas escuelas de natura y racionalistas tormento y desnaturalización de los niños catalanes en su propio país, también por comodidad y en ilusorio beneficio de los no catalanes. (...) Gómez: -¡Pero si precisamente los compañeros catalanes contrarios al uso del catalán en nuestras propagandas son muchos! Blanca: -¿Muchos? Matusalén y sus nietos, todos rutinarios y perezosos, y ninguno con la sensibilidad y el espíritu justamente rebelde y dignificado del verdadero anarquista. Y si, compañero Gómez, fuese cierto lo que afirmas, ello no haría más que poner de manifiesto hasta dónde llega la afrenta que sobre todos nosotros pesa, y lo mayormente necesario y urgente que es acabar con ella. (...) Gómez: -¡Ah si Anselmo viviese!... Blanca: -Por el pronto... -y mientras nos preparamos para llevar a cabo muy en breve una labor más completa de naturalidad y eficacia, sin desatender nunca casos especiales-, que cada cual escriba en nuestro periódico en el idioma que le dé la gana, catalán o castellano, con la sola condición, desde ahora, que todos los trabajos tengan un valor doctrinal-táctico o de crítica educadora, y reúnan por lo menos, medianas formas literarias. (...) Lliberta: -Jo ofereixo donar aquí mateix uns cursets de català per a tots els companys i companyes que en vulguin aprendre o perfeccionar el que sàpiguen, i amb lliçons especials per als castellans, amb la seguretat que, a més d'honorar-se i d'honorar-nos als catalans amb la coneixença i ús a Catalunya de la nostra llengua, tindran belles ocasions de conèixer la seva. (...) Blanca: -A August Castanyer le pediremos que nos escriba la biografía y, cuando no le sea posible, una silueta de nuestros beneméritos, ilustres o humildes, difuntos o vivientes todavía, que él ha conocido y tratado, e injustamente olvidados, y las publicaremos con los retratos respectivos, empezando con la de Rafael Farga i Pellicer, nacido en esta capital, y a la que seguirá la del madrileño Ernesto Álvarez. Lliberta: amb gran entusiasme: -Serà tot un renaixement!... Gómez: -¡Si viviese Anselmo! Blanca: -A Anselmo Lorenzo se le recordará también. Y si indudablemente habrá que lamentar su espíritu dogmático, reseco y poco levantado, y que sufriese alguna ofuscación, como tantos hemos sufrido y hecho sufrir, por defecto étnico o rivalidades personales... Igualmente se le tributarán los honores

debidos por sus aciertos y por su entereza y consecuencia en casos de persecución.
(Amb un to més senzill) *No tengo más que deciros, compañeros...*¹³⁸

LA LLUITA PER L'IDEAL

L'èxit inicial de la representació dels drames de Cortiella s'aturarà per una crisi personal, pels problemes polítics de l'època i, sobretot, per la malaltia que pateix. Miquel Guitart parla d'aquest temps en què Cortiella cau malalt: «Les causes d'arribar a aquesta cruel malaltia (esgotament nerviós amb constant neuràlgia cerebral) ha estat els immensos esforços que durant tant anys ha dedicat a tota mena de feines, privant-se del dormir, i també de menjar, per a organitzar actes de propaganda i cultura, dels quals, com ja hem vist, ell n'ha estat l'ànima; component i corregint-se ell mateix totes les seves obres, corregint treballs de tots els companys que l'han demanat, amb la més bona voluntat, dirigint assajos, guiant o donant iniciatives, i fins ensenyant d'escriure a molts que després l'han volgut fer passar per un vanitós, un extremat, i l'han traït, convertint-se en verinosos enemics; i també la justa indignació que ha sofert veient triomfar les mitjanes, i menys que mitjanes, llepant i arrossegant per tots els fangs, i el digne i deslliurador combatut amb el més extremat rigor, i el seu ideal puríssim menyspreat pels que l'havien d'encoratjar, per ser únic el llur fi: la fraternitat de tots...»¹³⁹

Guitart acaba el seu apunt biogràfic fent saber que Cortiella, en els darrers temps, ha escrit alguna poesia i un nou drama, així com ha estat honorat pels seus admiradors de l'Agrupació Horaci. Efectivament, Felip Cortiella, el 1917, escriu el drama *La parella ideal*, que va estar a punt de ser estrenada aquell mateix any al Romea, però marcat d'anarquista els propietaris del teatre li giren l'esquena. Cortiella no tornarà a representar cap obra al centre de Barcelona. *La parella ideal* tardarà deu anys a ser estrenada i ho farà el 17 de març de 1927 a l'Agrupació Cultural de la Dansa de les Corts. Entre l'elenc figuraven les actrius Ana Pahissa, Maria Callejas, Joaneta Peiró, i els actors Josep M. Albert, Jaume Obiols i el seu fill Aureli Cortiella i Martret.

Cortiella en aquesta obra novament planteja les seves preocupacions humanes de la societat futura, i planteja com s'ha de viure l'amor lliure i

fer real l'ideal llibertari. Remei, protagonista de l'obra, mentre toca el piano, recita les estrofes següents:

T'he somniat, home futur,
t'he somniat tot tu bella,
semblant amb ton cor pur,
semblant arreu joia i saviesa.
Aixeca el vel al bell demà,
radiant d'amor i benaurança:
torna a n'el fons del cor humà
la fe en el bé i la confiança...
De tu me'n parla la natura,
et veig venir en tot eco lleu
et trobo a tu en cada acció pura
i et sento flaire del cor meu...
Dolç cavaller dels meus amors,
punyit, com jo, per la innobles,
infanta en mi els ardits cantors
que el món embalumin de bonesa!...¹⁴⁰

L'autor tanca l'obra recordant, a través de Feliu Ferrer, que la societat actual encara té els defectes del passat: «La veritable, la definitiva parella ideal, si mai pot existir amb totes les perfeccions a la terra, l'hem d'esperar del per-vindre, fent tots per acostar-nos-hi! *Teló.*»¹⁴¹

Felip Cortiella continua, malgrat tots els seus problemes econòmics i físics, afiliat a la CNT, organització que no abandonarà mai. Joan Fronjosà, a *L'obrerisme català. Els precursors*, parla de la crisi que va passar *Solidaridad Obrera* l'any 1916, a l'època dels directors Manuel Andreu primer i després José Borovio, i cita la proposta confederal que li van fer a Cortiella: «L'any 1917 es va oferir la Direcció de *Solidaridad Obrera* a Felip Cortiella. Malgrat que estava delicat de salut i no podia treballar i l'oferta significava per a ell un ingrés que prou necessitava, Cortiella va condicionar la seva acceptació que *Solidaridad Obrera* fos redactada en català. En la reunió dels comitès Regional i Local es va discutir l'acceptació condicionada de Cortiella. Fou molt divertit. En Pestaña no ho entenia, Miranda esbufegava, i el Noi (Seguí), veient que la proposta tenia poca acceptació va suggerir que el

diari fos bilingüe. Possiblement aquesta proposta hauria estat acceptada si Felip Cortiella, amb raó, no s'hagués mostrat intransigent. *La Soli* continua redactada en castellà, i Cortiella resta al marge.»¹⁴²

El poeta, dramaturg i activista llibertari mantingué sempre la idea de crear un periòdic en llengua catalana. Ja ho havia intentat amb *Avenir*, que fou de breu durada, però continuava tenint la idea de seguir les passes de Lluanas i Pujals amb *La Tramontana*. Jordi Martí Font, en el seu estudi sobre *La Tramontana*, ho explica: «La petjada que *La Tramontana* havia deixat en els setze anys en què sortí puntualment cada setmana, sempre que no estigués suspesa, practicant un anarquisme en català sense complexos i alhora popular, va fer que la revista tornes a ser editada en diverses ocasions, sobretot des de grups llibertaris que unien catalanisme i anarquisme.»¹⁴³

La Tramontana va passar per tres intents de ser ressuscitada, la primera vegada aparegué el 24 d'octubre de 1903, amb les mateixes planxes, gravats i capçalera de l'històric periòdic, sota l'impuls de Joan Usón i Josep Mas-Gomeri, de la qual només es coneix un número; la segona vegada a càrrec dels col·laboradors del periòdic *Avenir* Josep Mas-Gomeri, Joan Usón, Josep Grau i Albert Masferrer, en els quals trobem la firma de Tomàs Herreros, Enrique Pujol, F. Vidal i Espartaco. La nova *Tramontana* (sense l'article) portava el subtítol "Sociologia, Interessos populars, Arts i Lletres", va aparèixer l'1 d'agost de 1907 anunciant-se com periòdic setmanal i redacció al carrer Tallers, 16, segon pis. En el número 8 de la publicació de 1907 els redactors anuncien que deixen la revista: «vist el dèficit que produeix, considerant que amb 2.500 llegidors que té actualment a Catalunya no n'hi ha prou per sostenir-se tal com és, acorda donar-li més extensa circulació sortint redactat en castellà des del número vinent. Per aquesta causa, els companys que l'han redactada en català es retiren i cedeixen amistosament la redacció a altres companys.»¹⁴⁴ Jordi Martí Font continua: «De la revista que tenia periodicitat setmanal, en sortiren 18 números, el darrer datat el 20 de desembre del mateix any, però només els vuit primers van ser en català.»¹⁴⁵

L'any 1913 hi hagué una nova temptativa de treure *Tramontana* a càrrec de Salvador Seguí "El Noi del Sucre", però només va sortir un número, el 15 de febrer, que fou dedicat a Josep Lluanas i Pujals. Segons Teresa Muntaner, companya de Seguí, la redacció estava al carrer de l'Hospital, 82. En aquest únic número va publicar un article Anselmo Lorenzo i es parlava també del

cas del Doctor Queraltó. Aquest eminent doctor havia manifestat que el problema de la tuberculosi es podria solucionar amb l'aplicació de la justícia social. El doctor considerava que la classe obrera, la més afectada per aquesta terrible malaltia, es beneficiaria de viure en una societat més justa i en un entorn més higiènic. El doctor Queraltó denunciarà al Patronat de Metges d'haver permès extirpar quirúrgicament un tatuatge d'exaltació anarquista a un malalt. Els seus escrits a la premsa seran motius de querrela pel Patronat de Metges, que portaran al doctor Queraltó als Tribunals acusant-lo d'injúries.

El 30 de novembre de 1914 mor al carrer Casanova, 32, de Barcelona Anselmo Lorenzo Asperilla (Toledo, 21 d'abril de 1841), anomenat "*el abuelo del anarquismo*", que venia publicant al periòdic *Tierra y Libertad* la història del moviment obrer ibèric amb el títol d'*El Proletariado Militante*.

El seu sepeli fou una multitudinària manifestació de dol dels obrers catalans, que van acompanyar al fèretre desfilant pels carrers de Barcelona fins al Cementiri de Montjuïc.

Fins al 1937 no hi hauria cap diari anarcosindicalista en català, aleshores aparegué, el 22 de febrer, el número 1 de *Catalunya* com "Òrgan Regional de la Confederació Nacional del Treball". En aquest primer número Lluís Companys i Frederica Montseny fan una salutació i s'anuncia la mort de Tomàs Herreros, exdirector de *Tierra y Libertad*.

Felip Cortiella coneix i manté amistat amb la majoria dels militants de la CNT que es bellugaven al voltant de Salvador Seguí "El Noi del Sucre" (1887-1923). Entre els quals hi havia Francisco Botella, Josep Viadiu, Francesc Comas "Peronas" i Amadeu Bernardó. Aquest darrer, en el seu llibre de records, diu: «*Conocí personalmente a Salvador Seguí; me lo presentaron Felip Barjau y Feliu Jané; había hablado con Felip Cortiella, padre de Aureli, amigo mío, en el viejo caserón de la calle Mercaders, número 25, y en la imprenta Valls de la calle Tàpies; había estado en su casa de la calle Valencia e Independencia; había ido al Español a verle jugar al billar, como luego jugaba en el Tostadero de la plaza de la Universidad el día en que lo mataron, y nunca nadie –ni el mismo– habría creído que daría motivo a tanta letra escrita. (...) Fiel a sí mismo, cuando le mataron únicamente había cambiado el rojo propio de la juventud por el de la reflexión que le había impuesto la responsabilidad de su cargo de secretario de una organización sindical que contaba, en Cataluña, con más de trescientos mil afiliados.*»¹⁴⁶

La influència àcrata i catalana de Cortiella també la trobem al jove poeta barceloní Joan Salvat-Papasseit (1894-1924). Les *Irradiacions*, de Cortiella,

conferència llegida a l'Ateneu Enciclopèdic Popular, seran un punt de referència per l'imaginari del jove Salvat, que amb els seus mots juga amb la tipografia i, a més, farà servir la paraula en el seu periple poètic avantguardista amb el títol *L'Irradiador del Port i les Gavines* (1921). *Les sirenes dels joves intel·ligents* (*Orientacions futuristes*) de Felip Cortiella és un dels opuscles que llegeix Salvat-Papasseit, alhora que manifesta que vol anar sempre a l'avantguarda entre els intel·ligents i els gosats. Salvat-Papasseit, l'any 1917, edita la revista *Un enemic del poble*, inspirada en l'obra dramàtica homònima d'Ibsen.

Felip Cortiella, l'any 1918, publica en un volum de la Novel·la Nova (número 49) dues narracions: *Els precursors* i *El niu secret*. En la primera història descriu una tarda d'octubre a la Barcelona humida d'un dia feiner d'un obrer en vaga passejant pel moll, el seu lloc preferit per guaitar els vaixells ancorats i el moviment del mar. Assegut damunt d'uns taulons, malmesos pel sol i la pluja, medita sobre la seva vida d'obrer explotat. Sol al moll, ni acompanyat aquella tarda per la silueta d'un pescador conegut "El Coixet" -venedor de periòdics al carrer de l'Hospital davant del pasatge Bernardí-, reflexiona. L'Amadeu en la seva solitud treu paper i llapis i ple de sentiment i nostàlgia escriu un poema dedicat al seu amor "A ma estimada Claudina":

En més hores amargues d'impotència
quan el dubte em rosega i m'emmetzina
sols recordar la teva pura essència
m'encoratjo, oh Claudina!
Ara mateix, en un lleuger desvari,
atret per l'hàlit de la mar traïdora,
mon front sentia ja el mortal sudari
d'una ona engolidora.
Ha estat un moment ràpid d'inconsciència,
que deseguida m'ha punyit el cor,
mercès a tu lliurat de la demència
que fa pensar en la mort.
Que no en deixi el record de la mirada!
Que no em manqui el retrem de tos alens!
Que jo servi la imatge benaurada
quan la injustícia em venç.

Al cap d'un instant, com d'encanteri, aparegué la seva estimada Claudina, després d'una bona estona mirant el mar i de xerrameca profunda entre abraçades i petons, la parella, feliçment enamorats, desaparegueren caminant pel Paral·lel amunt.

L'altra narració, *El niu secret*, narra una tarda festiva de juny passada fora dels llocs més freqüentats pels barcelonins, com són les fonts de Montjuïc, el Tibidabo, Sant Genís dels Agudells, la Bonanova o les platges del Besòs al Llobregat.

L'autor narra un passeig bucòlic per la serra de Collserola on gaudeix de la tranquil·litat per llegir i descansar en plena resplendent natura. Allà veu una parella de joves que festegen en el seu niu d'amor. Quan la tarda declina, tots plegats i unes monges, retornen amb el ferrocarril cap a Barcelona. Poc es poden pensar la parella que, no sols els observa ell, sinó també les monges, que sospiren cada vegada que es fan un petó. En fer el tren la tercera parada la parella s'aixeca i s'acomiaden amb un petó als llavis, tot quedant fins diumenge pròxim a la fonteta de la muntanya. A l'*Apeadero* baixa el noi, que surt caminant Balmes avall, i llavors el protagonista, que ha tingut la sort de presenciar l'idil·li en el niu secret, s'abalança a la finestra amb el barret a la mà i esclata, cridant ben fort: -"Salut Jove".

Felip Cortiella, a causa de la seva malaltia i crisi familiar, passa uns anys d'angoixa i depressió, temps que ha de sobreviure com pot, alhora que canvia sovint de residència. Pateix la separació amb la seva primera dona, Maria Martret, que continua vivint al carrer Viladomat, 15, amb els seus fills Fernanda i Aureli. Cortiella viurà una temporada al carrer Sant Benet, 9, de Mataró, on el setembre de 1917 rep una carta de la seva filla, que està passant una temporada al poble de Vila-seca. Cortiella escriu i rep nombrosa correspondència; en una missiva del 29 de juliol de 1924 a la seva filla li diu que, a partir d'aleshores, li enviïn la correspondència al Cafè dels Corders del senyor Andreu Tomàs, al Bruc del Mig. Cortiella retorna a Barcelona instal·lant-se a la Rambla del Carmel, 50, botiga; poc després fa saber als seus amics i coneguts una nova adreça per la correspondència, la botiga d'espardenyes La Samaritana del carrer del Carme, 41, domicili de la seva germana.

El seu fill Aureli passa una temporada a casa del seu oncle Ferran a París, treballant en la botiga d'espardenyes. Més endavant ja emancipat viurà al carrer Peu de la Creu, 15, la mateixa escala on va néixer i viure Joan

Amades durant quaranta anys. Aureli serà filòleg català i autor de llibres com *Vocabulari de barbarismes i castellanismes*.

Felip Cortiella, finalment, s'anirà a viure amb l'escriptora Maria Vila al carrer Taquígraf Garriga, 50, amb qui tindrà un fill, Aubel Cortiella i Vila.

Cortiella s'escrigué amb nombroses personalitats de la seva època, correspondència que es conserva dipositada a la Biblioteca de Catalunya; hi ha missives de Francesc Vidal Solanes, Joan Maragall, Louise Michel, Maria Martí Julià, Ricardo Mella, Max Nordau, Eugeni D'Ors, Josep M. de Sucre, Ateneu Enciclopèdic Popular, Joan Pérez Jorba, Josep Pla, Carles Rahola, Santiago Rusiñol, Miguel de Unamuno, Plàcid Vidal, Salvador Vives, Salvador Torrell i Eulàlia, Emili Guanyavents, Ernest Vendrell, Jaume Brossa, Pau Casals, Jordi Rubió, Francesc Curet, Salvador Gustavo, Josep Lleonard, Octave Mirbeau, Alejandro Lerroux, Víctor Colomer... També s'escrigué, amb data de 1928, amb la seva família Ferrer, immigrada a l'Havana (Cuba), i amb els seus cosins, Acràcia i Germinal Ferrer i Puig. Al poeta Joan Maragall, després de rebre una carta seva, li contesta: «Atentíssim Maragall, estimat amic! M'he cregut en el deure de fer-li saber que si jo algun dia li pogués ser útil o complaure'l en alguna cosa, que me n'he anat a viure a casa de la meva germana, carrer del Carme, 41, sabateria. La sobtada imminència d'aquesta societat no m'ha permès testimoniar-li fins avui el meu agraïment per l'amoríssima postal que vostè va tenir la gentilesa d'enviar-me dies enrere, tot seguit de rebuda i llegida la meva recent conferència, com un ansiós retorn de bondat enriquida amb l'aroma de les selectes ingenuïtats que atresora el seu cor. Quin goig, quin bé m'ha fet en mig de la misèria i repugnància de nostre ambient intel·lectual, perquè comprovada la finesa i l'altitud de ver poeta que jo havia endevinat i estimava en vostè! Ah, Joan Maragall, com en aquests moments us estimo Joan Rosmer! Sempre dels grans cors. Felip Cortiella.»¹⁴⁷

El dramaturg va escrivint, a poc a poc, les seves memòries cal·ligràfiques, que quedaran inacabades per la malaltia i per la mort. Quadern i papers que el seu fill Aureli dipositarà, anys més tard, a la Biblioteca de Catalunya. Entre els seus escrits inèdits hi trobem una reflexió sobre la proclamació de la II República a Catalunya: «Per haver-se proclamat la República el 14 d'abril de 1931 primer a Barcelona amb el nom de República Catalana, havent aquesta durat solament tres incerts dies per incapacitat, covardia i finalment cínica traïció dels mateixos que els fou fàcil proclamar-la. La

història de Catalunya amb els seus veritables herois aclarits i gelosos de les seves llibertats falsejades pel qui, per llur condició de simples aventurers polítics, pogueren fàcilment enganyar a una gran part del nostre poble, amb l'engany per damunt de tot i a costa de tot d'assegurar-se una vida de privilegis i de satisfaccions de vanitat per a ells i tots els seus.»¹⁴⁸

El filòleg i escriptor Joan Rocamora, a l'article "Un dramaturg llibertari fidel a la llengua", diu: «Cortiella és fill d'aquesta tradició republicana, socialista i lliurepensadora que combinava la difusió cultural amb la voluntat revolucionària, la construcció d'un contrapoder popular amb el catalanisme, l'antibèl·licisme amb l'amor a la natura, la defensa del matrimoni civil i l'amor lliure amb la lluita per l'emancipació de les colònies espanyoles. Noms com Josep Lluнас, Rossend Arús, Cels Gomis, Eudald Canibell, Francesc Maria Bartrina, Pau Alsina, Baldomer Lostau, Antoni Pellicer, Rafael Farga Pellicer o Valentí Almirall faran possible que durant els primers anys del segle XX els treballadors i treballadores catalanes tinguin una consciència de classe i de poble que van fer possibles moltes conquestes socials i polítiques.

No és casualitat, doncs, que la lletra de l'himne nacional de Catalunya, *Els Segadors*, fora escrit per el sindicalista llibertari i tipògraf, com Cortiella, el 1895: Emili Guanyavents. Una de tantes dades que tiren per terra aquests tòpics imposats sovint per ignorància i més sovint amb mala fe.»¹⁴⁹

Aquests lliurepensadors i republicans de què ens parla Rocamora no són altres que Josep Robrenyo, Abdó Terradas, Anselm Clavé, Rossend Arús, Conrad Roure... Cortiella, anarquista i lliurepensador també escriu un himne, "El Cant del Triomf":

Envers el cim de nostra deslliurança
un cant rebel, companys, volem alçar,
que als productors ompli de goig i esperança
i el regne dels tirans aconseguixi acabar.
Ja estem resolts a no mai viure sota,
eternes víctimes d'eterns malvats!
Volem el món deslliurat de burgesos,
de l'anarquia fruit les bondats!
Obrers del camp
i de la ciutat!

Oh morts de fam!
Braus productors
que les suors
us han robat!
Alhora tots un cop de mà
i el món corcat rodolarà!...
Que penosa és la jornada,
i el cim radiant que llunyà és!
Coratge, esclaus, per l'esquerpa drecera,
en lluita ardida, sense defallir,
que la victòria fa temps ens espera
amb un esplèndid, gloriós avenir!
Avant! Avant!
No pari el cant...
I que feliços en les nostres aubades,
cadascú mestre d'ell, digne i neutral,
èmuls de les testes privilegiades
que més enlairin la vida social!...
Avant!
Avant!
Mai més tirants! Mai més burgés!
Primer s'ensorri el món en pes!...
Ah!...
Dem-nos les mans!
Visca el progrés!
Visquem germans
per sempre més.

Felip Cortiella, després d'un llarg parèntesi de silenci, l'any 1933 publica *La Vida gloriosa*, on arreplega narracions, obres dramàtiques, poemes, articles i apunts autobiogràfics. El llibre recull a les primeres pàgines el seu retrat dibuixat per l'artista F. Vall. L'aparició del seu nou llibre és pel dramaturg llibertari una escapada cap endavant. De tant en tant havia aparegut algun text seu com "La Fontada" (d'*Anarquines*), publicat el juliol de 1929, a la revista *Nueva Vida*, però poca cosa més.

La vida gloriosa, apologia de la inel·ludible necessitat de la cultura obrera

Felip Cortiella ha deixat enrere els temps de les grans vagues obreres, els anys del pistolerisme, la dictadura de Primo de Rivera, la proclamació de la Segona República, la instauració de la Generalitat de Catalunya. El poeta i dramaturg, seguidor del doctor Domènec Martí i Julià, es declara anarquista i seguidor de Reclus, Graves, Cafiero, Fori, Faure, Pellicer, Ferrer i Guàrdia, Prat... Cortiella enlaira des de l'anarquia la seva veu en defensa de Catalunya: «L'anarquia gelosa de totes les dignes llibertats, dels pobles i dels individus. No pot permetre que Catalunya, resti exceptuada del dret de la seva llibertat, perseguits i turmentats molts dels seus millors fills i fins ultratjada i perseguida la seva llengua gloriosa; jo mateix, que des de que vaig entrar a la lluita he expressat tot o gairebé tot el meu anarquisme en català i a la catalana fins per allà el 1909 vaig creure que no valia la pena amoïnar-se per la llibertat particular de Catalunya, puix que pensava ja vindria junt amb la llibertat de tots els individus i pobles del món. ¡Santa innocència!

Sí, cal furgar i batallar per la llibertat de tots els pobles, i la del nostre també..., però amb més delit, i amb tots els socials radicalismes honrats que

es vulgui, i no com aquell que, parlant sempre de llibertat i de justícia i fent grans bocades d'ésser ciutadans del món els esparvera que Catalunya vulgui ésser independent i que amb el mateix afany de domini imposin tant com poden el seu llenguatge (per un regular un castellà del més dolent) a un poble que no és el seu.»¹⁵⁰

La vida gloriosa és per Cortiella el llibre total, on hi ha posat tot el seu enginy, tot el seu saber, tot allò que havia quedat en el tinter en els darrers vint-i-tres anys. El pòrtic del llibre no pot ser més apoteòsic amb el títol “Iniciació als insuperables bens de la cultura”, on fa un breu tast del seu pensament: «“La importància de la cultura només la pot comprendre la cultura”, han dit diversos dels nostres més il·lustres pensadors amb magnífica concisió, claredat i profunditat genuïnament catalanes, que és tant com dir amb un ple sentit d’assenyada i amorosíssima universalitat. (...) L’obra de la cultura és lenta. Això no ha d’espantar ni fer-nos abandonar el bon camí als que ja som en ell, sinó, al contrari, continuar-lo amb més coratge i fundada fe que mai, joiosos d’haver-lo encertat a la fi i de veure premiat sovint els nostres delers amb fineses i meravelles insospitades que solament de la cultura ens poden pervenir. Jo crec que en la Naturalesa tot ho és, de lent, cada element dintre la seva possibilitat de desenrotllament i evolució. (...) La cultura, volent ésser de tothom, no és esclava de ningú.»¹⁵¹

El següent escrit porta per títol “Sota el cel de París”, i li dedica a la núvia del seu germà Ferran, que viu a la capital de França. També inclou un poema dedicat al seu fill Aureli, que amb tretze anys visqué una temporada a la capital de la llum:

¡Visca, doncs, París el bell
que els bells somnis acarona,
el savi i etern donzell
que fa glatir tant per ell
nostra dolça Barcelona!
¡París de fe i de delit
en el treball i la ciència,
fogar de tota potència
per deslliurar l’esperit!
¡Hi dels plaers íntims purs,
espill de l’exquisidesa,

empar de tota bellesa,
penyora dels jorns futurs!
París de llums matineres,
el de les belles accions,
de les cançons i falleres...
i dels dolcíssims *gatons!*

Són les nou de la nit. París, eternament desficiós per lluir i pel goig fàcil i lleuger, es belluga, tomba i es llança afollat per tot arreu. Tramvies, òmnibus, automòbils, cotxes i ferrocarrils de tota mena porten, adelerats, fent tremolar el sòl de la ciutat mundial, gent i més gent d'ací d'allà, assedegada amb una set que no pot mal saciar, fins a trobar una mort prematura, i de vegades, massa sovint, ben tràgica. Els teatres, els balls, els cafès, totes les sales d'espectacles, pura i confortadors alguns, desfets i depriments la major part, s'omplen cada vegada més.»¹⁵²

Li segueix l'escrit "El goig sanitos del bon tracte", on cita a Benjamin Franklin per parlar dels bons costums i de la bondat humana: «I jo, humil català, bon fill de Barcelona, / per qui tothom deleix / i en ella s'embelleix / i brilla sa persona.»¹⁵³ Cortiella home idealista que espera l'arribada d'un món millor per a tots, exclama: «I no demanem, res més sublim ni cap més bell espectacle, ni a l'Art, ni a la Natura, ni als cels imaginaris, perquè ja tots ho tenim tot, tant com vulgueu, tan real i ben nostre.»¹⁵⁴

A *La vida gloriosa* publicarà dues obres teatrals *Flametes del gran amor* i *La brava joventut*, de les que ja n'he parlat. Un dels assaigs porta per títol "L'ànima prodigiosa" on lloa la natura i els seus éssers estimats (esposa, germana, mare, fills), així com de la seva felicitat: «Jo tinc a casa el més gloriós de la vida. No em cal anar forçosament a córrer món, ni tan sols pels centres d'art de la nostra Barcelona, per a satisfer les pures necessitats de l'esperit. Figureu-vos només que a casa, per gràcia de la meva dolça companya, és la casa de la Bellesa.»¹⁵⁵

Cortiella parla de les tres gràcies de la vida i ens les presenta revestides de poema: «Tres gràcies, temps ha, / l'ànima m'han pressa: / l'Amor, la Ciència i la Bellesa.»¹⁵⁶

També escriu uns versos sobre l'encís de l'Albaicin de la peça musical *Iberia*, d'Albéniz, i cita els grans cantants, com el català Emili Vendrell i el navarrès Julián Gayarre i la força de la música de Beethoven.

Cortiella, en el “Guiatge espiritual dels joves intel·ligents”, ens proposa que el nostre primer deure com joves és ser intel·ligents i ens manifesta que, si fem un treball intel·lectual, hem de fer alguna feina manual: «En Kropotkin, que va deixar d'ésser príncep de la tirania russa per a ésser-ho de la mundial llibertat, i que es guanyava la vida col·laborant en revistes de caràcter purament científic, solia repartir les hores normals dels seus lleures entre la propaganda revolucionària, en l'alt sentit d'aquest mot, i la confecció de mobles per al seu us domèstic, i en la qual, per cert, segons testimonis de companys i amics meus que havien estat a casa seva, a Londres, excel·lia com un consumat ebenista.»¹⁵⁷

Cortiella, en “Els íntims triomfs deliciosos”, parla de l'amistat i de l' enamorament: «He de repetir-ho: el goig selecte, els íntims triomfs deliciosos per la seva sens parell excelsitud, sols poden produir-se entre ànimes de delicats sentiments i llargament treballades i enfortides per la cultura. Belleza del pur esperit resplendint sempre honesta...»¹⁵⁸

Felip Cortiella, finalment, en la seva vida gloriosa, fa la darrera ofrena on ens diu que ell canta per a tothom i enlaira un cant lliure contra la misèria i la tirania: «...completament, tant si creiem o afectem creure en absurds dístics com si ens esforcem dignament i coratjosa per guiar-nos segons un serè i enlirat racionalisme obert a tota bona voluntat,»¹⁵⁹

La vida gloriosa recull també el poema “Del meu sentit de la llibertat”, un cant realment d'amor a la llibertat:

La llibertat que jo proclamo
que vull per mi i vull per tothom,
no en té pas prou negant Déu i amo,
ni expressar es pot amb un sol món.
És una cosa massa pura,
essència i flor d'existir;
i és tan fecunda com Natura
i enclou l'ofrena a l'avenir.
La veig enlaire, i és profunda;
la sento batre dins mon pit;
tenir-hi fe, de goig m'inunda,
creix mon alè i soc enriquít.
Amb tota l'ànima t'estimo,

jo la defenso alçant el vol,
puix per sos fruits res no escatimo,
poble com soc, mai sigui sol.
Així la guanyo i la venero,
així la vull, no pas de franc!
Així la mimo, així l'espero,
feta d'anhels i de ma sang!
Que si de cop la tirania
s'enfonsés tota amb els tirans,
ben poc el món hi guanyaria
si tots no fóssim més humans;
i prompte, prompte tornaria
a dominar la cafreria
amb igual fúria, o més, que abans.
I costarà, costarà cara,
si sempre es vol sens gaire esforç,
fins que l'ensenyi tota mare
com el més bell dels grans tresors.
La llibertat tot ens ho dona,
més també tot ens ho exigeix.
Foc haurà d'ella, ni és mereix,
tenir bon cor i, a més, decència;
tractar a l'humil com un igual
i semblar amor i intel·ligència.¹⁶⁰

Felip Cortiella creu que la seva obra no ha estat prou valorada ni pels llibertaris ni pels catalans. Ell, que amb els seus estalvis ha finançat els seus llibres, ara espera que *La vida gloriosa* tingui ressò i envia el seu llibre a escriptors, periodistes, personatges de la cultura, biblioteques, ateneus. Però no hi troba la resposta que espera del seu gran esforç pel seu treball intel·lectual i econòmic. Cortiella, desencisat del món cultural, manifesta que cap dels seus “amics” escriptors havia dit res de l'aparició de *La vida gloriosa*, ni tampoc cap Ateneu: «El silenci i fins el boicot han estat tan generals a Barcelona i a fora, respecte la darrera obra que he publicat, que alguns publicistes que més vaig cuidar a dedicar-los un exemplar ni privadament no m'han dit res, i a la majoria de llibreries han tingut gairebé sempre amaga-

des la meua obra com si es tractés del més dolent i lleig llibret... Ni tan sols a la Diada del Llibre l'han exposat a cap llibreria. Ni a les publicacions de López de la Rambla del Mig que controla *La Campana de Gràcia* i *L'Esquella de la Torratxa*.»¹⁶¹

Però Cortiella, malgrat tot, considera que no tot ha estat negatiu, ja que ha lliurat un exemplar a cadascun dels ateneus i centres de cultura de Barcelona, i de fora de la ciutat, que han cregut en els ideals de la justícia social. Fins i tot fa una llista amb la gent i les entitats a qui els hi ha enviat el llibre: Jordi Rubió (director de la Biblioteca de Catalunya). Pau Casals (músic), Emili Guanyavents (Tipògraf), Víctor Colomer (president de l'Ateneu Enciclopèdic Popular), Josep Maria de Sucre (Publicista). Joan Compte (Sindicalista). Biblioteques Populars de Catalunya, Sindicat d'Art Tèxtil de Gèneres de Punt, Sindicat Únic d'Art Gràfiques, etc.

El dramaturg reproduceix a les seves memòries inacabades algunes cartes d'agraïment que ha rebut per la tramesa de llibre.

Josep Maria de Sucre, amb data 17 d'abril de 1933, li diu: «Quina alegria m'haveu donat amb el vostre angèlic *La vida gloriosa*. (...) Cortiella si tots els homes fossin com vostè, la vida tindria en tot moment el màxim premi.»¹⁶²

El seu amic tipògraf i poeta Emili Guanyavents, amb data de 3 de maig de 1933, li escriu: «He llegit detingudament *La vida gloriosa*. M'ha agradat de debò. He vist, sobretot, aquell altíssim sentiment d'humanitat, de tolerància, d'altíssima, que no he trobat de faltar cap de les obres de vostè, però aquesta vegada quintaessenciat com mai. Crec també que només un tall d'amor entre els homes és capaç de millorar i, finalment, de transformar per complet la fins ara la miserable condició del planeta en què vivim. Però, què lluny estem, encara.»¹⁶³

I acaba amb la lletra que li envia el gran músic Pau Casal fent referència a *La vida gloriosa*, que diu així: «Platja de Sant Salvador, 28 de novembre de 1933: Sr. Felip Cortiella. He tingut el goig de rebre el vostre llibre expressament dedicat. Us agraeixo la molt exquisida atenció, a la qual he correspost immediatament això és llegint les seves 203 pàgines amb el màxim interès. Cal dir-vos que he fruit de debò llegint-vos i com podria ésser altrament, si tot és noble i pur al vostre llibre. No és un llibre com els altres perquè mai les coses que mereixin ser dites i perquè les diuen sense artifici. Mercès, ben sinceres, i rebeu una efusiva estreta de mà afectíssim amic. Pau Casals.»¹⁶⁴

Dibuix de Felip Cortiella fet per Miquel Soldevila l'any 1910

FINAL DE CAMÍ: CARRER FELIP CORTIELLA

La vida gloriosa serà la seva darrera obra publicada en un moment en què el dramaturg i poeta anarco-català està passant una crisi important, tant física com psíquica. Felip Cortiella viu els darrers anys de la seva vida marcats per la malaltia i pel tràfec de promoure el seu darrer llibre *La vida gloriosa*. A més, de tant en tant, escriu poemes com el que parla d'uns "reis mags àcrates" que porten la felicitat a la gent, titulat "Els més reis grans que vindran":

Uns reis vindran un dia tan bells, rics i galants,
que al món durant la joia, la joia a xics i grans.
Vindran per totes bandes, no encavalcats ni a peu,
sinó d'entre llums noves que a penes ningú veu.
Reis únics a la terra regnant sense espoliar,
somniaen per ofrena lo excels del cos humà
amb les voluntats franques i l'esforç propi
tot amor uns pels altres, corlligades les vides.
"I aquí tens lo que et falta", "pren tot lo que ara vols,
que ja no som com bèsties mirant per a ells sol."
I vindran aleshores els reis més bells i grans
eixits del seny de l'home, arreu del món germans.¹⁶⁵

Aquests reis mags republicans o, millor dit, àcrates aviat entraran en escena en el moment que el poble treballador comenci a prendre amb les seves mans la seva vida. La República perilla amb l'aixecament dels militars... Els fets del 19 de juliol de 1936, amb la victòria del poble contra els militars feixistes i l'inici d'un procés revolucionari guiat sobretot per l'anarcosindicalisme, representen moments d'alegria pel dramaturg que continua afiliat al Sindicat Únic d'Arts Gràfiques de la CNT i s'adhereix també a l'Agrupació Anarquista Els d'Ahir i els d'Avui, on figuren els seus amics Joan Uson "Juanonus" i Antoni Salud.

L'aparició del diari *Catalunya* és un altre motiu d'alegria per Cortiella, que porta tota la vida lluitant perquè la CNT tingui una publicació en català. El dramaturg visita la redacció de *Catalunya*, al carrer Consell de Cent, 202, on figura com redactor el seu company de l'Agrupació Avenir Josep Mas-Gomeri.

Cortiella, gran amant de la natura, esplèndid excursionista ja el 1910, quan tingué la primera crisi de la seva malaltia, i creia que la parca el vindria a buscar aviat, havia escrit aquest acomiadament: «Arreveure, muntanyes estimades! / Arreveure, tresors de mar i cel! / Arreveure, vergers i fontanades / que, en les meves hores d'esplai, / el cor m'heu alliberat d'angoixa i fel.»¹⁶⁶

Els seus darrers temps de vida el trobem al carrer Taquígraf Garriga, a les Corts, gairebé sense bellugar-se del seu barri, o tan sols acudint a algun dels actes organitzats per Els d'Ahir i d'Avui al local social de la Gran Via de les Corts Catalanes, 610.

La seva ment sempre en moviment i la seva ploma ràpida, de tant en tant, encara funcionen i escriu algun poema com el dedicat al "Tomaset de Les Corts", un fragment del qual diu:

(...) Del pare en té la dretura
de la mare, les dolçors,
a demés de l'hermosura;
i d'un i d'altre les clarors
que els ha prodigat Natura.
Ell ja ha estat a Montserrat,
quan altres ni a Vallvidrera,
al Liceu i en Salons d'Art,
i ha sentit extasiat,
els orfeons de primera.
(...) Que ell, el nostre infant seriós,
animeta delicada
i a tota hora revelada
amb son impuls generós,
un temps, que serà gloriós,
de gent somorta i viciada
que farà amb una creuada
poble lliure i venturós.¹⁶⁷

La Publicitat, el 31 de juliol de 1937, es feia ressò del greu estat en què es trobava Felip Cortiella: «El veterà anarquista Felip Cortiella, molt popular en el seu camp i reiteradament perseguit durant l'etapa del terrorisme

monàrquic, es troba greument malalt a la nostra ciutat, víctima d'un atac d'embòlia. Felip Cortiella havia fet una aportació apreciable a les lletres catalanes, i havia inspirat diverses publicacions obreres escrites en la nostra llengua, quan els propagandistes del seu camp tenen el mal costum de dirigir-se als obrers de Catalunya en un idioma que no era el propi. Les seves presons foren innombrables quan el tristament cèlebre procés de Montjuïc. L'edat avançada del pacient no poden abrigar gaires esperances. Malgrat tot, desitgem i esperem un ràpid desenllaç i estem segurs que la simpatia de tots els antifeixistes de Catalunya acompanya el vell escriptor en la seva malaltia.»¹⁶⁸

La tarda del mateix 31 de juliol el periòdic confederal *Catalunya* anunciava la seva mort: «Aquesta matinada ha mort el company Felip Cortiella, comptava 66 anys (error, 65 anys), i patia del cor. Felip Cortiella havia fet una aportació molt apreciable a les lletres catalanes, i havia inspirat diverses publicacions. (...) Era un veterà militant de l'anarquisme i en el nostre camp era conegut de guia. (...) Últimament pertanyia a l'Agrupació anarquista "Els d'Ahir i els d'Avui".

(...) Estem segurs que tots els antifeixistes voldran acompanyar-lo a la seva darrera estada el malaguanyat company i vell escriptor anarquista.»¹⁶⁹

La Vanguardia, sota el títol de "Los que mueren" publica l'1 d'agost de 1937 la notícia de la mort de Felip Cortiella: «*A la edad de 69 años (error de la Vanguardia, va morir als 65 anys), y a consecuencia de una embolia cerebral, en la mañana de ayer dejó de existir en Barcelona el veterano propagandista libertario Felipe Cortiella. Como muchos otros jóvenes de su generación, Cortiella fue un autodidacta, que en las horas que le dejaba libres su oficio de tipógrafo consiguió adquirir los conocimientos necesarios para hacerse útil a sus semejantes y servir honradamente sus ideales, por lo que sufrió persecución y encarcelamientos, especialmente durante la represión por el llamado proceso de Cambios Nuevos. Llevado de su afición al teatro, cuando en el Paralelo se imponía el melodrama truculento y en la escena catalana triunfaba el drama social, en las postrerías del siglo Cortiella incorporó al teatro vernáculo una cuidada traducción del drama social de Octavio Mirbeau, Els mals pastors, que fue estrenado con extraordinario éxito en el desaparecido Teatro de Las Artes (que se levantó en el mismo sitio lo que hoy conocemos como Cine Bohemio), y con él se dio un gran paso para llegar a lo que luego fue el llamado teatro de masas. También tradujo al catalán la obra de Ibsen, Romerlsbon. Fiel a las ideas que fueron el Norte de su vida, Cortiella*

escribió además obras originales, como *El Morenet*, *El amor del ideal*, *El goig de viure*, *Els artistes de la vida*, *Les sirenes dels joves intel·ligents* y otras. Además, colaboró en algunos periódicos y revistas profesionales, y en castellano publicó un ensayo muy apreciable sobre *El teatro y el arte dramático de nuestro tiempo*. Cortiella fue, en suma, un magnífico exponente de lo que puede la voluntad al servicio de una inteligencia clara. La muerte le sorprendió cuando más firmemente acariciaba la idea de una fundamental transformación de la sociedad. Descanse en paz el viejo luchador.»¹⁷⁰

Solidaridad Obrera, l'1 d'agost, també publica una nota sobre la desaparició de Cortiella; «*En la madrugada de ayer sábado, ha muerto el fervoroso cantor del ideal anarquista. Antiguo tipógrafo de la famosa imprenta L'Avenç, cenáculo de la intelectualidad más avanzada de principios de siglo. (...) Actualmente estaba dando cima a un libro de autobiografías en la que a través de su vida hacía exegesis de la Anarquía en Catalunya.*»¹⁷¹

El diari barceloní *Última hora*, del dia dos d'agost, publicava un article del periodista Artur Llorens, "Un català de 1900", on lloava la trajectòria cultural i llibertària de Cortiella: «De família modestíssima, Felip Cortiella hagué d'aprendre les coses ell sol, amb un esforç de voluntat, a còpia d'estudiar hores i hores, començà a tenir una noció exacta de tot. La seva màxima il·lusió era llegir. A les seves mans queien lectures àcrates, de moda ara fa quaranta anys, confusionistes, retòriques i declamàtòries en excés, però que en el fons tenien un accent inconfusible de nobles espiracions de llibertat.»¹⁷²

La publicació revolucionària *Llibertat* de Mataró, ciutat on Cortiella havia viscut en un breu temps de la seva vida, també feia una glossa de lloança del poeta i dramaturg llibertari català, tot dient que havia portat a escena la Idea àcrata.

La *Hoja Oficial del Lunes*, el 2 d'agost, publicava l'esquela de la mort del dramaturg barceloní; «Felip Cortiella i Ferrer ha mort als 65 anys. La seva muller Maria Martret, fills Aureli, Fernanda i Aubel, germana Maria, nebots, nets i tots els altres familiars us n'assabenten condolguts per si teniu a bé concórrer avui, dilluns, a les onze del matí a l'acte d'enterrament, el qual es verificarà al Cementiri de Les Corts. Casa mortuòria; Taquígraf Garriga, 50 (Les Corts). El dol serà acomiadat davant del Monument al Dr. Martí i Julià (Diagonal).»¹⁷³

El Doctor Domènec Martí i Julià (Barcelona, 1861-1917), fou metge, psiquiatre, polític federalista i membre de la Unió Catalanista. Durant quatre anys va ser metge de Cortiella, a qui visitava sense cobrar-li. El juny de 1936 l'Ajuntament li va dedicar una escultura de Josep Dunyac i Sala a la Diagonal, a l'altura de la Gran Via de Carles III.

Solidaridad Obrera, el tres d'agost de 1937, realitzava la crònica de l'enterrament: «*Ayer tuvo lugar el entierro, del compañero Felipe Cortiella, que se ha visto concurridísimo, partiendo de la casa mortuoria, calle del Taquígrafo Garriga, 50. En la presidencia del duelo iban los dos hijos y otros familiares del finado, Aubel i María Vila, figurando además, en el triste acto, gran número de representaciones culturales y obreristas entre las que destacaban los de "Pàtria Nova", "Joventut la Falç", Grupo Anarquista "Los de Ayer y los de Hoy", etcétera. También han asistido el exconcejal Ricard Altaba, el doctor Salvador Vives y la minoría municipal de la CNT.*

Al llegar la fúnebre comitiva donde se halla el monumento al doctor Martí Julià, de quien fue íntimo amigo el autor de La vida gloriosa, los hijos del finado, visiblemente emocionados, han procedido a depositar, en el monumento dos ramos de flores naturales de la que cubrían el ataúd. Seguidamente se ha despedido allí el duelo, por expresa voluntad del finado, siendo trasladado el cadáver al Cementerio de Les Corts, donde ha recibido sepultura.»¹⁷⁴

El Sindicat de Cortiella dedicava el setembre de 1937 un generós escrit en el seu òrgan *Boletín del Sindicato de Artes Gráficas de la CNT-AIT*: «*El pasado 31 de julio de 1937 falleció en Barcelona, a los sesenta y cinco años, el estimado camarada nuestro, poeta del pueblo, tipógrafo y anarquista Felipe Cortiella y Ferrer. Toda la prensa diaria ha dedicado a su óbito sentidas notas y biografías, y por esto puede parecer redundancia trasnochada que al cabo de un mes recordemos en esta columna a Cortiella. Pero no lo es en cuanto cumplimos con el deber de poner de relieve la vida ejemplar de aquellos camaradas que fueron precursores nuestros en el campo de la lucha emancipadora; un esfuerzo autodidacta para crearse una personalidad y ponerlo al Servicio de la cultura, del trabajo consciente y de la redención del pueblo. (...) No era muy conocido en los actuales medios confederales Cortiella pues estaba apartado de la lucha por una enfermedad nerviosa que le aquejaba desde la edad de veintiséis años. Pero diremos que Cortiella perteneció a aquella generación de tipógrafos del ochocientos que supieron sentir la profesión y la honraron con la virtud y el estudio, Aquellas generaciones que dieron hombres preclaros a la literatura, a la política, al periodismo y a la lucha*

*de clases hombres como Anselmo Lorenzo, Rafael Farga Pellicer, Pablo Iglesias y Eudald Canivell.»*¹⁷⁵

A la mort de Felip Cortiella diverses associacions li van tributar homenatges pòstums, per exemple l'organitzat pel Grup de Teatre Íntim el setembre de 1937. En el full de convocatòria de l'acte deia: «Veritable fill de Catalunya, català sincer i de cor noble. Obrer conscient, defensor dels anhels del poble.»¹⁷⁶

Joves llibertaris també organitzen per aquestes dates un acte a la memòria de Cortiella: *«La sección Cultura y Propaganda del Ateneo Juvenil Libertario (Segunda zona), plaza de Catalunya, 4, 1º 1ª, organiza para el próximo domingo una sesión necrológica a la memoria de Felipe Cortiella, cuya vida pueda servir de ejemplo a imitar por las juventudes catalanistas y particularmente el elemento femenino. El acto será público y la entrada gratuita.»*¹⁷⁷

La premsa anuncia per l'1 de març de 1938 la representació al Teatre Català de la Comèdia Romea l'obra *Els tarats* d'Eugene Brieux, amb la traducció al català de Felip Cortiella, publicada per les edicions de l'Agrupació Avenir. Però els dos principals homenatges pòstums a Cortiella seran organitzats per l'Agrupació Anarquista "Els d'Ahir i els d'Avui", entitat en què estava associat. Aquesta societat d'obriers veterans li va tributar homenatges el 25 de setembre i el 24 d'octubre de 1937. En una nota apareguda a *Solidaridad Obrera* llegim: *«La Agrupación Anarquista "Los de Ayer y los de Hoy" ha organizado para el próximo domingo una sesión necrológica a las cinco de la tarde, en su local social, Cortes Catalanas, 610, principal. En el acto, Plácido Vidal hablará de "Felip Cortiella tal com l'he conegut i tractat". Se presentará la obra de Felipe Cortiella, biografía ilustrada con fragmentos de sus producciones, con la colaboración artística de Araceli Ratero (cantatriz), José Aymerich (pianista), Consuelo Ybrán, Ofelia Vicens, Mariano Callejas, Juan Batiste, José Pérez y Emilio Peradalta (rapsodas). Para contribuir a la mayor divulgación de este acto, la entrada será libre.»*¹⁷⁸

Per la seva part, *Catalunya*, diari confederal de la tarda, publica el 27 de setembre la crònica de la "Sessió necrològica de Felip Cortiella": «Obrí l'acte el secretari Antoni Salut, el qual després d'exposar-ne el significat i l'abast cedí la paraula a Plàcid Vidal, que dissertà sobre el tema "Felip Cortiella tal com jo l'he conegut i tractat". (...) Seguidament, Aureli Cortiella i Martret, dissertà sobre l'obra del seu pare, comprenia aquesta dissertació, una justificació preliminar, una biografia i els següents aspectes de l'Obra

de Felip Cortiella: L'idealista; el naturalista; l'irradiador de la cultura i la bellesa; el poeta; l'autor dramàtic; l'articulista; el propagandista; el tipògraf; el temperament artístic; el traductor; el melòman; el gran català; el feminista; l'infantil; el guiador de la joventut.»¹⁷⁹

A proposta de l'Agrupació Anarquista "Els d'Ahir i els d'Avui" fou presentada la proposta, a la minoria municipal de la CNT-FAI de l'Ajuntament de Barcelona, que es posés el nom de Cortiella a un dels carrers de la ciutat comtal. La minoria de la CNT va traslladar la proposta al ple municipal integrat per la resta de minories (ERC, PSUC, ACR i UR) que, sota la presidència de l'alcalde de Barcelona Hilari Salvadó, va aprovar incloure en el nomenclàtor barceloní el nom de carrer Felip Cortiella i Ferrer substituint el de l'anomenat carrer dels Àngels. En aquella mateixa sessió s'aprovà també dos altres noms, morts recentment, per incloure al nomenclàtor barceloní. A Josep Comas i Borràs li van dedicar una plaça a Collserola i a Àngel Pestaña li van dedicar el carrer anomenat Sant Jeroni. El 16 de desembre de 1937 l'Ajuntament de Barcelona inaugurava el carrer Felip Cortiella al carrer dels Àngels, situat entre el carrer Kropotkin (abans Carme) i la plaça dels Àngels.

Per acabar cito l'article publicat al diari confederal *Catalunya*, el 21 de setembre de 1937, escrit per un redactor amb el pseudònim de Black Gipsy que porta per títol "Llambregada: Felip Cortiella i Plàcid Vidal", que fa una dura crítica de la intel·lectualitat catalana que ha permès arraconar i deixar morir a un autor català com Cortiella: «Ha calgut que morís definitivament Felip Cortiella, perquè tots els "plumífers" empastifats amb una capa de vernís intel·lectual i àdhuc amb fum d'eminència d'aquest cantó dogmàtic que és Catalunya (la Catalunya inquisitorial: escriviren unes paraules o llambressin uns brams parlant del previst escriptor català)».

Cortiella ja és mort definitivament-aquesta és la tàctica de la intel·lectualitat inquisitorial, doncs parlar-ne ara sense témer l'ombra que pugui fer-nos! Però afegiria encara aquesta criminal tàctica, parlem amb veu baixeta, amb sordina, amb paraula condicionada i racionada: resta encara la seva obra. I aquesta està condemnada a ésser ignorada i a fer-la oblidar als qui no la ignorin. Parlem baixet, ben baixet. Però hem de parlar-ne poc o molt, vulguis o no vulguis, perquè en parlar-ne recuperem encara més aire d'intel·lectual, nosaltres si no en diguéssim res semblàriem ignorants, ens convé de dir-ne alguna cosa, però sense fer soroll. Sense fer aquell soroll que en un

país veritablement civilitzat, la mort d'en Tarrida del Màrmol, en Pompeu Gener i fins i tot d'un Bo i Singlà hauria d'esdevenir eixordador.

Els botxins de la moderna inquisició són com una mena de corbs que, de les despulles de llurs víctimes, en treuen la millor talla de que poden fer tal d'engreixar-se amb la cara, la sang i l'esperit del difunt (que són les seves idees i la seva intel·ligència), car els inquisidors volen inútilment apropiar-se o fingir que també és seu. En morir Cortiella, no coincidiren en la notícia de la malaltia els nostres periòdics que li causà la mort els nostres periòdics de Catalunya. No MORÍ ha estat ASSASSINAT pels botxins. Mireu quin testament ha deixat per Catalunya aquesta víctima de la inquisició moderna que es deia Felip Cortiella:

Em sento caure de febre,
com un heroi batallat
tot el fet que es pot percebre
mon pobre cor ha apurat.
Jo no moro com pensava
trossejat per vila tirana,
que el que em pren i amb mi acaba
és l'oblit dels meus germans.
Deu-me un instant d'alegria,
que n'estic d'assedegat!
No em negueu a l'agonia
un raig de fraternitat.¹⁸⁰

Notes

I Infància agredolça

- 1 Ferran Aisa i Mei Vidal, *El Raval, un espai al marge*, pàg. 148, Editorial Base, Barcelona, 2006 i (Edició Portàtil, 2011).
- 2 Joan Amades, *Històries i llegendes de Barcelona*, pàg. 294, Edicions 62 Vol. II. Barcelona, 1984.
- 3 Luis Carreras, *París a sangre y fuego*. Jornadas de la Comuna, Calamus Scriptorius, Palma de Mallorca, 1979.
- 4 Emili Salut, *Vivers de revolucionaris*. Apunts del districte cinquè, pàg. 9, El Lokal, Barcelona, 2017.
- 5 Felip Cortiella, *La vida que jo he viscut*, manuscrit, Biblioteca de Catalunya.
- 6 *Ibíd.*
- 7 *Ibíd.*
- 8 *Ibíd.*
- 9 *Ibíd.*
- 10 *Ibíd.*
- 11 *Ibíd.*
- 12 *Ibíd.*
- 13 *Ibíd.*
- 14 *Ibíd.*
- 15 *Ibíd.*
- 16 *Ibíd.*
- 17 Felip Cortiella, *La vida que jo he viscut*, op. cit.
- 18 Felip Cortiella, *La vida que jo he viscut*, op. cit.
- 19 *Ibíd.*
- 20 *Ibíd.*
- 21 *Ibíd.*
- 22 *Ibíd.*
- 23 Felip Cortiella, *La vida que jo he viscut*, op. cit.

II Temps de formació

- 24 Ibíd.
- 25 Ibíd.
- 26 Pedro García Faria, Insalubridad en las viviendas de Barcelona, Congreso Internacional de Ciencias Médicas, Barcelona, 1890.
- 27 Felip Cortiella, La vida que jo he viscut, op. cit.
- 28 Ibíd.
- 29 Ibíd.
- 30 Ibíd.
- 31 Ibíd.
- 32 Ibíd.
- 33 Ibíd.
- 34 Ibíd.
- 35 Ibíd.
- 36 Ibíd.
- 37 Ibíd.
- 38 Ibíd.
- 39 Miquel Guitart, Felip Cortiella. Notes biogràfiques, Manuscrits Felip Cortiella, Biblioteca de Catalunya, 1917.
- 40 Josep M. Huertas Claveria, Obrers. Manual d'història del moviment obrer (1840-1976), pàg. 78-79, L'Avenç, Barcelona, 1982.
- 41 Miquel Guitart, Felip Cortiella. Notes biogràfiques, op. cit.
- 42 Ibíd.
- 43 Acracia, núm. 23, Barcelona, novembre de 1887.

III Cultura i anarquisme

- 44 Joan Maragall, Los anarquistas y la prensa, Diario de Barcelona, 13-8-1894.
- 45 Miquel Guitart, Felip Cortiella. Notes biogràfiques, op. cit.46.
- 46 Ibíd
- 47 Ibíd.
- 48 Ibíd.
- 49 Ibíd.
- 50 Ibíd.
- 51 Ibíd
- 52 Acracia, núm. 5, Barcelona, maig de 1886.

- 53 Xavier Fàbregas, *L'Avenç*, núm. 22, desembre 2010.
- 54 Álvarez Junco, José, *La ideología política y el anarquismo (1868-1910)*, Siglo XXI, Madrid, 1976.
- 55 *El Campesino*, 10 d'abril de 1896.
- 56 *La Vanguardia*, 26 de novembre de 1893.
- 57 *La Vanguardia*, 1893.
- 58 *Natura*, núm. 15, maig de 1904.
- 59 *Teatro Social* núm. 1, 23 de mayo de 1896. María Amalia Pradas Baena, Teresa Claramunt. La “virgen roja” barcelonesa, pàg. 51, Virus, Barcelona, 200.
- 60 Antoni Dalmau, *El Procés de Montjuïc*. Barcelona a final del segle XIX, pàg. 259, Base, Barcelona, 2010.
- 61 María Amalia Pradas Baena, Teresa Claramunt. La “virgen roja” barcelonesa, pàg. 51, Virus, Barcelona, 200.

IV El teatre anarquista

- 62 Miquel Guitart, Felip Cortiella. Notes biogràfiques, op. cit.
- 63 *Ibíd.*
- 64 Carta de Josep Martí Estruch, Manuscrits F. Cortiella en la Biblioteca de Catalunya. Carta d'Alba Rosell. Manuscrits F. Cortiella en la Biblioteca de Catalunya.
- 65 *Ibíd.*
- 66 Carta de Jaume Brossa. Manuscrits F. Cortiella en la Biblioteca de Catalunya.
- 67 *Ibíd.*
- 68 *Ibíd.*
- 69 Carta de Ricardo Mella.
- 70 Felip Cortiella, *El llanto del Alba* pàg. 11-12, Tipografia de L'Avenç, Barcelona, 1902.
- 71 Manuscrits F. Cortiella en la Biblioteca de Catalunya Miquel Guitart, Felip Cortiella. Notes biogràfiques, op. cit..
- 72 *Ibíd.*, pàg. 39
- 73 Felip Cortiella, *El llanto del Alba*, pàg. 18, op. Cit.
- 74 *Ibíd.*
- 75 Xavier Fàbregas, *Història del teatre català*, pàg. 182-183, op. cit.
- 76 Joan Fuster, *Literatura catalana contemporània*, pàg. 38-39, Curial, Barcelona, 1985.
- 77 Xavier Fàbregas, *Història del teatre català*, pàg. 172, Editorial Millà, Barcelona, 1978.

- 78 La Huelga General, núm. 13, 20 de febrer de 1903
- 79 Miquel Guitart, Felip Cortiella. Notes biogràfiques, op. cit.
- 80 La Revista Blanca, núm. 87, juliol de 1892.
- 81 Miquel Guitart, Felip Cortiella. Notes biogràfiques, op. cit.
- 82 Albà Rosell, Papers Hermós Plaja, Biblioteca Pública Arús.
- 83 Pere Foix, Apòstols i mercaders, pàg. 264, Nova Terra, Barcelona, 1976.
- 84 Felip Cortiella, El Teatro y el Arte Dramáticos de nuestro tiempo, pàg. 41-46, Impremta J. Ortega, Barcelona, 1904. (També a Teatre Anarquista, Arola Editors, Barcelona, 2018.

V L'anarquisme en català

- 85 Pere Foix, Apòstols i Mercaders, pàg. 264-265., op. cit.
- 86 Avenir, núm. 1, 4 de març de 1905.
- 87 Ibíd.
- 88 Avenir, núm. 3, 25 de març de 1905, pàg. 4.
- 89 Felip Cortiella, "Els rebels constructors", núm. 3, 18 de març de 1905.
- 90 Felip Cortiella, "La crisis actual de l'anarquisme espanyol", Avenir, núm. 4, 25 de març de 1905.
- 91 Rafael Pérez de la Dehesa. "Estudio Preliminar", pàg. 42-43. dins del llibre La evolución de la filosofía en España de Federico Urales, Edicions de Cultura Popular, Barcelona, 1968.
- 92 Francesc Foguet i Boreu Teatre, guerra i revolució, pàg. 222-223. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2005.
- 93 Lily Litvak Musa libertaria, pàg. 232-233, A. Bosch Editor, Barcelona, 1981.
- 94 Homenatge dels Catalans a Enrich Ibsen, juliol de 1906.
- 95 Ibíd.
- 96 Ibíd.
- 97 Solidaridad Obrera núm. 1, 19 d'octubre de 1907.
- 98 Joan Connely Ullman, La Semana Trágica, pàg. 32-34. Ariel, Esplugues de Llobregat, 1972.
- 99 Felip Cortiella, 4 d'Octubre de 1909.
- 100 Xavier Fàbregas, Teatre català d'agitació política, pàg. 192, Edicions 62, Barcelona, 1979.
- 101 Miquel Guitart, Felip Cortiella. Notes biogràfiques, op. cit.
- 102 Felip Cortiella, Irradiacions. De la simplicitat de cor i elevació moral i intel·lectual com a condició essencial per a la més alta creació i fruïment de la bellesa, pàg. 5-6, Impremta J. Ortega, Barcelona, 1910.

- 103 *Ibíd.*, pàg. 8-9.
104 *Ibíd.*, pàg., 11-13.
105 *Ibíd.*, pàg. 14-15.
106 *Ibíd.*
107 Miquel Guitart, Felip Cortiella. Notes biogràfiques, op. cit.
108 Carta de Joan Maragall a Felip Cortiella, Biblioteca de Catalunya, Manuscrits F. Cortiella.
109 Miquel Guitart, Felip Cortiella. Notes biogràfiques, op. cit.
110 Josep Termes, Història del moviment anarquista a España (1870-1980), pàg. 188, L'Avenç, Barcelona, 2011.
111 Felip Cortiella, "Matinera", poema musicat, dins Anarquines, Llibreria A. López, Editor, Barcelona, 1908, pàg. 49.
112 *Ibíd.*, Felip Cortiella, "Aquí faig ofrena...", pàg. 5.
113 Felip Cortiella, 10 poemes publicats a Anarquines, Llibreria A. López, Editor, Barcelona, 1908.

VI Dramaturg llibertari

- 114 Xavier Fàbregas, Teatre català d'agitació política, pàg. 185, op. cit.
115 Felip Cortiella, Els artistes de la vida, Barcelona, 1898.
116 *Ibíd.*
117 Xavier Fàbregas, Teatre català d'agitació política, pàg. 186, op. cit.
118 Felip Cortiella, Els artistes de la vida, op. cit.
119 Felip Cortiella, Dolora, Poema dramàtic en un acte), Impremta de J. Ortega Barcelona 1904.
120 *Ibíd.*
121 Felip Cortiella, El Morenet, Impremta de J. Ortega Barcelona 1905.
122 *Ibíd.*
123 Agrupacions Avenir, Oreig, "El Morenet" i la crítica, pàg. 11, Ediciones Econòmiques Avenir, Barcelona, 1906.
124 *Ibíd.*, pàg. 11-12.
125 *Ibíd.*, pàg. 22-25.
126 *Ibíd.*, pàg. 25-26.
127 Xavier Fàbregas, "El teatre anarquista a Catalunya", L'Avenç, núm. 22. desembre de 1979.
128 Henrik Ibsen, Un enemic del poble, pàg. 44, Llibreria Millà. Barcelona, 1937.
129 G. Wilson Knight, Ibsen, pàg. 19, Epesa, Madrid, 1976.

- 130 Solidaridad Obrera núm. 2, 26 d'octubre de 1907.
- 131 Octave Mirbeau, Els mals pastors, Tipografia J. Ortega, Barcelona, 1904.
- 132 Pedro Vallina, Crónica de un revolucionario. Con trazos de la vida de Fermín Salvochea, Cuadernos Populares n. 1, París, 1958.
- 133 Felip Cortiella, Flametes del gran amor, (dins La vida gloriosa), Impremta C. Gisbert, Barcelona, 1933).
- 134 *Ibíd.*
- 135 *Ibíd.*
- 136 *Ibíd.*
- 137 Felip Cortiella, La brava joventut, (dins La vida gloriosa, op. cit.).
- 138 *Ibíd.*
- 139 Miquel Guitart, Felip Cortiella. Notes biogràfiques op. cit.
- 140 Felip Cortiella, La parella ideal, pàg. 151.(dins Teatre anarquista), Arola Editors, Tarragona, 2018.
- 141 *Ibíd*, pàg. 188.
- 142 Joan Fronjosa, L'obrerisme català. Els precursors. El Poble Català, Mèxic, novembre del 1942.
- 143 Jordi Martín Font, Josep Llunas, La Tramontana i l'anarquia en català, pàg. 257, Publicacions URV, Tarragona, 2022.
- 144 Tramontana, núm. 8, 20 de setembre de 1907.
- 145 Jordi Martí Font, La Tramontana i l'anarquia en catal, pàg. 257, op. cit.
- 146 Amadeu Bernardó (dins de J. Huertas Claveria, Salvador Seguí, el Noi del Sucre. Materiales para una biografía, pàg. 149-150, Laia, Barcelona), 1976.
- 147 Carta de Felip Cortiella a Joan Maragall, Manuscrits F. Cortiella, Biblioteca de Catalunya)
- 148 Felip Cortiella, Manuscrits F. Cortiella, Biblioteca de Catalunya.
- 149 Joan Rocamora, "Un poeta llibertari fidel a la llengua", Catalunya, (També a Llibertat.cat, Portal d'informació i opinió de l'Esquerra Independentista).
- 150 Felip Cortiella, La vida gloriosa, Impremta C. Gisbert, Barcelona, 1933.
- 151 *Ibíd*, pàg., 5-13.
- 152 *Ibíd*, pàg. 15-16.
- 153 *Ibíd*, pàg-. 21 i 24.
- 154 *Ibíd*, pàg. 45-46.
- 155 *Ibíd*, pàg. 58.
- 156 *Ibíd*, pàg. 60.
- 157 *Ibíd*, pàg. 113.
- 158 *Ibíd.*

- 159 *Ibíd.*
- 160 *Ibíd.*
- 161 Felip Cortiella, *La vida que jo he viscut*, op. cit.
- 162 Carta de J, M, de Sucre a Felip Cortiella, Manuscrits F. Cortiella en la Biblioteca de Catalunya
- 163 Carta d'Emili Guanyavents a Felip Cortiella, Manuscrits F. Cortiella en la Biblioteca de Catalunya.
- 164 Carta de Pau Casals a Felip Cortiella, Manuscrits F. Cortiella en la Biblioteca de Catalunya.
- 165 Felip Cortiella “Els més grans reis que vindran”, Manuscrits F. Cortiella en la Biblioteca de Catalunya.
- 166 Felip Cortiella, “Arreveure”, Manuscrits F. Cortiella en la Biblioteca de Catalunya.
- 167 Felip Cortiella “Tomaset de les Corts”, Manuscrits F. Cortiella en la Biblioteca de Catalunya.
- 168 *La Publicitat*, 31 de juliol de 1937.
- 169 *Catalunya*, 31 de juliol de 1937.
- 170 *La Vanguardia*, 1 d'agost de 1937.
- 171 *Solidaridad Obrera*, 1 d'agost de 1937.
- 172 *Última Hora*, 2 d'agost de 1937.
- 173 *La Hoja del Lunes*, 2 d'agost de 1937.
- 174 *Solidaridad Obrera*, 3 d'agost de 1937.
- 175 *Boletín del Sindicato de Artes Gráficas de la CNT-AIT*, Barcelona, setembre de 1937.
- 176 *Agrupació Teatre Íntim*, setembre de 1937, Manuscrits F. Cortiella en la Biblioteca de Catalunya.
- 177 *Ateneo Juvenil Libertario*, “Sesión necrológica a la memòria de Felipe Cortiella”, Manuscrits F. Cortiella en la Biblioteca de Catalunya.
- 178 *Solidaridad Obrera*, Retall de premsa (Documents F. Cortiella, Biblioteca de Catalunya).
- 179 *Catalunya*, 27 de setembre de 1937.
- 180 *Catalunya* 21 de setembre de 1937.

BIBLIOGRAFIA

LLIBRES

- AAVV., *Homenatge dels catalans a Ibsen*, Barcelona juliol 1906.
- Aisa, Ferran, “*Felip Cortiella y sus dramas sociales*”, *El Vaixell Blanc*, núm. 15, octubre-novembre 1982.
- Aisa, Ferran, *Una història de Barcelona. L'Ateneu Enciclopèdic Popular*, Virus, Barcelona, 2000.
- Aisa, Ferran, “*Felip Cortiella i Ferrer (1871-1937)*”, *La Barcelona Rebelde. Una ciutat silenciada*, Octaedro, Barcelona, 2003.
- Aisa, Ferran, *La cultura anarquista a Catalunya*, Edicions de 1984, Barcelona, 2006.
- Aisa, Ferran i Vidal, Mei, *El Raval, Un espai al marge*, Base-Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 2006.
- Aisa, Ferran, *Dinamita cerebral. Cultura, literatura, arte y poesia anarquista*, Calumnia, Serra de Tramontana-Mallorca, 2015.
- Aisa, Ferran, “*Felip Cortiella i el teatre anarquista*”, *Catalunya*, núm. 218, Maig 2020.
- Aisa, Ferran, *Memoria libertaria. Cultura y anarquismo*, Calumnia, Serra de Tramontana, Mallorca, 2022.
- Albert, Salvador, *El tesoro dramático de Henrik Ibsen*, Editorial Minerva, Barcelona, s/d.
- Álvarez Junco, José, *La ideología política y el anarquismo (1868-1910)*, Siglo XXI, Madrid, 1976.
- Amades, Joan, *Quan jo anava a estudi*, Barcino, Barcelona, 1982.
- Bartrina, Joaquim M., *Poemes, Els nostres poetes*, Llibreria Catalònia, Barcelona, 1935.
- Brieux, Eugène, *Els tarats*, Edicions Econòmiques Avenir, Barcelona, 1905.
- Carbó, Margarida, *Eusebi Carbó i Carbó, vida i militància. Un anarquista al servei de la Generalitat*. Cossetània, Valls, 2014.

- Carreras, Luis, *París a sangre y fuego. Jornadas de la Comuna*, Calamus Scriptorius, Palma de Mallorca, 1979.
- Clavé, Josep Anselm, *Les cançons d'en Clavé*, Biblioteca Bonavia, Barcelona, 1935.
- Connely Ullnan, Joan, *La Semana Trágica. Estudio sobre las causas socioeconómicas del anticlericalismo en España (1898-1912)*, Ediciones Ariel, Esplugues de Llobregat, 1972.
- Corominas, Pere, *De la Solidaritat al 14 d'abril. Diaris i records*. Curial, Vol. II, Barcelona, 1974.
- Cortiella, Felip, *A los Centros y Sociedades de recreo de Barcelona*, 1894. Manuscrito en el fondo F. Cortiella de la Biblioteca de Catalunya.
- Cortiella, Felip, *El plor de l'aua*, Tipografia L'Avenç, Barcelona, 1901.
- Cortiella, Felip *El llanto del alba*, Traducción del catalán por el propio autor, Tip. L'Avenç Barcelona 1902.
- Cortiella, Felip, *El teatro y el arte dramático de nuestro tiempo*, Conferencia leída en una velada celebrada en el Teatro Lara el 9 de enero de 1904, Imp. J. Ortega Barcelona 1904.
- Cortiella, Felip, *Dolora (Poema dramàtic en un acte)*, Impremta de J. Ortega Barcelona 1904.
- Cortiella, Felip *El Morenet (drama en tres actes)*. Impremta de J. Ortega Barcelona 1905.
- Cortiella, Felip, *Les sirenes dels joves intel·ligents (Orientacions futuristes)*, Impremta Antoni López, Barcelona, 1907.
- Cortiella, Felip, *Anarquines*, Llibreria d'A. López, Barcelona, 1908. (També *Quaderns de l'AEP*, núm. 3, març de 1988).
- Cortiella, Felip, *Irradiacions de la simplicitat de cor i elevació moral i intel·lectual com a condició essencial per a la més alta creació i foment de la bellesa*. Conferència llegida a l'Ateneu Enciclopèdic Popular Impremta J. Ortega Barcelona 1910.
- Cortiella, Felip, *Els precursors*, La Novel·la Nova. Publicació Catalana, Barcelona, núm. 49, 1918.
- Cortiella, Felip, *La vida gloriosa*, Impremta C. Gisbert, Barcelona, 1933.
- Cortiella, Felip, *La vida que jo he viscut*, Manuscrit inèdit. Biblioteca de Catalunya.
- Cortiella, Felip, *La brava joventut. Comèdia en dos actes*. Dins del llibre *La vida gloriosa*, pp. 131-186. (També *El Vaixell Blanc* núm. 11, març de 1982).

- Cortiella, Felip, *Teatre anarquista*, pròleg de Laura Vicente, Arola Editors, Tarragona, 2018.
- Cuadrat, Xavier, *Socialismo y anarquismo en Cataluña, los orígenes de la CNT*, Revista del Trabajo, Madrid, 1976.
- DD.AA. *Els anarquistes educadors del poble. La Revista Blanca (1898-1905)*, Pròleg Frederica Montseny, Curial, Barcelona, 1977.
- Dalmau, Antoni, *El Procés de Montjuïc. Barcelona al final del segle XIX*, Base, Barcelona, 2010.
- Descaves, Lucien, *La Jaula*, Edicions Econòmiques Avenir, Barcelona, 1903.
- Domènech i Domènech, Salvador, *Manuel Ainaud i la tasca pedagògica de l'Ajuntament de Barcelona*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1995.
- Fàbregas, Xavier, *Teatre català d'agitació política*, Edicions 62, Barcelona, 1969.
- Fàbregas, Xavier, *Història del teatre català*. Editorial Millà, Barcelona, 1978.
- Foguet i Boreu, Francesc, *Teatre, guerra i revolució. Barcelona, 1936-1939*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2005.
- Foix, Pere, *Apòstols i mercaders*, Nova Terra, Barcelona, 1976.
- Fuster, Joan, *Literatura catalana contemporània*, Curial, Barcelona, 1985.
- García Faria, Pedro, *Insalubridad en las viviendas de Barcelona*, Congreso Internacional de Ciencias Médicas, Barcelona, 1890.
- Hauptmann, Gerhart, *Els teixidors de Silesia*, Biblioteca Teatralia, Barcelona, 1909.
- Huertas Claveria, Josep M., *Obrers a Catalunya*, L'Avenç, Barcelona, 1982.
- Huertas Claveria, Josep M., *Salvador Seguí "El Noi del Sucre"*, *Materiales para una biografía*, Laia, Barcelona, 1976.
- Ibsen, Enric, *Rosmersholm. Drama en quatre actes*, Traducció catalana Felip Cortiella, Impremta Josep Ortega Barcelona 1905.
- Iglésias, Ignasi, *Els Vells – Fructidor*, Pròleg de Pere Coromines, Editorial Joventut Barcelona, 1932.
- Ibsen, Henrik, *Brand. Poema dramàtic*, Casa Editorial Maucci, Barcelona, 1916.
- Ibsen, Henrik, *L'enemic del poble*, Llibreria Millà. Barcelona, 1937.

- Jacas, Gerard, “Àngel Guimerà i els seus drames anarquistes”, *El Vaixell Blanc*, núm. 1, gener de 1981.
- Knight, G. Wilson, *Ibsen*, Epesa, Madrid, 1976.
- Litvak, Lily, *Musa libertaria*, Antoni Bosch, Editor, Barcelona, 1981.
- Litvak, Lily, *España 1900. Modernismo, anarquismo y fin de siglo*, Anthropolos. Barcelona, 1990.
- Martí Font, Jordi, *Llibre Negre*, Vol. 1, Arrelar, Calúmnia, Lo Diable Gros, Caliu, Descontrol, Barcelona, 2018.
- Martí Font, Jordi, *Josep Lluнас, La Tramontana i l'anarquia en català*, Publicacions URV, Tarragona, 2022.
- Mirbeau, Octavi, *Els mals pastors*. Trad. Felip Cortiella amb Ignasi J. Sardà Tipografia L'Avenç Barcelona 1902.
- Mirbeau, Octavio: *Los malos pastores*. Traducido por Felipe Cortiella. Tipografía de José Ortega Barcelona 1904.
- Mirbeau, Octave, *La epidemia*, Edicions l'Avenir. Barcelona, 1905.
- Molner, Eduard / Alberti, Xavier, *Carrer i escena. El Paral·lel, 1892-1939*, Viena Edicions. Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 2012.
- Oreig, “*El Morenet*” i la crítica, Edicions econòmiques Avenir, Barcelona, 1906.
- Pradas Baena, María Amalia, *Teresa Claramunt. La “virgen roja” barcelonina*, Virus, Barcelona, 2006.
- Rusiñol, Santiago, *La lletja*, La Escena Catalana, Barcelona, 1955.
- Salut, Emili, *Vivers de revolucionaris. Apunts del districte cinquè*, El Lokal, Barcelona, 2017.
- Soler, Frederic “Pitarra”, *El ferrer de tall*, Llibreria Millà, Barcelona, 1932.
- Termes, Josep, *Història del moviment obrer anarquista a Espanya (1870-1980)*, L'Avenç, Barcelona, 2011.
- Urales, Federico, *La evolución de la filosofía en España. Estudio preliminar de R. Pérez de la Dehesa*, Edicions de Cultura Popular, Barcelona, 1968.
- Vallina, Pedro, *Crónica de un revolucionario. Con trazos de la vida de Fermín Salvochea*, Solidaridad Obrera, Cuadernos Populares, n. 1, París, 1958.
- Vicente Izquierdo, Manuel, *Àcrates. Els tipògrafs de La Acadèmia*, Pagès Editors, Lleida, 2017.
- Vicente Izquierdo, Manuel, *Canibell. Devot del saber i del bell sentit*, Publicacions de La Tramontana, Barcelona, 2021.

- Vidal M. Mei i Aisa, Ferran, *Camins utòpics, Barcelona, 1868-1888*, Edicions de 1984, Barcelona, 2004.
- Williams, Raymond, *El teatro de Ibsen a Brecht*, Ediciones Península, Barcelona, 1975.
- Wilson Knight, G. *Ibsen*, Epesa, Madrid, 1976.

PUBLICACIONS

Acracia, Avenir, Boletín del Sindicato de Artes Gráficas de la CNT-AIT, Catalunya (CNT), Catalunya (CGT), Ciencia Social, Diario de Barcelona, El Campesino, El Diluvio, El Liberal, El País, El Poble Català, El Porvenir Social, El Productor, El Trabajo (Sabadell), El Vaixell Blanc, España Nueva, Joventut, L'Avenç (S.XIX), L'Avenç (S.XX), L'Esquella de la Torratxa, La Anarquía, La Campana de Gràcia, La España Moderna, La Hoja del Lunes, La Huelga General, La Idea Libre, La Renaixença. La Revista Blanca, La Revista del Ateneo Obrero de Barcelona, La Publicidad, La Publicitat, La Tramontana, La Vanguardia, La Veu de Catalunya, Las Noticias, Le Petit Journal, Llibertat (Mataró), Luz, Natura, Nueva Vida, Quaderns de l'AEP; Teatro Social, Tierra y Libertad, Tramontana, Solidaridad Obrera. Última Hora, Un enemic del poble.

PROGRAMA TELEVISIÓ

Va passar aquí de Betevé: “El teatre social de Felip Cortiella”, intervenció de Ferran Aisa, 23 de juny de 2021.

ARXIUS

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, Biblioteca Pública Arús, Biblioteca de Catalunya, CEDALL, CDHS-Ateneu Enciclopèdic Popular, Institut del Teatre.

APUNT BIOGRÀFIC

Ferran Aisa Pàmpol (Barcelona, 1948)

Premi Ciutat de Barcelona d'Història

És autor de diversos llibres d'assaig històric i biogràfic i de poesia

Entre la seva obra destaca: *Una història de Barcelona, l'Ateneu Enciclopèdic Popular, 1902-1999. La cultura anarquista a Catalunya. Les avantguardes, surrealisme i revolució. República, guerra i revolució, l'Ajuntament de Barcelona, 1931-1939. Barcelona balla, dels salons aristocràtics a les sales de concert. Montjuïc, la muntanya del poble. Utopia, del somni igualitari al pensament únic. CNT, la força obrera de Catalunya, El foc de Prometeu. La Vaga de la Canadenca. L'anarquisme contra la dictadura franquista. El Raval, un espai al marge i Joan Salvat-Papasseit, 1894-1924* (aquestes dues obres amb Mei Vidal) i els llibres de poemes *Rambla del Raval, Terra de pas, Balada dels temps difícils i Sense bandera*.

el
LOKAL

El Raval, Barcelona
desembre 2023

“Felip Cortiella i Ferrer és un autor que ha estat sovint oblidat tant en la literatura catalana com en la bibliografia llibertària. (...)

“Les lluites socials de 1890 a Barcelona acaben de decantar Felip Cortiella cap als moviments obrers emancipadors de caire internacionalista, afiliant-se a la Societat Tipogràfica de Barcelona adherida a la FTRE. Els obrers consideren que s’han d’autoorganitzar per lluitar degudament per conquerir els seus drets socials i, finalment, aconseguir la seva emancipació. (...)

“Les societats obreres catalanes van decantar-se a favor de la línia bakuninista, és a dir, eren partidàries de la revolució social i l’anarquisme col·lectivista. Cultura i activisme seran dos dels pilars d’una gran part del moviment obrer internacionalista. La cultura llibertària centra el seu discurs en la filosofia anarquista de l’acció directa, la solidaritat, el federalisme, l’autogestió i el suport mutu; alhora que desenvolupa la seva pedagogia didàctica a través de temes d’ordinari moral i regeneracionista, d’acord amb les bases de l’educació racional i de les lleis de la natura. (...)

“L’anarquisme cultural busca el perfeccionament humà atacant els vicis de la societat capitalista i es mostra contrari a l’alcohol, el tabac, la prostitució... Es manifesta a favor de la igualtat de sexes, a favor de l’alliberament de la dona, el respecte a la terra, l’abolició de l’explotació salarial i, alhora, lluita contra les xacres de la societat burgesa. La meta final de la filosofia anarquista és la consecució d’una societat d’homes i dones lliures. (...)

“Podem afirmar que l’anarquisme es va convertir en punta de llança als escenaris europeus pel prestigi de l’obra d’Ibsen. En totes les seves obres, però sobretot a *Un enemic del poble*, traduïda per Cortiella, lliga amb la ideologia àcrata de característiques individualista.”

el
LOKAL

